SVEUČILIŠTE
JOSIPA JURJA ŠTROSMAJERA U OSIJEKU
PEDAGOŠKI FAKULTET

Dr. Ladislav Bognar

METODIKA ODGOJA

Osijek 1999.

Recenzenti

Prof. Dr. Nada Babić
Prof. Dr. Ana Sekulić Majurec

Lektor:

Doc. Dr. Irena Vodopija

Sadržaj

Dopustite da se predstavim.....7
Što je čovjek? 9
Proces samoaktualizacije 12
Osnovne potrebe 12
Neuroze 15
Psihopatološke pojave 17
Razvoj ličnosti.....17
Radionica "Čovjek"..... 21
Radni list "Naše osnovne potrebe"..... 23
Radni list "Čovjek - dobar ili zao"..... 24
Što je društvo? 27
Pojedinac i društvo 29
Struktura društva 32
Egzistencijalno područje 32
Područje društvenih odnosa 33
Područje kulture i stvaralaštva 34
Vizija zdravog društva 35
Radionica "Društvo".....37
Što je odgoj?.....41
Različiti pristupi odgoju.....42
Odgoj i obrazovanje.....44
Sociocentrizam i pedocentrizam.....45
Cilj i zadaci odgoja.....46
Radionica "Odgoj".....51
Područja odgoja.....59
Egzistencijalni odgoj.....59
Zdravstveni odgoj.....59
Radni odgoj.....65
Samozaštitni odgoj.....68
Ekološki odgoj.....69
Socijalni odgoj.....71
Odgoj za život u zajednici.....71
Odgoj za humane odnose među spolovima.....73
Odgoj za nenasilno rješavanje konflikata.....77
Odgoj za mir.....79
Humanistički odgoj.....82
Odgoj pozitivne slike o sebi.....82
Emancipacijski odgoj.....84
Odgoj za ljudska prava.....85

Radionica "Područja odgoja".....87
Radni list "Piramida ljudskih potreba".....88
Činitelji odgoja.....91
Obiteljska zajednica.....93
Oblici suradnje s roditeljima.....100
Dječje grupe.....101
Status i uloga.....102
Grupni pritisak.....102
Utjecaj vršnjaka.....102
Učenička zajednica.....104
Dob učenika.....104
Broj djece.....105
Stalne i promjenjive grupe.....107
Odnosi unutar zajednice.....108
Učitelj/učiteljica.....109
Osposobljavanje.....109
Autonomija.....111
Kreativnost.....111
Razredni ili predmetni učitelji.....111
Timski rad učielja.....112
Radionica "Faktori odgoja".....113
Radni list "Moje drvo".....114
Prilog "Tajni prijatelj".....115
Metode odgoja.....117
Strategija egzistencije.....120
Metoda zdravog načina života.....121
Metoda praktičnih radova.....125
Metoda sigurnosti.....127
Strategija socijalizacije.....129
Metoda komunikacije.....129
Metoda afirmacije.....133
Metoda kooperacije.....135
Strategija individuacije.....147
Metoda slušanja.....147
Metoda razgovora.....151
Metoda poticanja.....154
Metoda terapije.....156
Radionica "Metode odgoja".....161
Evaluacija.....163
Evaluacija odgojnog procesa.....164
Odgajanici.....165

Odgajatelji.....167
Evaluacija odgojnog učinka.....168
Manifestacije ponašanja.....169
Ispitivanje socijalnih odnosa.....169
Ispitivanje stavova.....169
Vođenje odgajanika (učenika).....171
Upitnici poticanja.....171
Razgovor.....172
Pismo.....172
Radionica "Postupci evaluacije".....175
Radni list "Suzana".....176
Program odgoja za osnovnu školu.....177
Literatura.....187
Rječnik.....192

Dopustite da se predstavim

Ja sam Ladislav Bognar[1] autor knjige koja je pred Vama. Rođen sam u Slavonskom Brodu gdje sam završio učiteljsku školu. Desetak godina radio sam u seoskim područnim školama na području Požege, te istovremeno studirao pedagogiju i sociologiju na Filozofskom fakultetu u Zagrebu. Diplomirao sam 1970. s diplomskim radom o odnosu škole i umjetnosti. Poslijediplomski studij završio sam 1983. a tema je bila igra u nastavi. Doktorirao sam na modelu početnog školovanja znanom kao *osječki model* na kojem sam radio niz godina zajedno s većim brojem učitelja.

Desetak godina bio sam savjetnik u Zavodu za školstvo što mi je omogućilo upoznati odgojno-obrazovnu problematiku od vrtića do srednje škole. Uvidio sam da se u praksi najčešće javljaju odgojni problemi na koje odgajatelji, učitelji, nastavnici, profesori (i kako se sve ne zovemo) često nemaju odgovore. To je i jedan od razloga zašto pišem ovu knjigu.

Posljednjih godina radim kao profesor na Pedagoškom fakultetu u Osijeku i primijetio sam da naši studenti imaju mali broj kolegija u kojima bi se mogli osposobiti za odgojnu problematiku. To znači da će i oni imati istih problema kao i nastavnici koji sada rade u školama. To je drugi razlog zašto pišem ovu knjigu. Želja mi je da ona pomogne budućim odgajateljima, učiteljima, nastavnicima, profesorima da svoj posao obavljaju uspješno i na zadovoljstvo kako svojih učenika i njihovih roditelja, tako i na osobno zadovoljstvo.

Želio bih Vam, dragi čitatelju/čitateljice, dati i neke preporuke za služenje ovom knjigom. Metodiku shvaćam kao obilje ideja koje mogu pomoći praktičaru da obogati svoje odgojno djelovanje. Ideje su nastale u praksi, ali imaju i svoju teorijsku utemeljenost. Ova se METODIKA teorijski nadovezuje na DIDAKTIKU[2] koju smo zajednički napisali moj kolega Milan Matijević i ja. No, kako nisam siguran da će svi prethodno pročitati Didaktiku, neke uvodne općeteorijske postavke dao sam i na početku ove knjige.

Na početku svakog poglavlja dajem nekoliko preporuka za rad na tekstu koji slijedi. Vi ćete imati možda i drugih ideja. Predlažem da polemizirate s tekstom, da iznosite svoja slaganja i neslaganja, da ga dopunite svojim

---

[1] Kontakt adresa: Dr. Ladislav Bognar, 31000 Osijek, Vukovarska 6, Hrvatska, tel/faks. 031 201 868, e-mail: ladislav.bognar@os.hinet.hr

[2] Bognar,L./Matijević,M. (1993.) Didaktika, Školska knjiga, Zagreb

idejama. Knjigu se može čitati po redu, ali i u dijelovima jer svako poglavlje čini relativno samostalnu cjelinu. Uz svako poglavlje dani su i neki prilozi kao što je scenarij jedne pedagoške radionice kojom se može ova tematika realizirati s grupom studenata, nastavnika ili roditelja. Tu su i pojedini radni listovi koji se mogu koristiti u okviru radionice, ali čitatelj ih može koristiti samostalno, ako želi.

Osnovna namjena knjige je pomoć budućim odgajateljima, učiteljima, nastavnicima i profesorima da se osposobe za lijep, ali složen odgajateljski poziv. No, knjiga će biti dostupna i svima koji žele unaprijediti svoje znanje o odgoju ili žele svoja iskustva i spoznaje usporediti s mojima.

Cijenjeni čitatelju/čitateljice!

Prije nego krenete na čitanje ovog poglavlja izrazite svoje razmišljanje, spoznaje, vizije... o ČOVJEKU. Možete to napisati kao mali esej, naslikati, oblikovati, napisati kao priču ili pjesmu... ili izraziti na neki drugi način.
Kad pročitate moj tekst izrazite svoje slaganje ili neslaganje. Porazgovarajte s nekim. Možda s prijateljem ili prijateljicom sa studija, kolegom ili kolegicom iz Vaše ustanove, možda još s nekim...Možete meni napisati pismo ili mi poslati poruku elektronskom poštom, faksom. Možda možemo porazgovarati telefonom ako želite ili na Fakultetu.

ŠTO JE ČOVJEK ?

U odgoju je riječ o čovjeku, tom najsavršenijem živom biću, koje nam je još uvijek velika nepoznanica. Svaki odgoj polazi od nekog teorijskog shvaćanja čovjeka, a te teorije su vrlo različite i otuda tako različiti pristupi odgoju. U ovoj knjizi polazimo od humanističke teorije koju ćemo objasniti u osnovnim crtama.

Čovjek živi u zajednici s drugim ljudima o kojima je toliko ovisan da izvan ljudskog društva dijete ni ne može postati čovjekom. Njegov je život u velikoj mjeri određen okolnostima koje su uvjetovane i povijesno i kulturno. Ipak, to je samo dio istine jer čovjek istovremeno mijenja te okolnosti. Jedna od njegovih osobitosti je da se ne miri s postojećim i da stalno teži promjenama. On više i ne živi u prirodi koju je zatekao, nego u prirodi koju je preoblikovao svojim radom. On je biće koje maštа, ali tu maštu postupno pretvara u stvarnost, a to je stvaralački čin. Čovjek je po svojoj biti radno i stvaralačko biće.

Moglo bi se navesti mnogo potvrda da je čovjek dobro i plemenito biće, ali gotovo isto toliko da je nasilan i zao. Postoje shvaćanja da se čovjek rađa kao dobar ili kao zao, ali i shvaćanja da je rezultat određenih pozitivnih ili negativnih utjecaja. Ipak, danas postaje sve jasnije da čovjek u svom razvoju može postati i konstruktivan i destruktivan. Konstruktivnim čovjek postaje u onoj mjeri koliko uspije ostvariti svoje ljudske mogućnosti, a to zavisi, koliko od okolnosti u kojima živi i utjecaja drugih ljudi, toliko i od vlastite aktivnosti i uspješnosti da u danim okolnostima (koje nikad nisu idealne) postigne najviše. Takve osobe možemo nazvati samoaktualiziranim.

Ispitivanjem samoaktualiziranih ličnosti došlo se do podataka da one imaju sljedeće osobine: efikasnu percepciju stvarnosti, prihvaćanje sebe i drugih onakvih kakvi jesu, spontanost, jednostavnost, prirodnost, usredotočenost na probleme, potrebu za samoćom i privatnošću, nezavisnost od kulture i okoline u kojoj žive, svježinu zamjećivanja, vrhunske doživljaje, želju za pomaganjem ljudskom rodu, duboke veze s malim brojem pojedinaca, sklonost demokraciji, razlikovanje sredstava od cilja, smisao za filozofski humor, stvaralaštvo. Kod njih se mogu pojaviti i neki nedostaci i loše osobine kao što su sebičnost, depresivnost, tvrdoglavost, hirovitost, neiskrenost, itd. ali su one mnogo rjeđe nego u drugih ljudi. (Maslow, 1968.)

Suvremeno društvo, a posebno proces odgoja, ponekad ometa normalan razvoj ličnosti i proces samoaktualizacije, što rezultira time da dio ljudi ne uspijeva zadovoljiti svoju potrebu za samoaktualizacijom. Većina to uspijeva tek djelomično.

U ontogenezi čovjek nastoji svojom aktivnosti i uz pomoć drugih ljudi ostvariti u što većoj mjeri svoje ljudske mogućnosti. U mjeri u kojoj mu to

uspije on je okrenut životu i drugim ljudima i tada je konstruktivan. U mjeri u kojoj mu to nastojanje za vlastitim samoostvarenjem ne uspijeva on je destruktivan prema vlastitom životu i životima drugih ljudi. Fromm (1987.) navodi, da čovjek postaje dobar ukoliko se razvija u pravcu progresije i okrenut je sindromu rasta, a zao ukoliko se kreće regresivno prema sindromu propadanja.

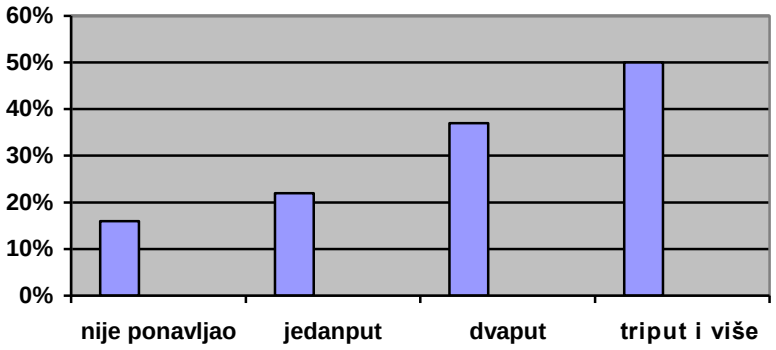
Glasser (1988.) moguće stupnjeve ljudskog samoostvarenja prikazuje s pet ljudskih figura različite veličine. Desno je osoba koja je u potpunosti ostvarila svoje ljudske mogućnosti. To je osoba koja je uspješna, odgovorna, koja ima samopouzdanja i koja osjeća da sama kontrolira svoje uvjete života. Zato autor tu teoriju naziva teorijom kontrole. Lijevo od nje je osoba koja je osigurala materijalne uvjete života, ali je svoje ljudske potencijale (čovjeka u sebi) tek djelomično razvila. Ostale figure redom predstavljaju: osobu koja odustaje od nastojanja da ostvari svoje ljudske mogućnosti, osobu kod koje se javljaju neurotski i psihopatološki poremećaji i osobu koja svoj neuspjeh kompenzira različitim ovisnostima. Glasser naglašava da čovjek sam bira svoje ponašanje i da o tome ovisi hoće li ono biti uspješno ili neuspješno. Na ponašanje čovjeka potiču osnovne potrebe u koje on ubraja potrebu za pripadanjem, ljubavlju i suradnjom, potrebu za moći, natjecanjem i uvažavanjem, potrebu za igranjem, kreativnošću i zabavom, kao i potrebu za mogućnošću izbora i slobodom.

Rogers (1965.) tvrdi da su mišljenja koja čovjekovu prirodu proglašavaju zlom u osnovi pogrešna. Ne postoji zvijer u čovjeku. U čovjeku postoji samo čovjek i to je ono što smo uspjeli osloboditi u terapiji, kaže Rogers. Ali kako to da ljudi ipak bivaju destruktivni pa i okrutni? Otkud to zlo koje se ipak pojavljuje kod ljudi?

Proces samoaktualizacije

Čovjek se rađa kao ranjivo i bespomoćno biće koje bez pomoći drugih ljudi i ne može postati ljudsko biće. Otuda ta snažna vezanost mlade ljudske jedinke za druge ljude. U početku su to roditelji, a kasnije se taj krug postupno širi, ali uvijek ostaje uža grupa bliskih osoba uz koje čovjek ostaje vezan cijeloga života. Ljudska jedinka do svoje aktualizacije dolazi putem vlastite aktivnosti, ali uvijek u odnosu s drugim ljudima. Put do samoaktualizacije, kojoj svaki čovjek teži, vodi preko zadovoljavanja osnovnih ljudskih potreba.

Osnovne potrebe jesu, iz mnoštva ljudskih potreba, izdvojene potrebe koje su posebno važne za razvoj ljudske jedinke. Ako ih jedinka nakon dužeg nastojanja ne uspije zadovoljiti dolazi do ozbiljnih poremećaja u razvoju ličnosti. Prema Maslowu (1968.) do samoaktualizacije, kao najviše potrebe, dolazi se preko zadovoljavanja fizioloških potreba, potrebe za sigurnošću i pripadanjem, te potrebe za samopoštovanjem.

Utjecaj ponavljanja razreda na pojavu agresivnosti (adaptirano prema Bašić/Uzelac, 1983.)

Fiziološke potrebe i potreba za sigurnošću pripadaju u grupu biološkihpotreba koje su karakteristične za sva živa bića, a okrenute su održavanju i zaštiti života. To su potreba za hranom, vodom, toplinom, kretanjem, zdravljem... One se najčešće zadovoljavaju u okviru obitelji, a dijelom i u vrtiću, školi i drugim društvenim ustanovama. U tradicionalnoj školi često se osujećuje dječja potreba za kretanjem i aktivnošću, za radom i djelovanjem. Sputana potreba za kretanjem nadoknađuje se eksplozijom motorike za vrijeme odmora.

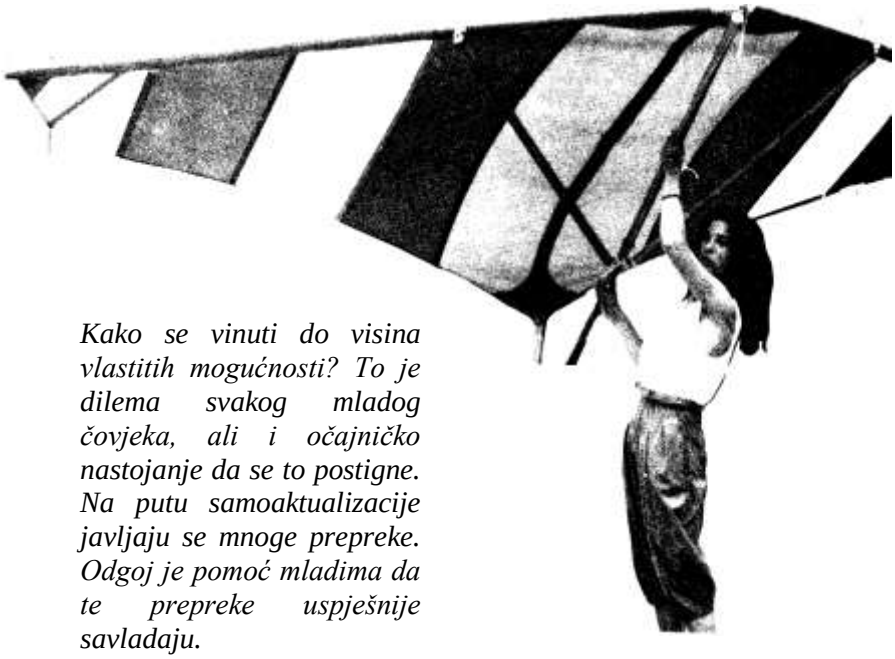
Potreba za sigurnošću zadovoljava se u potpunim i stabilnim obiteljskim zajednicama, ali i u toplim i suradničkim dječjim kolektivima. U školama gdje sustav funkcionira pod pritiskom straha od neuspjeha i gdje je dio djece slabijih mogućnosti unaprijed osuđen na neuspjeh, ozbiljno je ugrožena ova potreba. Na taj način škola može utjecati na razvoj nesretnih i depresivnih, ali i agresivnih osoba i biti jedan od činitelja razvoja mladenačke delinkvencije. Podaci dobiveni istraživanjem u srednjim školama Slavonije i Baranje (Bašić/Uzelac,1983.) govore da se agresija povećava češćim ponavljanjem razreda. Da bi škola zadovoljila potrebu za sigurnošću, trebala bi omogućiti djeci da u skladu sa svojom dobi sama odlučuju o svojim interesima, da biraju sadržaje i aktivnosti, te da je omogućen doživljaj uspjeha u skladu s osobnim mogućnostima.

Grupu socijalnih potreba čine potreba za ljubavlju i pripadanjem, kao i potreba za samopoštovanjem. To su već čisto ljudske potrebe i one se uvijek zadovoljavaju u odnosima s drugim ljudima. Za prve je posebno važna obitelj. Polaskom u školu za dijete postaju važni najprije razredna učiteljica/učitelj, a kasnije sve važniju ulogu preuzimaju vršnjaci iz škole. U odjeljenju gdje se svakoj mladoj osobi ukazuje pažnja i pomoć kad joj je teško, gdje može iznijeti svoje osjećaje i probleme, gdje je

razrednik/razrednica osoba s kojom se može razgovarati i o najintimnijim problemima, gdje se nikoga ne proglašava "lošim", tu se lakše zadovoljava ova potreba. Čak i ako dođe do poremećaja u obitelji (svađe, rastava, smrt), dijete će u takvoj sredini udarac lakše preboljeti.

Samopoštovanje podrazumijeva osjećaj vlastite vrijednosti i razvijanje pozitivne slike o sebi. To se postiže u obitelji, ali i u vrtiću i školi. Dijete kojemu se govori da od njega neće biti ništa, da je "loše" (a to se često događa) ne može razviti pozitivnu sliku o sebi. Ako se to događa u školi i ostala će djeca prihvatiti stav razrednika/razrednice, pa takvom djetetu preostaje da svoje samopotvrđivanje ostvari na neki drugi način (da npr. zlostavlja slabije od sebe) ili da prihvati negativnu sliku o sebi i postane destruktivna osoba ili svoj neuspjeh pretvori u neku neurotsku pojavu. Upravo bi se u školama moralo mnogo toga promijeniti kako bi se stvorili povoljniji uvjeti za zadovoljavanje ove potrebe. Valjalo bi napustiti logiku "prosječnog" učenika i razlikovanja "dobre" i "loše" djece. Umjesto bavljenja programima različitih predmeta više bi se trebalo baviti ljudima (programe shvatiti samo kao sredstvo za razvoj učenikovih potencijala). Važno je omogućiti svakom pojedincu da se dokaže na onom području za koje ima veće mogućnosti, te omogućiti individualnu brzinu napredovanja. Trebalo bi napustiti težnju da sva djeca odgojem postaju ista, a umjesto toga poticati razvoj originalnih ljudskih jedinki.

Samoaktualizirajuće potrebe čine najvišu razinu ljudskih potreba. Smisao samoaktualizacije je da čovjek postane barem približno ono što može postati, a to čovjek postaje vlastitim djelovanjem. To je uvijek osobni osjećaj punine života (ili ispraznosti). Samoaktualizirane su osobe dobri i konstruktivni ljudi, okrenuti suradnji s drugim ljudima. Ljudi pak koji nisu uspjeli u svojim nastojanjima za samoostvarenjem, nesretne su i često destruktivne osobe, osobe koje su se odrekle stvaralaštva i slobode, okrenule se ovisnostima, a neke se na razne načine osvećuju drugim ljudima za svoj neuspjeh. Ponekad autoritarne obitelji sputavaju mlade ljude u njihovom nastojanju za samoaktualizacijom, a još češće to nekim učenicima čini škola. Mladima treba omogućiti preuzimanje inicijative i odgovornosti za osobni razvoj, stvaralačko djelovanje, slobodu izbora i pravo na pogreške i dati im priliku da istraže svoje mogućnosti te da se iskažu.

Kako se vinuti do visina vlastitih mogućnosti? To je dilema svakog mladog čovjeka, ali i očajničko nastojanje da se to postigne. Na putu samoaktualizacije javljaju se mnoge prepreke. Odgoj je pomoć mladima da te prepreke uspješnije savladaju.

Dijete u svom razvoju vlastitom aktivnošću u odnosu s drugim ljudima nastoji zadovoljiti osnovne potrebe i ostvariti svoje ljudske mogućnosti. Taj se razvoj nikad ne odvija kao pravolinijski i beskonfliktni proces. Naprotiv, to je put koji prolazi kroz mnoge krize i u složenoj interakciji djeteta s društvenom okolinom ono u većoj ili manjoj mjeri zadovoljava svoje potrebe za rastom i razvojem. No, kad i nakon dužeg nastojanja dijete ili mlada osoba ne uspijeva u tom nastojanju ili kad iznenadna promjena dovede do ugroženosti nekog od ranijih načina zadovoljavanja, dolazi do poremećaja u ličnosti koji se izražavaju kao emocionalna nestabilnost, grickanje noktiju, čupanje kose, mucanje, enureze, psihosomatski poremećaji itd. Jednim imenom ove i slične pojave nazivamo neurozama.

Neuroze se javljaju kao prvi pokazatelj da nešto u razvoju ličnosti nije u redu, da je normalan razvoj ugrožen. To je destruktivnost koja je usmjerena prema unutra, prema samom sebi: dijete grize svoje nokte, čupa svoju kosu, boli ga njegova glava ili trbuh. To, nažalost, obično ne izaziva veću brigu odgajatelja, učitelja, razrednika, a ponekad ni roditelja. A upravo na taj simptom bi trebalo odmah reagirati i pomoći djetetu da prevlada konfliktnu situaciju. Ako se to ne dogodi, a konfliktna situacija duže potraje, nastupaju dublji poremećaji kao što su verbalna i fizička agresija, krađa, skitnja, rani seksualitet, delinkvencija, piromanija... a to su psihopatološke pojave.

Poremećaji u razvoju dječje ličnosti i odgojni postupci [3]

Simptom	%	Normalno ponašanje	Poremećeno ponašanje	Odgojni postupci
Nemirni pokreti Jaka hiper-aktivnost	25% 7%	Koprcanje, topotanje, nemirno trčanje naoko-lo. Pri zainteresiranosti može 10 min. sjediti i koncentrirati se.	Smušeni pokreti, besciljno trčanje naokolo, ne može mirno sjediti i za vrijeme napetog TV programa.	Ne tjerati dijete da bude mirno dok za to ne bude sposobno. Ne nadgledati strogo školski rad. Smiriti glad za doživljavanjem. Dozvoliti galamu i bijes.
Slaba koncen-tracija	24%	Lako se ometa u radu i ima slab interes za nastavu, a to je u prvoj godini osnovni problem. Nezainteresiranost za pojedine predmete.	Sužena pažnja i slaba koncentracija u školi i izvan nje. Loša postignuća u mnogim predmetima.	Suradnička pomoć u ovim problemima sazrijevanja. Autoritativno odgajana djeca se često teško koncentriraju. Razgovor i diskusija potiču sposobnost koncentracije.
Umišljena bolest, glavo-bolja Tjelesna bolest	19,5 % 11,5 %	Povremene glavobolje, mučnina, poremećen apetit nakon napornog školskog dana.	Često ponavljana jaka bol, mučnina i povraćanje prije škole ili ponedjeljkom u jutro.	Pregled školskog liječnika, psihologa ili psihijatra. Umišljena bolest je reakcija na anksioznost.
Poreme-ćaj spavanja Nesanica	13% 12%	Povremeni poremećaji nakon lijepih doživljaja, uzbudljivih TV igara, sukoba u obitelji.	Često vrlo kasno zaspivanje, nedovoljno dubok san, buncanje u snu.	Sredstva za spavanje i umirenje pogoršavaju stanje. Mnogo kretanja na svježem zraku. Tjelesni umor.
Grickanje noktiju	27%	Do puberteta često samo navika ili stupanj u razvoju. Nerijetko se javlja kao grupna pojava: "Ljutiti se lijepo kao odrasli."	Može biti simptom poteškoća u radu povezanih s drugim poremećajima kao čupanje kose, anksioznost, poremećaj koncentracije.	Strpljivost. Pokušati ukazati na nevažnost uređivanja noktiju. Nikakva predbacivanja i kazne. Potrebna terapija kao kod slabe koncentracije.
Bježanje	6%	Jednokratni izlet k dragim rođacima ili prijateljima. Kao reakcija na sukob, da zabrine roditelje ili obična želja za avanturom.	Bježanje iz straha pred kaznom zbog loših ocjena, nakon teškog raspravljanja ili teške povrede osjećaja ljubavi.	Kod kuće treba biti atraktivno tako da se dijete ugodno osjeća i ne bježi. Slobodno uređenje svoje sobe. Izražavanje međusobnih osjećanja i smanjivanje zahtjeva.
Rani seksuali-tet (djevojči-ce ispod 15 god.)	1%	Stabilan, pretežno nježan odnos prema jednom partneru istih godina i postepen razvoj k seksualitetu odraslih.	Seksualni odnos sa znatno starijim partnerom povezan s bježanjem od kuće i školskih obaveza.	Može se razumjeti da djevojčica voli starijeg čovjeka, ali treba stvoriti harmonične obiteljske i školske odnose da može prevladati svoje strahove.
Samoubi-lačke namjere	Bez poda-taka	Ako u razgovoru s povjerljivom osobom kaže: "Život ne predstavlja više nikakvu radost. Najradije bi učinio kraj" a izjava je učinila promjenu na bolje.	Osamljenost. Nema povjerljivih osoba i prijatelja, nema radosti i odobravanja. Česta depresivnost. Ravnodušnost prema lošim ocjenama i kaznama.	Traženje prikladnog partnera za razgovor kome se osamljeno dijete može povjeriti. Nikakvih odbacivanja, prije svega ne u smislu: "To mi ne smiješ učiniti!" Pomoći da se život učini veselim. Potrebna je terapija kao i pri bježanju.

[3] Beck, 1976.

Psihopatološke pojave znače izražavanje destruktivnosti prema okolini i znak su dubljeg poremećaja u razvoju ličnosti. Svi koji se bave odgojem na njih su vrlo osjetljivi, ali je ovdje zakašnjela intervencija znatno manje učinkovita od one na neurotske pojave. To, naravno, ne znači da uspjeh nije moguć, ali je potrebno dugotrajno i strpljivo odgojno nastojanje ponekad povezano i s radom stručnjaka za psihoterapiju.

Poremećaje u razvoju dječje ličnosti nije uvijek lako prepoznati jer su često slični pa čak i istovjetni s nekim oblicima ponašanja koji su normalni ili su prouzročeni nekim sporednim utjecajima koji nemaju dublje odgojno značenje. U tome nam može poslužiti pregled njemačkog pedagoga Johannesa Becka (str.16) u kojem ukazuje na važnost razlikovanja normalnog ponašanja od poremećaja i predlaže pedagoške postupke.

Razvoj ličnosti je dugotrajan, zapravo doživotan proces. Čovjek se u potpunosti rodi kad umire. Prema Eriksonu (vidi tablicu str. 18) proces razvoja ličnosti prolazi kroz osam etapa pri čemu svaka od njih predstavlja krizno razdoblje koje može biti uspješno i neuspješno riješeno. Pozitivno rješenje krize svakog stadija vodi konstruktivnim kvalitetama ličnosti kao što su nada, volja, svrsishodnost, kompetentnost, vjernost, ljubav, briga i mudrost. Ako se kriza ne riješi uspješno, mogu se javiti patološke deformacije ličnosti.

Tragične scene učestalih samoubojstava mladih govore o osjetljivosti ovog kriznog vremena odrastanja, ali i o izostanku primjerenog odgojnog pristupa

Predškolsko doba ili prvih šest godina, posebno je buran period u kojem nezamjenjivu ulogu imaju roditelji. Veliko je značenje maženja, milovanja i tjelesnog kontakta roditelja i djeteta što djetetu daje osjećaj sigurnosti, prihvaćenosti i razvija ugodne emocije. Kako dijete raste, važan je poticaj i podrška roditelja u djetetovim aktivnostima, ali ne i pretjerana zaštita i onemogućavanje samostalnosti jer to dovodi dijete do nesigurnosti, uplašenosti i nesamostalnosti.

U mlađoj školskoj dobi posebno značenje ima doživljaj uspjeha u školi. Kako mnoge škole u nas nisu orijentirane na dijete i ne nastoje da svako dijete razvije osjećaj kompetentnosti jasno je da su škole često uzrok razvoja inferiornosti i negativne slike o sebi, što može imati trajne negativne posljedice u razvoju mlade osobe. Zato je važna uloga učitelja da kod svakog djeteta pronađu nešto pozitivno i da svako dijete nastoje afirmirati među vršnjacima.

Etape u razvoju ličnosti prema Eriksonu[4]

Dob	Kriza	Rješenje	Vrlina	Rituali
1. godina	POVJERENJE ili NEPOVJERENJE	Razvija se povjerenje u odrasle i okolinu koju reprezentira majka.	Nada	Numinozni (doticanje, osmjehivanje, milovanje)
		Sumnja i strah u odnosu prema ljudima, nepovjerenje u okolinu i sebe.		Idolizam (obožavanje heroja)
2 - 3 god.	AUTONOMIJA ili PONIŽENJE	Podrška i poticaj roditelja razvija samopouzdanje i samokontrolu vlastitih postupaka.	Volja	Rituali razboritosti (dokazivanje krivnje i nevinosti)
		Prevelika zaštita roditelja i onemogućavanje aktivnosti pa se javlja poniženje, sram i nesigurnost.		Legalizam (nekritičko prihvaćanje pravila i zakona)
4 - 6 god.	INICIJATIVA ili KRIVNJA	Poticanje roditelja i podrška dječjoj inicijativi dovodi do ponašanja koje ima cilj.	Svrha	Dramatička ritualizacija (igre uloga)
		Onemogućavanje samostalnosti u igri, kazne umjesto razumijevanja dovode do osjećaja krivnje.		Pretvaranje
6 - 11 god.	PRODUKTIVNOST ili INFERIORNOST	Presudnu ulogu ima uspješnost u školskim zahtjevima što razvija osjećaj kompetentnosti i produktivnosti.	Kompe-tencija	Formalna ritualizacija (kako da izvršava zadatke)
		Ako dijete nije u stanju ispuniti zahtjeve koji mu se postavljaju razvija se inferiornost.		Formalizam (ponavljanje praznih rituala)
12 - 20 god.	IDENTITET ili KONFUZIJA	Uključivanjem u društvo i nalaženjem svog mjesta pojedinac postaje samostalna i osobita ličnost.	Vjernost	Ideologija (koherentan sustav ideja)
		Neuspješnost ovog nastojanja dovodi do difuzije uloga i konfuzije identiteta.		Totalizam (fanatična opsjednutost idejama grupe)
20 - 25 god.	INTIMNOST ili IZOLACIJA	Fuzioniranje vlastitog identiteta s drugim osobama bez straha. Brak je spajanje dvaju identiteta.	Ljubav	Udruživanje (zajedništvo u ljubavi, radu, prijateljstvu)
		Zaokupljenost samim sobom i izbjegavanje intimnih veza s drugim osobama. Nesposobnost za brak.		Elitizam (izolirane grupe izdvojene od drugih)
25 - 65 god.	PLODNOST ili STAGNACIJA	Briga za potomke, ali i za prirodu, društvo i za buduće generacije.	Skrb	Plodonosna ritualizacija (roditeljstvo, poučavanje, pomaganje)
		Većina ljudi ima svoju djecu, ali nisu stigli do tog stupnja. Skrbe samo za svoju obitelj i sebe.		Autoritizam (izopačena briga za druge)
Preko 65 god.	INTEGRITET ili OČAJANJE	Retrospekcija životnog puta. Javlja se osjećaj zadovoljstva i smislenosti. Osjećaj da će živjeti u svojim potomcima i djelima.	Mudrost	Integralna ritualizacija (mudro postupanje)
		Osjećaj promašenosti života. Projekcija vlastitih nedostataka na okolinu. Potiskivanje neugodnih osjećaja. Strah od smrti.		Sapijentizam (lažna mudrost)

[4] Prilagođeno prema: Fulgosi, 1981.

Starije školsko doba je vrijeme traženja osobnog identiteta. To je vrijeme kad učenici više nisu djeca, a nisu ni odrasli. Oni imaju osjećaj da se sve mijenja i ne znaju što su i tko su. To je često bolno iskustvo u kojemu posebno značenje imaju grupe vršnjaka, a njihova uloga može biti i pozitivna i negativna. Uloga roditelja i odgajatelja u ovom vremenu postaje posebno delikatna. Ona je jako važna kao pomoć kad nastupe krize, ali više nije ista kao prije. Treba razgovarati kao s odraslima i sebi ravnima uz veliko uvažavanje mlade osobe i njenog viđenja problema. Česta samoubojstva u ovoj dobi govore kako se to ne događa na primjeren način.

Dvadesete godine i ono što se događa nakon toga možda više govore o odgajateljima, učiteljima, profesorima i roditeljima jer su i oni osobe u razvoju. I oni su u procesu traženja vlastitog identiteta i produktivnosti. Koliko su u tome uspješni toliko i mogu pomagati svojoj djeci ili učenicima.

* * *

Za odgoj je značajno da uvijek polazimo od nekog poimanja čovjeka, bez obzira koliko smo toga svjesni ili ne. Ako polazimo od nekih shvaćanja da je čovjek po svojoj prirodi zao, da je to zlo u čovjeku nasljedno i nepromjenjivo, onda uvijek provodimo neku od varijanti represivnog odgoja. Nenasilje u odgoju moguće je ako polazimo od shvaćanja da je čovjek dobar i konstruktivan u onoj mjeri u kojoj uspijeva zadovoljiti svoje potrebe, odnosno ukoliko u svom nastojanju da izraste u originalnu ljudsku jedinku bude uspješan i podržan od drugih ljudi. Tu posebno delikatnu ulogu imaju roditelji, odgajatelji, učitelji i profesori i svi oni koji se bave odgojem. Odgoj pri tome treba shvatiti kao pomoć i podršku mladoj osobi u njenom nastojanju da razvije sve svoje ljudske potencijale, te da uspješno prevlada krize na koje u svom nastajanju nailazi.

R1 Čovjek

Zadaci: Razviti pozitivnu sliku o sebi i drugim ljudima. Okrenuti se vlastitoj kvaliteti življenja, zdravlju i osobnoj sreći. Produbiti spoznaje o ljudskoj prirodi i jedinstvu čovjeka s prirodom.
Sredstva: Papiri različitih veličina i boja, zbirka sitnih predmeta (figurice, kockice, loptice, kuglice, spajalice itd.), voštane boje, flomasteri, glazbeni instrument, kazetofon.

1. Svi posjedaju u krug. Na sredinu se prospe veći broj sitnih predmeta. Svatko odabere jedan, razgleda ga, osjeti težinu, strukturu, miris, te zatim priča o svom predmetu, što mu/joj znači, zašto ga je odabrao/odabrala. Kakve asocijacije mu/joj budi.
2. Uz prikladnu glazbu voditelj/voditeljica čita tekst vođene fantazije *Moja slika*. Nakon toga svatko naslika kako je doživio sebe u vođenoj fantaziji. Zatim treba pronaći para. Parovi jedan drugom predstave svoju sliku.

Moja slika

Sjednite ugodno... zatvorite oči... i obratite pažnju na svoje disanje... Dišite lagano i opušteno... neka disanje dolazi samo od sebe... Prepustite se tom ugodnom osjećaju ... kao da vas ljuljaju valovi na vodi... Iznad sebe vidite oblake... koji lagano neku odlaze... Vinite se mislima do oblaka... Pustite da vas nose... u neke daleke prostore... nove i nepoznate... Na krilima oblaka stižete u prekrasnu planinu... Promotrite oko sebe... boje koje vidite... zvukove koje čujete... mirise koje osjećate... Tamo kod stijene su neka vrata... Prilazite im... Na vratima piše vaše ime... Da to je vaše ime... napisano velikim i lijepim slovima... Polako otvarate vrata... i ulazite u pećinu s blagom... To ste vi... to je vaša ljudska bit... to je jezgra vašeg dobrog ljudskog bića...Što vidite... što čujete... kako se osjećate?...

A sad se polako, vrlo polako... vratite natrag u stvarnost... Otvorite oči... pogledajte sve oko sebe... a zatim naslikajte svoj doživljaj.

3. Sudionici riješe radni list br. 1 *Moje osnovne potrebe*. Na taj način upoznaju osnovne potrebe aplicirane na vlastito iskustvo. Ujedno naprave plan boljeg zadovoljavanja nekih od potreba i odrede rok do kojeg će što učiniti. Sve to napišu na papir u boji na kojem napišu svoje ime, adresu, telefon. Od tog papira načine avion i svi istovremeno bace avione. Svatko uhvati nečiji avion. Kad dođe datum koji je napisan na tom papiru, treba nazvati, pisati ili razgovarati s tom osobom kako bi je podsjetili na plan koji je načinila.

4. Podijele se u grupe i dobiju se radni listovi br. 2. U grupama se povede rasprava na temu *Čovjek - dobra vila ili zla vještica*. Nakon rasprave glasnogovornik grupe izvijesti o čemu su razgovarali i koja su mišljenja došla do izražaja. Nakon toga je moguće cijelu skupinu podijeliti na dvije suprostavljene grupe. Jedna iznosi argumente o ljudskoj dobroti, a druga o destruktivnosti. Grupe mogu i zamijeniti uloge.
5. Na kraju svi izraze svoj doživljaj današnjih aktivnosti tako da na papirić nacrtaju jedan od znakova kojim izraze svoje zadovoljstvo ili nezadovoljstvo.

RL 1

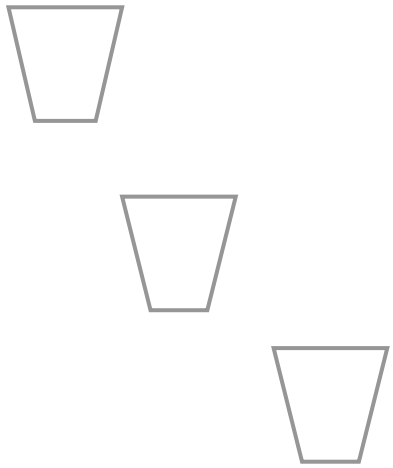
NAŠE OSNOVNE POTREBE

1. Procijeni stupanj zadovoljenosti svojih osnovnih potreba tako da bojom ispuniš čašu (što je više potrebe zadovoljena čaša je punija):

BIOLOŠKE POTREBE
(hrana, odjeća, stanovanje, sport, zdravlje, zaposlenje, obitelj...)

SOCIJALNE POTREBE
(osobe koje volim i koje me vole, prijatelji, koliko vrijedim u očima drugih, sigurnost, samopouzdanje...)

SAMOAKTUALIZACIJA
(koliko sam sretan/sretna, zadovoljstvo školom, jesam li ono što želim biti...)

2. Što možeš učiniti da bi ti potrebe bile bolje zadovoljene? Napiši nekoliko ideja:

_____
_____
_____
_____

3. Na posebnom papiru napiši plan aktivnosti kojima ćeš uspješnije zadovoljiti svoje potrebe. Odredi i rok do kojeg ćeš to učiniti. Na papir napiši svoje ime, adresu i telefon. Od papira načini avion. Kad to učine i ostali članovi grupe, bacite svoje avione i neka svatko uhvati neki tuđi avion. Kada dođe dan, koji je napisan u planu osobe čiji avion si uhvatio/uhvatila, posjeti tu osobu, nazovi je telefonom ili je na neki drugi način podsjeti na plan koji je napisala i porazgovaraj o promjenama koje su se dogodile.

RL 2

ČOVJEK - DOBAR ILI ZAO

1. Pažljivo promotrite sliku. Što vidite? Zatim okrenite sliku. Što sad vidite? Na kakva razmišljanja vas potiče ova slika? Možete li naći neke argumente da je čovjek dobar? Imate li neke argumente o čovjekovoj zloj prirodi?

2. Povedite raspravu u grupi o ljudskoj prirodi. Pokušajte naći argumente za vaše tvrdnje. Na kraju rasprave izvijestite o raspravi u vašoj grupi.

Društvo

Prije nego pročitate tekst o DRUŠTVU načinite jedan *misaoni uzorak* kojim ćete prikazati svoje poimanje DRUŠTVA. To se radi tako da u sredinu papira napišete riječ DRUŠTVO, a zatim od te riječi povlačite crte na koje upisujete što pod tim podrazumijevate. Npr:

Zatim prijeđite na čitanje sljedećeg poglavlja. Kad pročitate tekst polemizirajte s njim ili napišite svoj koji će biti drugačiji... Ali svakako dopunite svoj *misaoni uzorak* novim elementima do kojih ste došli. Gdje ste smjestili odgoj? Kakva je njegova uloga u društvu?

ŠTO JE DRUŠTVO

Čovjek je društveno biće i jedino može živjeti u zajednici s drugim ljudima. Ta zajednica naziva se društvo. Odgoj je i društvena pojava jer odgojem društvo utječe na vlastito samoodržanje, a dominantne društvene grupe odgojem nastoje utjecati na društvene promjene. Danas postoje vrlo različite i oprečne teorije društva i zavisno od teorijskog opredjeljenja imamo i različita shvaćanja odgoja. I ovdje se opredjeljujemo za humanističku teoriju, koju ćemo ukratko opisati.

Društvo ne postoji kao nešto izvan i iznad ljudi. Ono je zajednica konkretnih i živih pojedinaca žena i muškaraca. Društvo se stalno mijenja, a na te promjene ljudi mogu utjecati vlastitom aktivnošću. Društvo nikad nije idealno i zato ga treba stalno mijenjati i uvijek nanovo usklađivati s ljudskim potrebama.

Izvan društva djeca ne mogu odrasti, pa zato i nema tzv. divljih ili prirodnih ljudi. Nema ih i ne može ih ni biti. I sama zamisao toga "divljeg" čovjeka je apsurdna. Naime, ako bi bio "divlji", ne bi uopće bio čovjek. A ako je to čovjek, ne može biti divlji.

Divlji dječak iz Aveyrona s domaćicom svojega odgajatelja dra Itarda (scena iz igranog filma)

Ipak, u malobrojnim, zaista iznimnim slučajevima, dijete može rasti izvan ljudskog društva. Prvi takav slučaj znanstveno je istražen i registriran u Francuskoj. Tu je krajem 18. stoljeća u jednoj šumi Aveyrona nađen dječak koji je hodao četveronoške, pio vodu kao

govedo, branio se zubima i noktima i oglašavao se krikovima. Dječaka je u dogovoru s Akademijom nauka Francuske počeo odgajati liječnik J.M.G. Itard. Nakon višegodišnjih upornih nastojanja dječak je usvojio uspravno hodanje, naučio nekoliko riječi, navikao se na upotrebu pribora za jelo i stekao osnovne navike održavanja čistoće. Taj skromni napredak bio je mnogo manji od odgajateljevih očekivanja, pa je Itard prekinuo dalje odgajanje Viktora (to su ime dali dječaku) i smjestio ga u sirotište. U svom mu je dnevniku uputio ove riječi:

"Nesretniče jedan! Budući da su moje muke oko tebe bile uzaludne i da su moji napori propali, vrati se u svoju šumu, u svoj primitivni život! Ili, ako si zbog svojih novih potreba postao zavisan od društva, trpi kaznu da budeš beskoristan i smješten u Bicentre (tadašnja pariška ludnica) gdje ćeš umrijeti u bijedi."

Itardovo je razočaranje bilo prouzročeno njegovim nerealnim očekivanjima da će od "divljeg" dječaka odgojiti izvanrednog mladića. Francuska Akademija nauka bila je, pak, drugačijeg mišljenja. Iako "divlji" dječak nije postao ravan normalnoj djeci, ipak se priviknuo na ljudsko društvo i stekao stanovite korisne navike i znanja, dakle, odgoj je dao neke minimalne rezultate." (Furlan, 1984. str. 4-5)

No, ni čovjek ne može postojati izvan društva. Pojedini slučajevi gdje su djeca odrastala odvojena od ljudi, završavali su tragično po tu djecu. Početkom ovog stoljeća u Indiji su pronađene dvije djevojčice koje su živjele s vukovima. One su se ponašale i hranile kao vukovi, a ne kao ljudi. Pokušaj da se tu djecu ponovno učini ljudima bio je također neuspješan: mlađa djevojčica ubrzo je umrla, a starija je naučila tek nekoliko riječi, ali se nije uspjela socijalizirati. Režala je na drugu djecu i ujedala ih. (Butorac, 1953.)

Pojedinac se prema društvu odnosi svojim potrebama, a društvo prema pojedincu **sustavom vrijednosti**. Vrijednosti se iskazuju normama koje mogu biti moralne ili zakonske. Uz društvene norme vezane su i društvene sankcije kojima se osigurava ostvarivanje ovih normi. Koliko je vrijednosna orijentacija bitna za karakter određenog društva vidljivo je u pojedinim nedirnutim[5] društvima. Društva koja su usmjerena na život i osobnu sreću ljudi, miroljubiva su i tolerantna, dok su društva orijentirana na stjecanje materijalnih dobara i natjecanje, ratoborna i destruktivna. Budući da se ekonomski ta društva bitno ne razlikuju, očito je da razlike nastaju zbog drugačije vrijednosne orijentacije koja se prenosi odgojem.

[5] Često se u literaturi koristi izraz "primitivna društva", ali se taj izraz čini neprimjeren za društva koja još nisu zahvaćena procesom globalizacije te su zadržala svoje specifičnosti.

DRUŠTVA KOJA AFIRMIRAJU ŽIVOT

U idejama, običajima i institucijama ovog sistema najviše je naglašena njihova uloga u unapređivanju života u svim njegovim oblicima. Nivo neprijateljstva, nasilja i okrutnosti među ljudima je minimalan, ne postoje teške kazne, zločina gotovo nema, a institucija rata ne postoji ili igra neznatnu ulogu. S djecom se postupa ljubazno, ozbiljno fizičko kažnjavanje ne postoji; žene se općenito smatraju jednake muškarcima, ili u najmanju ruku ne iskorištavaju se i ne ponižavaju; odnos prema seksu je pozitivan i slobodan. Postoji malo zavisti, pohlepe, škrtosti i iskorištavanja. Prisutan je opći osjećaj povjerenja, ne samo u druge, već posebno u prirodu; prevladava dobro raspoloženje, depresivna raspoloženja relativno su rijetka.

DESTRUKTIVNA DRUŠTVA

Za ovaj sistem karakteristično je mnogo nasilja između pojedinaca, destruktivnosti, agresije i okrutnosti među ljudima unutar plemena i prema drugim plemenima, zadovoljstvo u ratovanju, zloba i prijevara. Čitava atmosfera života ispunjena je neprijateljstvom, napetošću i strahom. Postoji mnogo rivalstva, posebno je naglašeno privatno vlasništvo (ako ne materijalnih stvari onda simbola), karakteristične su stroge hijerarhije i dosta ratovanja.

(Fromm, 1984. a, str. 182-183)

Pojedinac i društvo

Iz ovog je vidljivo da, iako društvo ne postoji izvan pojedinaca, ipak u velikoj mjeri utječe na njih i to prvenstveno svojim sustavom vrijednosti i moralnih normi. Proces kojim društvo mladu generaciju uvodi u svoj sustav vrijednosti naziva se **socijalizacija**.

Promatrajući djecu, lako ćemo uočiti da se postupno razvijaju i sazrijevaju za socijalne kontakte. Djeca od najranije dobi pokazuju interes za druge ljude, ali se u početku dijete igra samo i ako je u prisustvu drugog djeteta ono će teško svoju aktivnost prilagoditi drugom djetetu. Starija djeca su u stanju igrati se zajedno s drugom djecom uvažavajući zajednička pravila u igri ili usuglašavati zajedničke aktivnosti.

Norveška psihologinja Nielsen (1982.), polazeći od prethodnih Piagetovih istraživanja, istraživala je kako se ponašaju djeca različite dobi pri izvođenju neke aktivnosti u društvu druge djece. Iz rezultata koje je dobila, vidljivo je da se socijalno ponašanje djece mijenja prema njihovoj dobi.

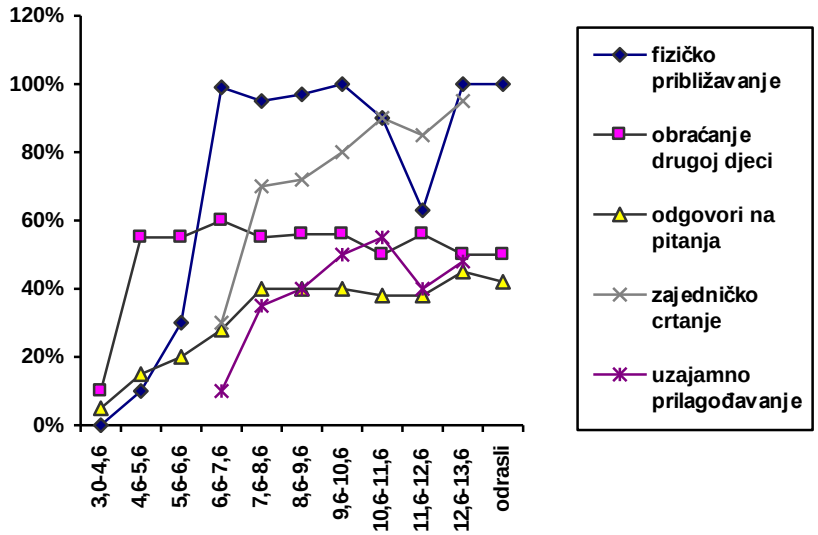
Nielsen je došla do zaključka da postoje četiri razdoblja u razvoju dječje socijalnosti:

1. ***Asocijalno razdoblje*** *(dob od 0 do 3-4 godine) Značajka ovog razdoblja je da u prvoj godini dijete još ne razlikuje bilo kakve elemente društva. Tek od druge godine kad se javlja prkos, dijete iz opće zbrke postupno izdvaja jedan element - svoje JA.*
2. ***Predsocijalno razdoblje*** *(od 3-4 do 7-8 godina) Dijete otkrivajući sebe otkriva i druge slične osobe. Međutim kontakti koji se uspostavljaju više su slučajni i*

najčešće imaju vid sukoba. Dijete u ovoj etapi postupno prelazi od usamljene aktivnosti na neprijateljski stav prema drugima.

3. ***Razdoblje istraživanja faktora socijalizacije*** *(od 7-8 do 13-14 godina) Oko sedme godine dolazi do potpune promjene u socijalnom ponašanju djece. Većina se rado druži s vršnjacima, zajednički se s njima igra i pri tome uspješno prilagođuje svoje aktivnosti drugoj djeci.*
4. ***Razdoblje svjesne organizacije socijalnih odnosa*** *Socijalno se ponašanje regulira zajedničkim razmišljanjem, diskusijom i usuglašavanjem postupaka, što ima utjecaj na daljnji razvoj socijalnih odnosa.*

Iz grafičkog prikaza vidljivo je da u predškolskoj dobi naglo raste interes djece za drugu djecu, za fizičke kontakte i govorno komuniciranje, ali je manje zajedničkih aktivnosti koje su karakteristične za školsko doba. Vidljivo je da suradničke aktivnosti rastu sve do jedanaeste godine kada dolazi, ulaženjem u pubertet, do blagog poremećaja socijalnih odnosa.

Razvojne krivulje različitih oblika socijalnog ponašanja (Nielsen,1982.str. 24)

Socijalizacija se prvenstveno događa u obitelji, ali postoji i niz drugih institucionaliziranih oblika socijalizacije. U suvremenim društvima to je prije svega školski sustav. Međutim, socijalizacija ne završava djetinjstvom i mladenaštvom nego je proces koji traje cijeli život.

Socijalizacija je izvanredno značajna za razvoj ljudske jedinke i njezinu prilagođenost određenoj društvenoj sredini, ali je ona u izvjesnoj suprotnosti s procesom **individuacije.** Dok socijalizacija ima za cilj konformizam i

pokoravanje društvenim normama, individuacija je proces izrastanja autonomne ličnosti koja često dolazi u sukob s opće prihvaćenim normama. Što je više neka osoba socijalizirana (adaptirana), to je manje slobodna i obratno. Upravo ta suprotnost adaptiranosti i slobode, konformizma i originalnosti, jedan je od značajnih činitelja društvenih promjena.

Zajednički život s drugim ljudima reguliran je nizom nepisanih normi koje nazivamo moralom. **Moral** je društvena pojava koja se mijenja kroz povijest i koja ima svoje različite varijacije u različitim društvima, kao i u različitim slojevima tog društva. Ipak, u moralu postoje u svim slučajevima neke zajedničke opće ljudske crte. Pored moralnih normi postoje i moralne sankcije kojima se potiče poštivanje tih normi. No, za moral je karakteristično da se zasniva na internaliziranim vrijednostima koje je osoba primila odgojem i kršenje tih normi dovodi do tzv. *grižnje savjesti*, što je zapravo najsnažnija moralna sankcija.

Moralne norme određenog društva usvajaju se odgojem. Neki pedagozi još i danas smatraju da je bit odgoja učenje moralnih normi ili pak učenje društvenih vrijednosti. No, odgoj tu nije svemoguć. Čovjek u svom životu prolazi određene stupnjeve moralnog razvoja koji se ne mogu preskakati pa odgoj mora uvažavati ove specifičnosti razvojne dobi.

Predkonvencionalni stupanj (vidi tablicu na str. 32) javlja se već u predškolskoj dobi oko četvrte godine i traje kroz veći dio osnovnoškolske dobi sve do devete ili čak trinaeste godine. Prijelaz iz jednog stupnja u drugi prilično je individualan. U to vrijeme veliko značenje imaju za dijete važne osobe kao što su roditelji, teta u vrtiću i učiteljica. Važno je da djeca imaju jasna pravila što se smije, a što ne, što se smatra dobrim a što lošim i da se ta pravila ne mijenjaju i da zahtjevi budu dosljedni. U mlađim razredima osnovne škole djeca nekritički prihvaćaju sudove i stavove učiteljice/učitelja. Ako npr. učiteljica neko dijete ne voli ili ističe kao negativan primjer, i ostala djeca će zauzeti negativan stav prema tom djetetu pa to može imati pogubne posljedice za normalan razvitak toga djeteta.

Utjecaj odrasle osobe u cijeloj osnovnoškolskoj dobi je vrlo velik, no pred kraj ove dobi jača utjecaj vršnjaka te se postupci više vrednuju prema prihvaćanju ili neprihvaćanju vršnjaka negoli odraslih autoriteta. Ovo još više dolazi do izražaja u srednjoškolskoj dobi kad se odgojni utjecaj odraslih može ostvariti jedino ako je odrasla osoba prihvaćena od učeničkog kolektiva. Tu se javlja i opasnost nekritičkog pokoravanja pritisku grupe kojoj se pojedinci u toj dobi teško mogu odhrvati.

Karakteristike pojedinih stupnjeva moralnog razvoja[6]

PREDKONVENCIONALNI STUPANJ	**Stadij 1**	Opredjeljivanje prema kazni i bezrezervno pokoravanje autoritetu. Postupci se procjenjuju kao dobri ili loši zavisno od njihovih posljedica.
	Stadij 2	Ispravan je postupak onaj koji služi kao sredstvo za zadovoljavanje vlastitih, a ponekad i tuđih potreba. Elementi pravednosti, uzajamnosti i ravnopravnosti su prisutni, ali se tumače preko materijalnih posljedica.
KONVENCIONALNI STUPANJ	**Stadij 3**	Dobro je ono ponašanje koje se dopada drugima i koje drugi odobravaju. O postupcima se često sudi na osnovi namjere - *on želi dobro*. Dijete očekuje odobravanje za to što je bilo dobro.
	Stadij 4	Opredjeljivanje prema autoritetu, utvrđenim pravilima i čuvanju socijalnog reda. Ispravno ponašanje se ogleda u ispunjavanju svojih dužnosti, poštivanju autoriteta i održavanju reda. Poštovanje zaslužuje onaj tko izvršava svoju dužnost.
POSTKONVENCIONALNI STUPANJ	**Stadij 5**	Opredjeljenje prema društvenom dogovoru. Ispravan postupak objašnjava se općim pravom i normama koje su svi prihvatili. Isticanje važnosti proceduralnih pravila za postizanje opće suglasnosti.
	Stadij 6	Odlučivanje po savjesti i samostalno izabranim kritičkim principima. To su apstraktni principi, a ne konkretna moralna pravila. To su univerzalni principi pravde, uzajamnosti i poštovanja dostojanstva ljudskih bića kao samostalnih ličnosti.

Struktura društva

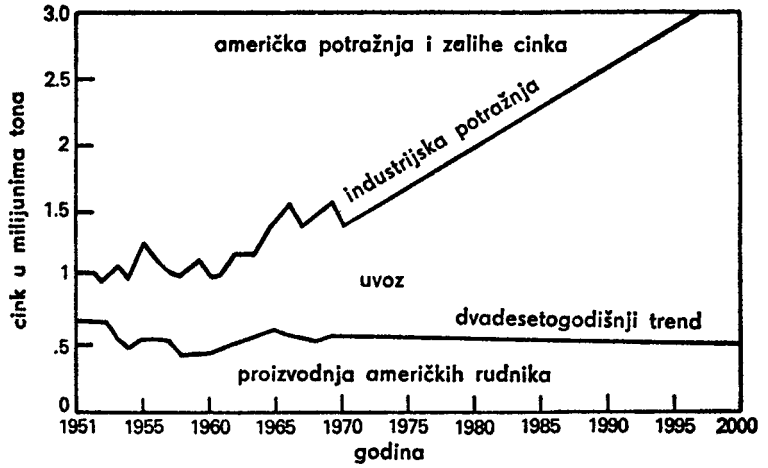
Kako bi ljudi mogli unutar društva ostvarivati svoje potrebe, postoje tri relativno samostalna, ali ipak međusobno isprepletena, društvena područja. To su egzistencijalno područje, područje društvenih odnosa i područje kulture i stvaralaštva.

Egzistencijalno područje predstavlja društvenu sferu koja rješava pitanja održavanja života ljudi: proizvodnju hrane, odjeće i obuće, izgradnju nastambi, promet, razmjenu i snabdijevanje, osiguravanje izvora energije i sirovina itd. Tu spadaju i one društvene djelatnosti koje su okrenute zaštiti života i zdravlja ljudi od bolesti i drugih opasnosti i nepogoda, ali i zaštiti prirode (nežive i žive) koja čini osnovu ljudske egzistencije.

Osnovni problemi suvremenih društava na ovom području su ponižavajući uvjeti rada u nekim djelatnostima koji štete zdravlju ili

[6] Prema: Kohlberg 1982. str. 52-53.

zaglupljuju čovjeka, izrabljivanje, različito vrednovanje rada žena i muškaraca. Tu je i problem vlasništva. Pokazalo se da je čovjek najviše motiviran za rad ako je ujedno i vlasnik sredstava za proizvodnju. To se u suvremenom svijetu rješava kupovinom dionica nekog poduzeća od samih radnika i njihovim suodlučivanjem u procesu proizvodnje. Industrijski način proizvodnje naglo troši sirovinsku osnovu pa najrazvijenije zemlje danas isključivo žive od uvoza najvažnijih sirovina i izvora energije jer su svoje zalihe potrošile. To govori o nagloj devastaciji prirode i problema uvjeta života na zemlji za buduće generacije.

Nesrazmjer između američke potrošnje i zalihe cinka govore o problemu sirovina visokorazvijenih industrijskih društava (Mesarović/Pestel, 1976.str. 19.)

Patološka pojava u egzistencijalnom području je siromaštvo. Danas još uvijek u svijetu postoje čitavi narodi među kojima nije riješen problem gladi, a gotovo u svim zemljama postoje društvene grupe koje žive na egzistencijalnom minimumu. Obično su svi veliki gradovi i stjecište siromaha. Djeca koja odrastaju u uvjetima siromaštva zakinuta su u gotovo svim aspektima vlastitog razvoja i tako se siromaštvo prenosi s generacije na generaciju.

Područje društvenih odnosa još se može označiti kao politička sfera ili pravna sfera. Zapravo se radi o raspodjeli moći unutar nekog društva. Iako se društvo sastoji od pojedinaca, nemaju svi jednake mogućnosti utjecanja na odluke koje se tiču njih samih. Obično danas u tom pogledu razlikujemo demokratska i totalitarna društva.

Veličina grada	preko 250.000	50.000 do 100.000	ispod 10.000
Namjerno umorstvo	5,5	4,2	2,7
Nenamjerno umorstvo	4,4	3,7	1,3
Silovanje	23,7	9,3	7,0
Pljačka	108,0	36,9	16,4
Teži fizički napadi	130,8	78,5	34,0
Provale	574,9	474,6	313,3
Razne vrste krađa	1.256,0	1.442,4	992,1
Krađa automobila	337,0	226,9	112,9

Stopa kriminala na 100.000 stanovnika u SAD pokazuje da kriminal raste s veličinom grada (Supek, 1989. str. 194.)

Totalitarna društva osiguravaju vlast manjine nad većinom tako da većina pojedinaca nije u mogućnosti ozbiljnije utjecati na društvena događanja. Ova društva nastaju u određenim društvenim okolnostima i na euforičnim masovnim raspoloženjima pa se ima dojam da mase sudjeluju u odlučivanju. U demokratskim društvima iznalaze se rješenja kako da što veći broj ljudi na različite načine ima utjecaja na uvjete vlastitog života. Osnovni je problem suvremenih društava što još nisu pronađena idealna rješenja za ovaj problem i stalna je pojava da postoje dominantne društvene grupe koje imaju moć nad ostalim ljudima. Postojanje države, koja pravnim propisima regulira odnose u društvu, rađa rasprostranjeni društveni sloj koji se naziva birokracija i koji je nadređen ostalim ljudima.

Osnovne patološke pojave u suvremenim društvima su nasilje, terorizam i rat. Među pojedincima i među društvenim grupama javljaju se različite konfliktne situacije koje su normalna pojava jer su rezultat različitih interesa. No, ako se rješavanje ovih konflikata svodi na silu, onda to duboko remeti društvene odnose i ruši komunikaciju među ljudima. Primjena sile unutar obitelji, radnih organizacija, u odnosu vlasti i naroda, u odnosima među narodima danas je čest slučaj, pa je to novi izazov za odgoj.

Područje kulture i stvaralaštva društvena sfera je koja pruža ljudima okvir za orijentaciju i mogućnost nadilaženja postojeće stvarnosti. Ona je u najvećoj mjeri oslobođena zakona nužnosti, koji su karakteristični za egzistencijalnu sferu i sferu društvenih odnosa, iako je s ovima neraskidivo povezana. Dok marksizam naglašava egzistencijalnu sferu u procesu društvenog razvoja, drugi sociolozi (Marcuze, 1981. npr.) ističu kao prioritetnu kulturnu sferu naglašavajući njenu prevratničku funkciju (ideje mijenjaju svijet). Sva ova tri područja međusobno su isprepletena i ne mogu se promatrati odvojeno. Ipak, područje kulture i stvaralaštva: znanost,

umjetnost, filozofija, religija, rituali, moral... s jedne su strane u funkciji održavanja postojećeg društva, a s druge strane u funkciji mijenjanja društva.

Za ovu sferu posebno je značajno da bude potpuno slobodna, što se u suvremenim društvima postiže tek u određenom stupnju jer država i preko nje dominantne društvene grupe nastoje utjecati na zbivanja i u ovoj sferi. Javlja se tzv. *državna religija* ili *državna filozofija* koja se nameće kao teorijska osnova svim ostalim kulturnim djelatnostima, što dovodi do gušenja znanosti, umjetnosti i ljudskog stvaralaštva uopće. Posebno dominantne društvene grupe nastoje kontrolirati medije i preko njih javno mnijenje, što dovodi do jednoumlja. U mjeri u kojoj je kulturna sfera slobodna u toj mjeri se društvo može smatrati demokratskim, a pojava inovativnosti i intenzitet stvaralačkih aktivnosti značajan su pokazatelj slobode pojedinog društva.

Od mnogih patoloških pojava u ovom području navest ćemo idolopoklonstvo, konformizam, manipuliranje javnim mišljenjem i *lov na vještice*. Idolopokonstvo je pojava projiciranja sebe u stvari ili ljude oko sebe (glumce, pjevače, nogometaše, političare) i odustajanje od vlastitog samoostvarenja. Potrošački mentalitet i industrija slobodnog vremena konkretne su manifestacije ove pojave. Konformizam je nastojanje da se postupa i djeluje onako kako to svi čine, onako kako mislimo da se od nas očekuje, a ne iz vlastitih uvjerenja i potreba. Sve totalitarne ideologije upravo nastaju zahvaljujući konformizmu.

Manipuliranje javnim mišljenjem danas je vrlo rašireno. U tome posebno značajnu ulogu imaju sredstva javnog priopćavanja koja se zbog toga mogu zvati i *sredstva javnog manipuliranja*. U svim totalitarnim društvima javljaju se u ovoj sferi pojave koje jednim imenom možemo nazvati *lov na vještice*. To su različiti oblici progona ljudi koji misle drugačije od službenog, proklamiranog ili javno prihvaćenog. To su različiti oblici "spaljivanja" knjiga (izbacivanja iz knjižnica, zabranjivanja, onemogućavanje objavljivanja), novina i časopisa, postojanje *verbalnog delikta*, te razni oblici javnog diskvalificiranja pojedinaca.

Vizija zdravog društva

Humanistička teorija, polazeći od kritičke analize suvremene Zapadne civilizacije, otvorila je perspektive nekog budućeg društva koje bi omogućilo čovjeku njegovo potpunije samoostvarenje.

Na egzistencijalnom planu ističe se potreba okretanja čovjeka prirodi i shvaćanje da je čovjek dio te prirode. Umjesto homocentrizma zagovara se ekocentrizam. Skladan život s prirodom zahtijeva jednu novu filozofiju življenja i odgoj nove ekološke svijesti. Na području ljudskog rada važno je reafirmirati rad kao oblik ljudskog stvaralaštva, te iskorijeniti glad i siromaštvo.

U društvenim odnosima potiče se napuštanje autoritarnih hijerarhijskih odnosa i izgradnja tzv. mrežne strukture društva, a umjesto totalitarizma razvoj civilnog društva koje će djelovati zahvaljujući suradničkim odnosima među ljudima i omogućiti im ostvarivanje osobnih interesa i potreba. Odgoj za nenasilje, mir i suradnju i poštivanje ljudskih prava postaje jedno od važnih područja odgoja.

Posebno se uloga države mora smanjivati na području kulture i stvaralaštva koje mora biti oslobođeno od svih vanjskih pritisaka i ograničenja. U atmosferi sigurnosti i slobode može doći do izražaja ljudska kreativnost koja treba naći nova rješenja za društvo budućnosti. Ovo vrijedi i za područje odgoja od kojeg se očekuje da bude značajan činitelj u stvaranju zdravog društva, a ne konzervator postojećeg.

* * *

Odgoj se uvijek temelji i na nekoj sociološkoj teoriji. Za odgoj je obično značajno shvaćanje odnosa pojedinca i društva. Ako se smatra da je društvo (nacija, država, politički sustav) značajnije od čovjeka i da čovjeka treba "oblikovati" prema potrebama društva, onda uvijek kao rezultat imamo razne varijante autoritarnog odgoja, koji se ostvaruje represijom. Humanistička teorija koju ovdje zagovaramo, konflikt između čovjeka pojedinca i društva rješava tako da zagovara kritički odnos prema društvu i potrebu njegovog stalnog mijenjanja prema ljudskim potrebama. Samim tim odgoj se shvaća kao čin emancipacije i nenasilja.

Društvo

Zadaci: Maštom stvarati društvo budućnosti i sebe u njemu, polazeći od svojih želja i potreba. Na taj način stvaramo odmak od postojećeg društva i aktivniji odnos u njegovom mijenjanju. Razmišljamo i o ulozi odgoja u društvenim promjenama.
Sredstva: Papiri različite veličine, boje, kazetofon.

1. Voditelj/voditeljica najavi da je naslov radionice *Društvo budućnosti*, te da maštom treba dočarati društvo u kojem bismo željeli živjeti za 30 godina. Nakon kraćeg razmišljanja svatko pred skupinom iznese neke svoje želje.
2. Uz prikladnu glazbu voditelj/voditeljica govori vođenu fantaziju u kojoj ulaze u vremeplov i dolaze u društvo budućnosti.
3. Svi sudionici podijele se u male grupe i unutar grupe svatko ispriča svoj doživljaj. Nakon toga unutar grupe vrši se konkretizacija društva budućnosti tako da se sve ideje uzimaju u obzir, ali daju i nove. Pri tome se nastoji razmišljati o sve tri društvene sfere:

   Egzistencijalna - proizvodnja hrane, odjeće, obuće, stanovanje, promet, izvori energije i sirovina, zaštita života i zdravlja ljudi, zaštita prirode...

   Društveni odnosi - način donošenja odluka, moral, pravo, država, rješavanje sukoba...

   Kultura i stvaralaštvo - znanost, umjetnost, religija, rituali, običaji, mediji, odgoj i obrazovanje...

   Unutar grupe izrađuje se zajednički poster kojim se vizualno prikazuje koncepcija budućeg društva. Grupa izlaže svoj rad i predstavlja ga ostalima.
4. Razgovara se o impresijama, razgovara o mogućnosti odgoja u stvaranju društva budućnosti.

ODGOJ

Prije nego krenemo na izučavanje ovog važnog poglavlja evo male vježbe koncentracije, koja se inače može provoditi na početku nastave ili neke druge aktivnosti:

Uživimo se u ovaj trenutak i ujedinimo sve svoje snage... Osjećajmo se ugodno i opušteno... Neka disanje postaje sve dublje i dublje... Osjetite kako raste vaš osjećaj opuštenosti i mirnoće... Svaki udah i izdah je kao val umirujuće energije koja odnosi brige i napetosti... Odnosi uznemirujuće misli i teškoće... Potpuno ste mirni...dio ovog trenutka... Spremni ste progovoriti svojom unutarnjom snagom i najboljim u sebi... Neka vas to ispuni srećom i zadovoljstvom!

ŠTO JE ODGOJ

Odgoj je međuljudski odnos u kojem se stvaraju uvjeti za razvoj ljudske jedinke. To je odnos između roditelja i djece, djece i druge djece, odgajatelja i odgajanika, učitelja i učenika. Taj odnos nije nikad jednostran, on uvijek mijenja i odgajanika, ali i odgajatelja. Taj je odnos u funkciji poticanja rasta i razvoja ličnosti, a ako nije onda se ne može zvati odgojem.

Definicija koju smo naveli polazi od humanističke teorije. Druga teorijska shvaćanja čovjeka i društva vode drugačijem shvaćanju odgoja. Navodimo samo neka:

Prilično je rašireno represivno poimanje odgoja. Odgoj se tu shvaća kao pokoravanje inače zle ljudske prirode i ima oblik nasilja. Izreke - Šiba se savija dok je mlada - Batina je iz raja izrasla - Bez muke nema nauke itd. ilustracija su koncepcije odgoja shvaćenog kao *savijanje, batinanje i mučenje*. Česta fizička zlostavljanja djece, pa i teže tjelesne povrede, nisu samo incidentne situacije nego i posljedica takvog represivnog shvaćanja odgoja.

Odgoj se često shvaća kao oblikovanje ponašanja. Ponašanje koje je društveno prihvatljivo pozitivno se potkrjepljuje (odobrava, pohvaljuje), a koje nije prihvatljivo, negativno se potkrjepljuje (osuđuje, kažnjava). Dijete tako postupno biva naviknuto na ponašanje koje neće izazvati osudu i negodovanje drugih. Ovo je svakako jedan vid odgoja, ali se odgoj time ne iscrpljuje. Pojava tzv. društveno neprihvatljivog ponašanja (agresija, krađa, kriminal) događa se i pored negativnog potkrjepljenja i ne može se riješiti nagradama i kaznama.

Odgoj se shvaća i kao učenje vrijednosti - što je dobro, a što loše, što se smije, a što ne. Kad mlada ljudska jedinka usvoji određeni sustav društvenih vrijednosti, onda se proces odgoja smatra završenim. Ovome je donekle slično shvaćanje odgoja kao moralnog odgoja, odnosno učenja određenih moralnih normi i navikavanja da se postupa u skladu s tim normama. Sigurno je da u procesu odgoja ljudska jedinka usvaja i određeni sustav društvenih vrijednosti i moralnih normi, ali to je ipak samo jedan vid odgoja. Agresivno dijete nije posljedica nepoznavanja moralnih normi, nego nezadovoljenosti nekih od osnovnih ljudskih potreba i ispoljavanje destruktivnosti. Onemogućavanje izražavanja agresivnosti na jedan način rezultirat će drugim vidom agresivnosti i tu moralna pouka uopće ne pomaže.

Odgoj se shvaća i kao nastojanje na ostvarenju odgojnog ideala. Svako društvo zagovara neki tip čovjeka koji se smatra idealnim. To posebno dolazi do izražaja u nedirnutim ljudskim zajednicama, koje mogu biti vrlo agresivne i ratnički raspoložene, a druge opet miroljubive i otvorene za suradnju. Uvijek je to rezultat odgoja koji se prakticira u toj sredini i zagovaranja

određenog tipa čovjeka. Ipak, težnja da se svaki pojedinac *izgradi, formira i oblikuje* prema nekom zamišljenom idealu u praksi završava kao gušenje individualnih posebnosti i vodi do neautentičnih serijskih ličnosti. Posebno groteskan primjer je onaj koji su u nekim plemenima pronašli antropolozi: U nekim zajednicama u Burmi idealom ženske ljepote smatra se dugi vrat i zato se djevojkama stavljaju prsteni koji postupno istežu vrat. Ali ti prsteni moraju doživotno ostati na vratu jer glava bez njih ne može stajati. U nekim krajevima Kine idealom se smatralo malo stopalo pa su djevojkama cijelo vrijeme na nogama držali male cipele što je dovelo do deformiranih ali malih stopala. Čovjek se, dakle, može gotovo neograničeno oblikovati kako fizički tako i psihički, ali to nastojanje da se u čovjeka izbrišu njegove individualne osobitosti i približi ga odgojnom idealu može imati i tragične posljedice za razvoj ličnosti i psihičko zdravlje pojedinca.

Žena dugog vrata iz Tajlanda

Postoje shvaćanja po kojima je odgoj u stvari individualan čin. Djeca koja odrastaju u istoj obitelji i pod istim odgojnim utjecajima bit će različite, a ponekad i vrlo oprečne osobe. To znači da pojedinac izabire među odgojnim utjecajima i da zapravo sam utječe na svoj osobni razvoj. Zato se govori o fenomenu samoodgoja. I ovo je svakako značajan vid odgoja, ali se ni time odgoj ne iscrpljuje. Odgoj ima svoju individualnu, ali i socijalnu dimenziju.

Različiti pristupi odgoju

Da bismo ilustrirali ove različite pristupe donosimo primjer male Martine koji je u svojoj knjizi opisao Damir De Zan (1994), ali ćemo mi pokušati na tom primjeru ilustrirati različite teorijske pristupe.

"Martinu je na psihoterapijsku konzultaciju dovela majka, po preporuci nastavnice, nakon što je Martina razvila fobiju od škole. Neposredno prije izbijanja fobičkih simptoma. Martina se sukobila s nastavnicom: u školu je došla znatno ranije no što je trebalo te ju je dežurna nastavnica, uz prijekore, potjerala kući. Martina je kući došla uplakana, drhtala je, povraćala. Istu noć sanja da je proganja vještica. Budi se vrišteći i dozivajući mamu. Mama je uzima u svoju postelju. Ujutro odbija poći u školu. Ne želi pojesti doručak. Povraća. Plače. Drhti i vrišti. Od tada je majka vodi u školu. Martina plače cijelim putem i moli da se vrate kući. U školi je uplašena, na svaki glasniji ton plače." (Isto, str. 33)

Majka ovdje primjenjuje bihevioristički pristup da bi pomogla Martini u prevladavanju njezinih problema. Bihevioristička teorija smatra da jedino što mi možemo proučavati naše je ponašanje. Mi svoja ponašanja učimo tako da

ona bivaju pozitivno ili negativno potkrjepljivana. Ponašanja koja izazivaju podršku i odobravanje, nastojimo ponoviti, a ona koja izazivaju negodovanje nastojimo napustiti. Majka nastoji promijeniti Martinino ponašanje. To čini tako da ju vodi u školu. Pretpostavljamo da hvali i podržava ponašanje koje je prihvatljivo, a da negoduje na njezino ponašanje koje je negativno prema školi i učiteljici. Takav pristup može biti učinkovit i on je vrlo prisutan u svakodnevnom odgojnom pristupu roditelja i učitelja, ali ovaj put nije dao rezultate. Zato dijete vodi psihoterapeutu, a on primjenjuje dubinski psihoanalitički pristup koji ponašanje vidi kao simptom čiji stvarni uzrok može biti skriven.

Terapeut je najprije ustanovio da je Martina izgubila oca u svojoj trećoj godini. Otac je bio alkoholičar i tukao je mamu, ali nju nije tukao. Često ju je vodio sa sobom dok je išao na posao. Bio je veterinar. Nakon smrti oca majka s Martinom odlazi roditeljima gdje živi zajedno s još dvije sestre i njihovim obiteljima. U terapiji koja je trajala nekoliko mjeseci korišteni su crtež i igra te verbalizacija. U nekoliko mjeseci u kojima je Martina dolazila na susrete s terapeutom nacrtala je pet crteža. Na prvom je prikazala sebe i mamu kao drvo i kuću. U razgovoru kaže da su ona i mama tako same. Nakon nekoliko susreta crta drugi crtež i naziva ga "Put u Zagreb". Crtež je veseliji. Prikazuje drveće i cvijeće i jato ptica. Jedna se ptica izdvojila iz jata. O izdvojenoj ptici ne želi pričati. Za crtež kaže da je veseliji i da to ono što vidi kad ide u Zagreb. "Pritom dodiruje liječnika i očekuje da joj se jednako uzvrati." (Isto, str. 36.) Nakon nekoliko susreta crta treći, za koji terapeut kaže da je ključan. Nacrtala je vazu sa cvijećem na stolu. "Liječnik se divi vazama i cvijeću i pita za koga je, za mamu, ili možda za njega. Martina šuti oborena pogleda i pognute glave. Liječnik pita o čudnoj boji stola i zida. Doima se sve potištenijom. Terapeut ukazuje na neravan stol. Djevojčica tvrdi da je to stolnjak. Počinje plakati. - To je cvijeće na grobu moga tate - uspije reći kroz suze. - Nikada nisam bila... Mama me nije vodila, a ja je nisam molila jer sam mislila da će se ljutiti ako to tražim." (Isto str. 36.) Nakon što je terapeut razgovarao s majkom slijede posljednja dva crteža na kojima se vidi cvjetna livada i autoportret "Martin u oblacima". Crteži odražavaju dijete koje je riješilo svoje probleme.

Autor objašnjava da su u terapijskom procesu nastala dva problemska i tri transferna crteža. "Njima je sedmogodišnja djevojčica izrazila svoje vanjske i unutrašnje konflikte, nesvjesno potisnute, ali i svjesno zatomljivane... Komunicirajući putem crteža kao prijelaznog objekta, došli smo do uvida u Martinine problema i konflikte... Tek pokoja intervencija liječnika bila je dovoljna da omogući Martini vlastitu interpretaciju, pojašnjavanje i proradu nacrtane građe..." (Isto, str. 40, potcrtao L.B.) Psihoanalitički pristup[7] problem ove djevojčice vidi kao potisnuti sukob koji dijete ima između ljubavi prema majci i ljubavi prema ocu. Postoji strah djevojčice da će izgubiti majku ako iskaže svoju ljubav prema ocu. Zato dijete to potiskuje u

[7] Radi detaljnijeg upoznavanja psihoanalitičkog pristupa vidi Gruden, 1989.

nesvjesno, a ono onda djeluje kao pojačana osjetljivost i mali sukob s učiteljicom rađa fobijom od škole. Terapeut postupno dijete vodi do suočavanja s potisnutim konkfliktom i do njegove prorade. Zato autor kaže da je ključan treći crtež koji je izazvao i vrlo burne emocionalne reakcije. Uz pomoć majke svi umišljeni strahovi nestaju i ponašanje djeteta postaje normalno.

Humanistički pristup bi bio isti u postupcima, ali različit u interpreataciji. Ponašanje je povezano s osnovnim potrebama. U ovom slučaju radilo se o ugroženoj potrebi za ljubavlju i pripadanjem. Djevojčica je podjednako voljela i oca i majku, i pored toga što je imao loše odnose s majkom, ali se bojala da ta ljubav prema ocu može izazvati gubitak majčine ljubavi do koje joj je vrlo stalo. To je dovelo do emocionalne nestabilnosti i ugroženosti potrebe za sigurnošću. Zato je na malu incidentnu situaciju u školi tako burno reagirala, a majčina pojačana briga u toj situaciji bila joj je potrebna da bi zadovoljila tu ugroženu potrebu za ljubavlju i pripadanjem. Dok je trajala fobija od škole majčina briga i ljubav se pojačala i tako zadovoljavala tu potrebu. Ključan trenutak u terapiji s humanističkog aspekta bio je kad je djevojčica uhvatila terapeuta za ruku iskazujući tako bliskost i povjerenje prema drugoj osobi s kojom se može razgovarati. Osvješćivanje vlastite potrebe i razgovor s terapeutom, a zatim i s majkom zadovoljilo je potrebu, vratilo djetetu sigurnost i nestale su vanjske manifestacije koje su se ranije javljale.

Odgoj i obrazovanje

U pedagoškoj literaturi javljaju se različita shvaćanja odgoja, a isto tako i obrazovanja te se i njihov međusobni odnos različito definira. Po jednom shvaćanju odgoj je širi pojam koji u sebi uključuje i obrazovanje, po drugom pak obrazovanje je širi pojam koji u sebi podrazumijeva odgoj. Postoji i treće shvaćanje koje odgoj i obrazovanje vidi kao dva različita pojma. U našoj pedagoškoj praksi stalno se ponovno naglašava problem zapostavljenosti odgoja što je dijelom i rezultat vladajućih pedagoških koncepcija. Ako se odgoj shvaća kao učenje ponašanja, vrijednosti i moralnih normi, onda se odgoj uvijek svodi na obrazovanje bilo da se radije upotrebljava jedan ili drugi termin.

Ako pak odgoj shvaćamo kao poticaj i podršku u razvoju ličnosti, a obrazovanje kao sustavni proces učenja onda je jasno da među njima postoji izvjesna razlika. Na individualnom planu odgoj se odnosi na zadovoljavanje osnovnih čovjekovih potreba (bioloških, socijalnih i samoaktualizicijskih), a obrazovanje na zadovoljavanje interesa (spoznajnih, doživljajnih i psihomotornih). U društvenom pogledu odgoj se odnosi na usvajanje vrijednosti (egzistencijalnih, društveno-moralnih i humanističkih), a obrazovanje na usvajanje tekovina kulture i civilizacije (znanosti, umjetnosti i

tehnologije). Zato smatramo nužnim uočavanje ove razlike između odgoja i obrazovanja. Ipak, oni se ostvaruju u okviru jedinstvenog odgojno-obrazovnog procesa pa se međusobno isprepleću. Teorijom tog jedinstvenog odgojno-obrazovnog procesa bavi se didaktika, te smatramo da se didaktika mora podjednako baviti i odgojem i obrazovanjem. Metodički nam se čini korisnijim da postoji posebna metodika odgoja i posebna metodika obrazovanja, ali u praksi mora se opet ostvariti njihovo međusobno jedinstvo.

Sociocentrizam i pedocentrizam

Odgoj je društveno uvjetovan. U jednom totalitarnom društvu odgoj će biti autoritaran i zasnovan na represiji. U demokratskom društvu odgoj će se više temeljiti na poticajnim postupcima i uvažavat će slobodu odgajanika. Totalitarna društva teže stvaranju *novog čovjeka* potrebnog tom društvu, odnosno teže potpunoj adaptaciji pojedinca društvenim zahtjevima i potrebi društvenog sustava. Demokratska društva uvažavaju autonomiju pojedinca. ali uvijek postoji izvjesna suprotnost između društvenih zahtjeva i potreba pojedinca. Te suprotnosti su to veće, što se radi o manje demokratskim i manje humanim društvima. Za totalitarna društva karakteristično je tzv. sociocentrističko shvaćanje odgoja. Odgoj se shvaća kao realizacija zadataka koje postavlja određeno društvo.[8]

Nasuprot tome postoji shvaćanje da se čovjek ne treba oblikovati prema potrebama društva nego da se društvo treba mijenjati prema ljudskim potrebama jer ni jedno do sada poznato društvo u tome ne zadovoljava. To se postavlja kao trajan zadatak koji je ograničen kako povijesnim stupnjem razvoja društva tako i kulturnom razinom određene društvene zajednice. U odgoju treba uvažavati zadovoljavanje osnovnih ljudskih potreba svakog pojedinca te tako omogućiti odrastanje zdravih i konstruktivnih pojedinaca. Ovima će različiti društveni humanistički zahtjevi (npr. nenasilje, ljudska prava) biti nešto potpuno prirodno pa ih u tom pogledu i ne treba posebno odgajati. Odgoj treba uskladiti sa zakonitostima razvitka djeteta i odrasla čovjeka kako odgoj ne bi bio nasilje nego poticaj i pomoć u razvoju. Ovakvo

[8] "Kad sam posjetio Rusiju 1927. tamo je u školama bila čudna smjesa demokracije i propagande. U pogledu upravljanja i lokalnih poslova, u pogledu školske discipline, u pogledu školskih aktivnosti čak i u vezi izbora što će učiti i kako, škola je bila izvanredno demokratična. S druge strane indoktrinacija za komunizam bila je na svakoj strani udžbenika, u svakom dijelu nastave i organiziranih aktivnosti... U vrijeme čistki ranih tridesetih postala je evidentna inkompatibilnost demokracije i indoktrinacije. Demokracija prakticirana u školama rezultirala je suviše slobodnim mišljenjem kod dijela učenika. Mlade se nije moglo držati indoktrinacijom odozgo. Dogodio se stoga iznenadni obrat k policiji. Demokratski elementi škole su nestali. Školski program je izrađen formalno i tradicionalno. Poslušnost, školsko učenje i receptivnost došli su na mjesto pozitivne prakse iz dvadesetih godina." (Washburne, 1953, str. 47-48.)

shvaćanje, koje polazi od djeteta kao osnovne vrijednosti u odgoju, nazivamo pedocentrizam.

Zbog dugogodišnjeg plašenja pedocentrizmom u nas je jako naglašeno sociocentrističko shvaćanje odgoja pa je potrebno učiniti izvjestan pomak k pedocentrizmu. Ipak, i pedocentristički i sociocentristički pristup odgoju su jednostrani. Odgoj je svakako individualan čin i rezultira određenim promjenama u ličnosti pojedinca i rezultat je vlastite aktivnosti svakog pojedinca. Međutim, pojedinac živi u zajednici s drugim ljudima te svoje potrebe i ne može zadovoljiti ne uvažavajući određene društvene norme koje svaka društvena sredina nameće. Zato odgoj treba shvatiti kao jedan proturječan proces socijalizacije i individuacije.

Trajno je pitanje može li se promjenama u odgoju utjecati na društvene promjene. Možemo li npr. humaniziranjem odgoja posredno utjecati i na humaniziranje društva? Na ovo pitanje nije moguće jednoznačno odgovoriti. Svi dosadašnji pokušaji u tom pravcu nisu dali neke spektakularne rezultate, a uvijek se u društvenim promjenama jako računalo s odgojem. Izgleda da u društvu koje je samo spremno da se mijenja u pravcu vlastitog humaniziranja i odgoj može dati svoj doprinos. Ako to nije slučaj i društvo se razvija u drugom pravcu, odgojna nastojanja su preslab činitelj da bi taj trend zaustavila, a bit će u takvom društvu i onemogućena. Ali s druge strane, sva ona društvena odgojna nastojanja, koja su u suprotnosti s ljudskim potrebama i poprimaju oblik nasilja nailaze na otpor i neprihvaćanje pa sva totalitarna društva i pored snažne odgojne indoktrinacije ipak doživljavaju slom. To možemo vidjeti i na individualnom planu jer svi koji su nas u djetinjstvu odgajali strahom i nasiljem nisu na nas ostavili ozbiljniji odgojni utjecaj (osim određenih traumatskih iskustava). Svi smo mi odrastali pod utjecajem osoba koje smo voljeli i koje su nas voljele.

Cilj i zadaci odgoja

Postoji individualni i društveni aspekt odgojnog cilja. Individualni cilj odgoja je stvaranje atmosfere podrške i poticanja optimalnog razvoja ljudskih mogućnosti svakog pojedinog čovjeka. Pri tom se ne teži nekom unaprijed zamišljenom idealu, nego se svako dijete, mladić ili djevojka uvažava kao osebujna jedinka i aktivno biće koje vlastitim angažiranjem u suradnji s drugim ljudima razvija svoje mogućnosti. Društveni cilj odgoja shvaćamo kao usvajanje određenih vrijednosti i normi društvenog ponašanja i odnosa kojima se osigurava održanje postojećeg društva ili dalji razvoj, ukoliko je društvo okrenuto promjenama.

Individualni cilj odgoja ostvaruje se kroz zadatke zadovoljavanja osnovnih potreba. To su biološke (hrana, voda, kretanje, zdravlje, sigurnost, zaštita...), socijalne (ljubav, pripadanje, osjećaj vlastite vrijednosti...) i

samoaktualizirajuće potrebe (razvoj pozitivne slike o sebi, osmišljavanje vlastitog života, ostvarenje vlastitih mogućnosti...). Društveni cilj odgoja realizira se ostvarivanjem zadataka egzistencijalnog odgoja (usvajanje normi i vrijednosti vezanih za rad, zaštitu života i zdravlja, zaštitu okoliša...) socijalnog odgoja (vrijednosti i norme kojima se reguliraju odnosi među ljudima) i humanističkog odgoja (ljudska prava i dignitet ljudske ličnosti).

			Društvene vrijednosti		
			Egzistencijalne	**Društveno-moralne**	**Humanističke**
			1	2	3
Individualne potrebe	**Biološke**	A	**A1**	**A2**	**A3**
	Socijalne	B	**B1**	**B2**	**B3**
	Samoaktualizirajuće	C	**C1**	**C2**	**C3**

Matrica za određivanje odgojnih zadataka

Društveni i individualni odgojni cilj i zadaci međusobno se prožimaju i ne mogu se potpuno razdvojiti. Odgojni zadaci uvijek uvažavaju i individualne potrebe i određene društvene vrijednosti koje želimo da mladi ljudi prihvate. Taj odnos najbolje je vidljiv na matrici za određivanje odgojnih zadataka.

Svaki odgojni zadatak možemo uvrstiti u jedno od ovih polja, ali će većina zadataka biti u poljima A1, B2 i C3 jer su zadaci egzistencijalnog odgoja vezani za zadovoljavanje bioloških potreba, zadaci društveno-moralnog odgoja za zadovoljavanje socijalnih potreba, a zadaci humanističkog odgoja za samoaktualizirajuće potrebe. No ponekad će neki zadatak humanističkog odgoja biti povezan sa zadovoljavanjem bioloških ili

socijalnih potreba. Isto tako i egzistencijalni odgoj može biti povezan i sa samoaktualizirajućim i sa biološkim potrebama.

Pokušajmo to primijeniti na jednom primjeru. Donosimo najprije opis jednog dječaka, njegovih obiteljskih prilika, statusa u školi, te odgojne zadatke koje bi mogao planirati učitelj/učiteljica.

Darko

Dječak ima 9 godina. Dijete je rastavljenih roditelja. Živi s ocem koji često izbiva od kuće po nekoliko dana. Majka je otišla na rad u inozemstvo i više se ne javlja. Darko dolazi u školu prljav i u pohabanoj odjeći koja često zaudara na stajski gnoj. Zbog nečistoće i neugodnog zadaha ostala djeca ga izbjegavaju, a nitko s njim ne želi sjediti u klupi. Na sociometrijskom testu većina ga je u razredu odbila, ali Marko je izjavio da bi s njim zajedno želio obavljati neke poslove. Agresivan je prema ostaloj djeci koja su sklona da ga okrivljuju i za ono što nije učinio. Ponekad kad se uzbudi muca pa mu se dječaci rugaju Muco. Jednom se u školi istakao kad je došlo do manjeg požara, a on ga je spretno ugasio. Kad otac nije kod kuće sam obavlja sve kućne poslove. Izgleda da voli životinje i rado se o njima brine.

U takvom slučaju mogli bi se planirati sljedeći odgojni zadaci:

- Osigurati Darku čistu odjeću koju će obući samo kad ide u školu.
- Omogućiti mu da se u školi svaki dan opere, a zahtijevati da to čini i kod kuće.
- Osigurati mu obrok u školskoj kuhinji.
- Pokrenuti postupak za dodjeljivanje socijalne pomoći.
- Pomoći mu da uspostavi bolju komunikaciju s djecom u razredu.
- Zaustaviti ruganje druge djece.
- Angažirati djecu da pomognu Darku u njegovim problemima.
- Osigurati podršku ostalih učenika Darku u njegovom mijenjanju.
- Osigurati Darku govorne vježbe radi oslobađanja od mucanja.
- Omogućiti mu da se afirmira pred ostalima u onome u čemu je dobar.
- Postupno razvijanje pozitivne slike o sebi.
- Pomoći Darku da si pronađe prijatelje. Razgovarati o tome s Markom.
- Isticati češće njegove kvalitete kao što su radinost, ljubav prema životinjama, pribranost u izvanrednim situacijama.
- U suradnji sa socijalnim radnikom pokušati utjecati na sređivanje stanja u obitelji

Ako bismo ove zadatke pokušali svrstati u matricu za određivanje odgojnih zadataka vidimo da bi prva tri zadatka spadala u polje A1 jer se radi

o egzistencijalnom odgoju i zadovoljavanju bioloških potreba. Čitatelju prepuštamo da pokuša razvrstati ostale zadatke te da provede malu analizu. Svakako je moguće ove zadatke dopuniti i drugim zadacima, ali ne treba težiti da sva polja u matrici budu ispunjena. Matricu treba shvatiti kao pomoć u kompleksnom sagledavanju odgojne problematike.

* * *

Različito shvaćanje odgoja rezultat je različitih teorijskih polazišta, ali i određene kulture i tradicije. Odgoj ovdje shvaćamo kao poticanje optimalnog razvoja pojedinca i kao usvajanje općeprihvaćenih društvenih vrijednosti i normi. Odgoj nije isto što i obrazovanje, mogu se događati odvojeno, ali i u jedinstvenom odgojno-obrazovnom procesu. Egzistencijalni, društveno-moralni i humanistički odgojni zadaci ostvaruju se u interakciji s biološkim, socijalnim i samoaktualizirajućim potrebama pojedinca.

R3 Odgoj

Zadaci: Poimanje odgoja kao međuljudskog odnosa, različito shvaćanje odgoja, složenost fenomena odgoja, zadaci odgoja.
Sredstva: Papiri za postere, boje i flomasteri, literatura o odgoju, radni listovi "Ružno pače", matrica odgojnih zadataka, listić za vrednovanje.

1. Svaki sudionik se predstavi tako da kaže nešto o jednoj **važnoj osobi** u svom životu, i kako je ta osoba utjecala na nju/njega.
2. Sudionici se podijele u nekoliko skupina te rasprave o tome **što je odgoj**. To simbolički izraze zajedničkim crtežom na većem papiru (posteru). Svaka skupina prikaže svoj poster i ukratko ga obrazloži.
3. Iz različitih pedagoških djela (domaćih i stranih, suvremenih i povijesnih) treba ispisati **definicije odgoja**. Svaku definiciju treba napisati na drugi papir. Zatim svaki sudionik napiše što za nju/njega znači odgoj. Svi ti papiri se izmiješaju i podijele na tri jednaka dijela, te se svaki dio da jednoj grupi. Dobivene definicije treba podijeliti u dvije skupine prema sljedećim kriterijima:
   - Prva grupa: **Pedocentristično i sociocentristično** shvaćanje odgoja.
   - Druga grupa: Odgoj shvaćen kao **prilagođavanje** i kao **oslobađanje.**
   - Treća grupa: **Represivno** i **nerepresivno** shvaćanje odgoja.

   Grupe se mogu međusobno izmjenjivati ukoliko naiđu na definiciju za koju smatraju da se više odnosi na kategorije koje ima druga grupa.
4. Po analogiji na priču **"Ružno pače"** napisana je priča o usvojenom dječaku koji ima problema u odnosu s vršnjacima (vidi prilog). Svi sudionici se podijele u četveročlane skupine. Svatko odabere jednu od uloga:
   Dječak,
   Majka,
   Dječak iz grada
   Razrednica

   Zatim se okupe po ulogama kako bi se upoznali sa svojom ulogom (u svakoj grupi netko čita tekst za tu ulogu). Potom se ponovno vrate u svoje skupine i odigraju razgovore razrednice, majke i dva dječaka. U tome će doživjeti složenost odgojne situacije i različita moguća rješenja. Svaka grupa treba potom napisati u matricu (str. 47) zadatke koje bi mogla postaviti razrednica u toj situaciji.
5. Na kraju sudionici na **Listiću osjećanja** (str. 165) oboje jedan ili više likova kojima izraze svoje zadovoljstvo ovom radionicom, a ako žele može se organizirati i rasprava o ovim problemima već prema njihovim interesima.

Dječak[9]

Ti si usvojeni dječak iz Bosne. Majka ti je pričala da su tvoji pravi roditelji stradali u Sarajevu za vrijeme rata. Odrastao si u selu u kojem su svi bili ljubazni prema tebi, tvoji roditelji, mnogo stariji brat i sestre, ali i seoska djeca koja su išla u školu s tobom. Kada bi počeo mucati za vrijeme govora bili su pažljivi i nisu se smijali. Uvijek si bio dobar u svemu u školi, a posebno u matematici koju si volio.

Ove godine pošao si u srednju školu u gradu. Putuješ svaki dan autobusom. Jedno vrijeme bilo je sve u redu, no posljednjih tjedana nastao je pravi pakao. Prvo su neki učenici počeli oponašati tvoje mucanje. Ti si se i sam tome smijao, ali oni nisu prestajali i primijetio si da se tvoje mucanje pogoršava. Zatim su počeli za tobom govoriti kroz nos. Jedan od njih uzeo je tvoje knjige da prepiše zadaću i jednu od njih nije vratio. Nisi to htio reći razrednici jer si se plašio da bi to još više pogoršalo odnose prema tebi. Rekao si da si je izgubio.

U početku neki od tvojih ranijih prijatelja iz razreda stali su na tvoju stranu, ali sada se plaše da bi mogli postati nepopularni u razredu. Jedan ili dvojica od njih čak su se uključili u grupu protiv tebe. Prošli tjedan onaj dječak iz grada zatražio je od tebe novac. Ti si pobjegao, ali te on s još dvojicom dočekao poslije škole. Tukli su te i udarali nogama i zaprijetili da ćeš proći još mnogo gore ako ne doneseš novac. Sljedeći dan si uzeo majci novac iz kuhinje i poslije slagao da ti je trebao za knjigu. Zbog toga si se osjećao užasno.

U ponedjeljak su ponovno od tebe tražili novac. Zadnja dva dana nisi ni išao u školu nego si lutao gradom. Danas si kod kuće i žališ se da te boli trbuh. Ne želiš više ići ni blizu te škole.

[9] Adaptirano prema Leimdorfer, 1992.

Majka

Vaša djeca već su napustila školu. U stvari Vaš najstariji sin već je oženjen i Vi ćete uskoro postati baka. Kako su djeca odrasla i Vaša kuća ostala prazna Vi i Vaš suprug usvojili ste jedno sarajevsko siroče kad je dio ljudi iz tog ratom zahvaćenog grada došao u Vašu zemlju. On je dražestan i bistar dječak kojeg su zavoljeli i svi Vaši susjedi. Iako ima govornu manu (mucanje) on je bio jako dobar u osnovnoj školi, a posebno iz matematike. Ove godine pošao je u srednju školu u obližnjem gradu kamo putuje autobusom s ostalom seoskom djecom.

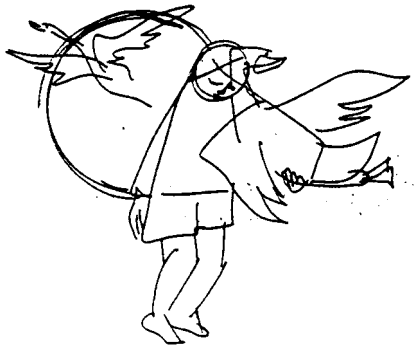

U posljednje vrijeme postali ste zabrinuti. Vaš marljivi dječak je drugačiji i vrlo je razdražljiv na svako pitanje vezano uz školu. Izgubio je neke knjige i nalivpero iako je obično bio vrlo pažljiv prema svojim stvarima. Njegovo mucanje postalo je jače nego prije. Prošli tjedan nestali su Vam i novci iz kuhinje za koje je rekao kasnije da su mu trebali za knjigu, ali knjigu Vam nije pokazao.

Osjećate da nešto nije u redu. Danas je rekao da ga boli trbuh. Nazvali ste školu da im kažete da neće doći, ali su Vam rekli da nije bio ni prethodna dva dana iako je išao na autobus. U školi nisu znali u čemu je problem. Odlučili ste poći na razgovor s razrednicom.

Dječak iz grada

Ti si dječak koji živi u gradu u državnom stanu sa svojim bratom i roditeljima. Preko dana svoje roditelje ne viđaš često. Oni su ili na poslu ili u gostionici. Poslije škole lutaš gradom s društvom svog brata. Oni te prihvaćaju, ali često s tobom postupaju vrlo grubo. Škola ti baš ne ide najbolje. Posebno mrziš matematiku. Nastavnica stalno pokazuje na tebe i govori da si nešto pogriješio i da nije dobro, a za mucavog Bosanca nikad ne govori da nešto nije u redu. Počeo si ga stvarno mrziti, a posebno kad si primijetio da se smije dok je nastavnica govorila o tvojim pogreškama.

Naravno, ti si samo jedan od onih koji su mu se rugali i govorili za njim kroz nos. Uostalom, to je samo šala. Bilo je posebno smiješno kad je lagao nastavnici da je izgubio knjigu, a svi su znali da si mu je ti uzeo. Ti i još dvojica iz razreda malo ste ga zaplašili poslije škole i tražili da donese novaca. Njegovi uvijek imaju novaca! To nije bilo ništa ozbiljno. Uostalom, ti svakodnevno prolaziš mnogo lošije s prijateljima tvog brata. Neće mu ništa smetati da malo očvrsne i bude manje pekmezast. Zapravo, on je donio nešto novaca pa si pomislio da će donijeti ponovno pa si tražio i ovog tjedna. Posljednja dva dana nije bio u školi iako su ga vidjeli u autobusu. Mali došljo! On je ipak samo stranac i on tu nikako ne pripada.

Razrednica

Vi ste razrednica prvog razreda srednje škole u gradu koju polaze i djeca iz okolnih sela. Nije jednostavno imati pomiješanu djecu iz sela i djecu iz grada, koja žive u stanovima. Vi ste nastojali da sjede zajedno djeca iz sela i djeca iz grada, ali ipak razred nije baš najbolji. No, Vaši kolege kažu da je razred miran i pažljiv na nastavi, a da je normalno da su bučni i nestašni za vrijeme odmora.

Zapazili ste, međutim, neko podmuklo smijanje kad bi govorio jedan usvojeni bosanski dječak. On, nažalost, muca, ali je inače dobar učenik. Posebno je dobar u matematici. Vi niste mislili da je to nešto ozbiljno, ali ste ipak uočili da jedan dječak proizvodi neke čudne zvukove slične gakanju pa ste mu rekli da to više ne čini.

Sad je došlo do male krize. Dječak (mali Bosanac) je bio u ponedjeljak u školi, ali posljednja dva dana ga nije bilo. Dječaci iz njegova sela rekli su da ima jaku prehladu i nije bilo razloga da im ne vjerujete. Danas je četvrtak i nazvala je njegova majka i rekla da neće doći u školu jer ga boli trbuh. Tad se ispostavilo da je on protekla dva dana odlazio na autobus, a nije dolazio u školu. Njegova majka je vrlo zabrinuta i misli da se on nečega plaši u školi. Dječaci iz razreda kažu da su Vam lagali da ga zaštite. Majka poslije nastave dolazi k Vama na razgovor.

Područja odgoja

Prije nego prijeđete na sljedeće poglavlje odgovorite sebi na slijedeća pitanja:

1. Što zapravo želite saznati o raznim područjima odgoja?
2. Što već znate o tome?
3. Kako bi to što želite saznati moglo koristiti u svakodnevnom životu, na poslu koji obavljate, na studiju koji želite završiti?
4. Zamislite u mašti neku situaciju u kojoj bi to znanje bilo potrebno. Zatvorite oči i predstavite si slikovito tu situaciju. Tko je tu još osim Vas. Što sve vidite? Što čujete? Kako se osjećate? Promotrite sebe kako se ponašate.

Želimo Vam da svoje želje uspješno ostvarite.

PODRUČJA ODGOJA

Razvojem pedagogije postepeno se širilo shvaćanje odgoja. Danas se govori o tjelesnom odgoju, zdravstvenom, radnom, prometnom, sigurnosnom, ekološkom, moralnom, odgoju za demokraciju, za nenasilje, za mir, za ljudska prava itd. Sve to čini razna područja odgoja. Polazeći od osnovnih ljudskih potreba s jedne i sustava društvenih vrijednosti s druge strane, možemo sve ove vidove odgoja svrstati u egzistencijalni, socijalni i humanistički odgoj.

Egzistencijalni odgoj

Egzistencijalni odgoj okrenut je zadovoljavanju osnovnih potreba čovjeka za održanjem vlastitog života. To je potreba za vodom, hranom, kretanjem, potreba za čistim zrakom, odjećom, obućom, stanovanjem, potreba za zdravljem i sigurnošću. Egzistencijalni odgoj odnosi se na usvajanje onih vrijednosti kojima društvo omogućuje zadovoljavanje tih osnovnih ljudskih potreba. To su vrijednosti koje se odnose na proizvodnju i raspodjelu hrane i ostalih dobara potrebnih za život, na zaštitu i očuvanje zdravlja, sigurnosti i samozaštite, te očuvanje prirode.

Zdravstveni odgoj značajan je dio egzistencijalnog odgoja, a odnosi se na razvijanje navika zdrave prehrane, higijenskih navika, opuštanja i odmora, redovitih tjelesnih aktivnosti, sprečavanja ovisnosti, te postupanja u slučaju bolesti.

Kažu, da zdravlje ulazi na usta pa je prehrana vrlo značajan činitelj zdravlja. U mnogim dijelovima svijeta još uvijek nedostatak hrane predstavlja veliki egzistencijalni problem za mnogu djecu. U našem je području to manji problem, ali se javlja problem prevelike količine hrane i njen neadekvatan sastav. Previše mesa i masnoća utječe na začepljenje krvnih žila, dovodi do poteškoća u cirkulaciji i radu srca. Navika da se koristi sol u svim jelima također djeluje štetno jer se sol teško oslobađa iz organizma, a djeluje na povećani krvni pritisak. Štetno djeluje i šećer, kao i bijelo brašno. Osnovu pravilne prehrane trebale bi činiti žitarice koje nisu oljuštene, te svježe voće i povrće. Hranu životinjskog porijekla trebalo bi smanjiti.

U školi se danas u većini slučajeva osigurava djeci i dio prehrane pa je to mogućnost da se djeca u školi zdravo hrane. Škola može utjecati i na obitelj razvijajući drugačiji odnos prema prehrani. Način prehrane je u značajnoj mjeri civilizacijska tekovina koja se dosta teško i sporo mijenja, pa tu i ne treba odmah očekivati veće promjene. Ipak, ako bi škola pokušala u prehranu uvesti nešto što u obitelji djeca ne susreću, to će u početku naići na neprihvaćanje kod djece, a može se očekivati i otpor roditelja. Zato je važno da se promjene u načinu prehrane provode zajednički s roditeljima.

Tjelesne aktivnosti predstavljaju pretpostavku zdravog načina života. U školskim uvjetima, svakako poseban problem predstavlja tzv. *sjedilačka nastava* u kojoj djeca po pet ili šest sati dnevno provode sjedeći. Poslije nastave ponovno sjede nekoliko sati pišući domaće zadaće, a potom još nekoliko sati pred televizorom i kompjuterom. Sve to ozbiljno ugrožava njihovo zdravlje i ne stvara naviku da kao odrasli ljudi budu tjelesno aktivni. To je i razlogom da je jedna od najraširenijih bolesti suvremenog čovjeka bolest srca i krvožilnog sustava.

Škola prema tome ima dvostruku ulogu: S jedne strane treba svojom organizacijom života i rada omogućiti djeci dovoljno tjelesnih aktivnosti, od kojih značajan dio treba biti u prirodi i izvan prostorija te tako stvarati povoljne uvjete za normalan razvoj i zdravlje djece. S druge strane škola bi mogla kod budućih odraslih ljudi stvarati model ponašanja koji bi bio znatno zdraviji od sadašnjeg. To znači da bi u školi trebalo ovladati većim brojem tjelesnih aktivnosti, koje pojedinac svakodnevno može prakticirati da bi zadovoljio svoju potrebu za kretanjem.

Opuštanje i odmor vrlo su značajni za normalno funkcioniranje ljudskog organizma. Suvremeni čovjek svakodnevno je izložen različitim stresnim situacijama, koje uvijek nanovo oslobađaju dodatnu energiju. Kako se inače nedovoljno kreće i tu energiju ne troši, on pomalo liči na trkača na startu koji nikad ne potrči. Oslobođena energija koja se ne potroši razorno djeluje na vlastiti organizam. Tako je i suvremeni čovjek ugrožen od vlastite energije koja se ne može potrošiti. Pored tjelesne aktivnosti, koja se ne može ničim zamijeniti, potrebne su i svakodnevne vježbe za opuštanje. Potrebne su i djeci u školskim uvjetima, ali još više kao stvaranje navike koju će zadržati i kao odrasle osobe.

Praktične upute za vježbu relaksacije

1. *Za provođenje vježbe poželjno je osigurati relativno miran prostor i udobnu stolicu.*
2. *Od djece se traži da zatvore oči kako bi se olakšalo usmjeravanje na vlastito tjelesno stanje.*
3. *Slijedi vježba disanja uz prethodne upute kako disati pravilno. "Položite svoje ruke na trbuh, naprosto da tamo leže, bez pritiska. Udahnite tako da napuhnete trbuh kao veliki balon. Sada ispuštajte zrak i osjetite kako se balon smanjuje, ispuhuje. Ponovno napuhnite trbuh kao balon i..."*
4. *Potom su moguće različite upute:*

a) Naizmjenično napinjanje i opuštanje mišićnih grupa

"Sada ćemo krenuti u šetnju vlastitim tijelom. Čvrsto stisnite šake. Osjećate napetost mišića. A sada otvorite šake i dozvolite da se mišići opuste. Sada skvrčite ruku u laktu i napnite mišiće nadlaktice. Držite ih čvrsto napetima, pa ih opustite. Podignite visoko ramena i napnite mišiće. Sada spustite ramena i opustite mišiće".I tako dalje

slijedi napinjanje i opuštanje pojedinih mišićnih grupa. Svrha ove vježbe je da pruži mogućnost razlikovanja stanja mišićne napetosti i opuštenosti, te da se usmjeri pažnja na zamjećivanje vlastitih fizičkih stanja odnosno prepoznavanje područja izrazite mišićne zgrčenosti.

b) Progresivno opuštanje cijelog tijela

"Udobno se smjestite u stolici i položite ruke u krilo. Slijedite moje upute.(Polaganim tempom toplom bojom glasa voditelj vježbe potiče opuštanje pojedinih dijelova tijela.) "Vaša ruka se meko oslanja na podlogu. Vaša ruka postaje teška, veoma teška, svu svoju težinu predaje podlozi. Vaša ruka je teška i topla, sasvim opuštena. I vaša ramena su teška. Svu svoju težinu prepuštaju da sklizne niz ruke. Ramena su teška, topla i opuštena."(i tako dalje.)

c)Istovremeno opuštanje cijelog tijela

"Istovremeno napnite sve mišiće svog tijela. Noge, ruke, vilice, šake, ramena, trbuh...Duboko udahnite i držite sve mišiće čvrsto napetima (5 sekundi). Sada izdahnite (uz moguće ispuštanje zvuka) opuštajući sve mišiće. Doživite kako napetost napušta vaše tijelo. Neka sva napetost izađe iz vašeg tijela i iz vaših misli...zamijenite napetost hladnom, mirnom energijom...Neka svaki udisaj unese mir i opuštanje u vaše tijelo..."

d)Vođene fantazije kao pomoćno sredstvo opuštanja

"Zamisli da si snjegović. Djeca su te napravila i otišla - ostavila te samog. Imaš glavu, tijelo, dvije ruke i stojiš na svojim krutim nogama. Jutro je divno, sija sunce. Uskoro sunce postaje tako toplo da osjećaš da se topiš. Prvo ti se topi glava, pa jedna ruka, pa druga. Postupno, malo po malo, počinje ti se topiti i tijelo. Sada su ti ostale samo noge, i one se počinju topiti. Uskoro ostaješ kao gruda koja leži na snijegu."

"Zamislite da smo svjećice na torti. Možete biti bilo koje boje. Prvo stojimo visoko i uspravno. Izgledamo kao drveni vojnici. Naša su tijela ukočena kao svijeće. Sada se pojavljuje sunce, vrlo toplo sunce. Počinjemo se topiti. Prvo se pogne glava..zatim ramena..onda ruke. Vosak se polagano topi. Noge se savijaju.. polako...polako, sve dok se posve ne istopimo kao gruda voska na podu... Sada nailazi hladan vjetar i puše u..u..u.. i ponovo stojimo uspravno i visoko." (Savijanje i istezanje tijela pomaže opuštanju.)

"Zatvorite oči i zamislite da ste na oceanu plavog svjetla. Vi ste val u oceanu i plutate gore-dolje, nježno gore i dolje, kao val. Sada osjetite kako se topite i nestajete u oceanu, kao što se val utapa u ostale i nestaje. Osjetite kako vas to opušta. Sada ste utopljeni u ocean plavog svjetla i više nema valova, nema razlike između vas i oceana. Sada slušajte..vrlo tiho unutra..čujete zvuk oceana u svojoj glavi i osjetite kako se stapate s tim zvukom. Sada se zvuk gubi, nestaje i val se ponovo stvara, upravo kao što val u oceanu ponovo nastaje i stvara drugi val i slijedeći i slijedeći sve dok ne zapljusne žal i vi otvorite oči."(Lugomer-Armano,1992.str.158.)

Vježbe opuštanja mogu biti popraćene prikladnom glazbom, a treba ih provoditi svakodnevno po desetak minuta. Pored opuštanja djeca trebaju

koristiti različite oblike odmora. To su kraći prekidi aktivnosti i promjene aktivnosti (aktivni odmor), ali i duži dnevni, tjedni i godišnji odmori, koji imaju veliko značenje za ljudsko zdravlje.

Spolni odgoj u našim prilikama ima posebno značenje jer je to područje izloženo najvećem broju zabrana, tajnovitosti i predrasuda. Pojava i naglo širenje AIDS-a, danas još uvijek neizlječive bolesti koja se, između ostaloga, prenosi i spolnim putem, još je pojačala značenje spolnoga odgoja. Važno je da djeca i mladi ljudi spolnost shvate kao normalan i važan dio svog života, te da preuzmu odgovornost za svoju seksualnost i zdravlje.

Prevencija ovisnosti odnosi se na pušenje, alkohol i droge. Dok su droge izložene društvenoj osudi, alkohol i pušenje se u našoj kulturi prihvaćaju i toleriraju (pušenje je npr. jako rašireno među učiteljima), pa je njihova prevencija posebno teška. Vezanost na pušenje organizma pušača je vrlo velika, pa je i proces odvikavanja vrlo težak. Danas se zna da cigareta sadrži najmanje petnaest kancerogenih tvari i da je pušenje jedan od značajnih uzročnika raka. Problem je još veći, što dim cigarete ne djeluje samo na pušača, nego i na sve one koji se nalaze u njegovom prisustvu. Pušenje je dakle najraširenija, najopasnija i najteže otklonjiva ovisnost. Djeca obično počinju pušiti već u osnovnoškolskoj dobi kada nastoje biti kao odrasli (njihovi roditelji i učitelji). Zabranama se ništa ne rješava, a još manje ignoriranjem tog problema. Važno je da i u obitelji i u školi prihvatimo činjenicu da je odluka mladih o pušenju ili nepušenju njihov osobni izbor na koji imaju pravo, ali i njihova osobna odgovornost za vlastito zdravlje i zdravlje svoje okoline.

Alkoholizam je jedna od vrlo raširenih ovisnosti u našim uvjetima. Za razliku od pušenja nešto je manje prisutan medu mladima, ali je problem vrlo rasprostranjen u našim obiteljima, a svoje početke također ima već u pubertetsko doba. Kako se alkohol tolerira u našoj kulturi, njegovo preveniranje je također vrlo složeno, ali zato i vrlo potrebno. Posljednjih godina sve se češće susrećemo s različitim drogama koje vrlo razorno utječu na zdravlje mladih ljudi. Zato je nužno revidirati postojeće programe u školama i dati značajno mjesto ovoj životnoj problematici.

KURIKULUM "PREVENCIJA PUŠENJA"[10]

Zadaci: Razumijevanje fiziološkog i psihološkog efekta pušenja. Uočavanje kratkotrajnih i dugotrajnih negativnih učinaka pušenja. Objasniti zašto je u prevenciji važan odnos dijete - odrasli. Objasniti važnost učenja donošenja odluka. Uočiti snagu pritiska vršnjaka pri donošenju odluka: Uočavanje taktike koja se koristi pri reklamiranju cigareta. Sugeriranje različitih tehnika napuštanja pušenja. Pokretanje "Društva nepušača" u školi.

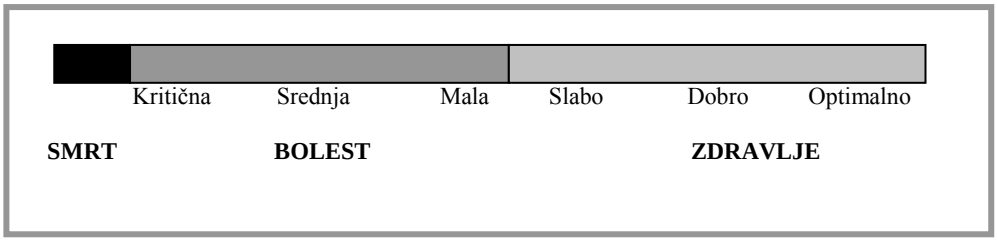
Tema	Zadatak	Aktivnosti
ANATOMIJA I FIZIOLOGIJA PUŠENJA	Opisati anatomiju pluća, identificirati djelovanje katrana na respiratorni sustav, oštećenje pluća od pušenja.	Vježbe pravilnog disanja, razvojni crtež uz objašnjenje procesa pušenja.
FIZIOLOŠKO DJELOVANJE PUŠENJA	Učenici će moći opisati djelovanje katrana na živu tvar.	Izrada stroja za pušenje i izvođenje pokusa s cigaretom i vatom.
DJELOVANJE PUŠENJA NA ZDRAVLJE	Učenici će moći objasniti karakteristike bar jedne bolesti povezane s pušenjem.	Rad u knjižnici na traženju informacija o bolestima vezanim uz pušenje.
KRATKOTRAJNI I DUGOTRAJNO DJELOVANJE PUŠENJA	Shvatiti da je velik broj učinaka pušenja negativan	Grupna igra "Pozitivni i. negativni učinci"
POPRATNE POJAVE PUŠENJA	Učenici će moći nabrojiti bar pet opasnosti od pušenja.	Kviz "Kladite se na svoja pluća".
PROFIL PUŠAČA	Saznati neke karakteristike pušača. Uočiti da većina mladih ne puši. Razviti vlastiti odnos prema pušenju.	Anketa "Profil pušača" i rezultati ankete.
ODLUKA 0 PUŠENJU	Identificirati svoje pozitivne crte, te odnos između pozitivnih crta i pušenja.	Igra "Što volim kod sebe" i zapisivanje o drugima "Što mislite?"
PUŠITI ILI NE	Poistovjetiti odluku o ne-pušenju s modelom pozitivnog ponašanja.	Priča "Tinejdžer 1" i Tinejdžer 2", razgovor.
ODLUČIVANJE	Učenici će moći navesti bar tri	Lista za odlučivanje, igrokaz "Pušačka opera".

[10] Prema: Shapiro, 1992.

	činitelja koji utječu na odluku o pušenju.	
ZDRAVLJE KAO ŽIVOTNI IZBOR	Definirati zdravlje, te odrediti pušenje kao nešto što negativno utječe na zdravlje.	Igra "Otok iz mašte", radni list "JA" (postavljanje ciljeva i poduzimanje akcije), te karta zdravlja.
"PROČIŠĆAVANJE ZRAKA"	Uočiti bar jedan fizički i bar jedan praktični učinak prestanka pušenja, identificirati bivšeg pušača kao pozitivan model.	Razgovor s bivšim pušačem, savjeti za odvikavanje od pušenja, fizički učinci prestanka pušenja.
SNAGA VRŠNJAKA	Uočiti pritisak vršnjaka kao vrlo snažan poticaj za početak pušenja.	Igrokaz "Snaga vršnjaka'; radni list "Draga Emilija što da radim?"
PRITISCI KOJI NAVODE NA PUŠENJE	Prepoznati bar tri taktike koje se koriste u reklamiranju cigareta, razlikovati reklamu od stvarnosti.	Analizirati reklame za cigarete.
REKLAMIRANJE ZDRAVLJA	Odrediti zdravlje kao superiorniju ideju od reklamiranja pušenja.	Izrada reklama za zdravlje, jedna za novine, druga za televiziju.
KAMPANJA PROTIV PUŠENJA	Shvatiti potrebu za promjenom stavova cijelog društva prema zdravlju i pušenju.	Realizacija projekta "Kampanja protiv pušenja u školi"

Orijentacija na zdravlje treba biti opće opredjeljenje ljudi. Obično u našoj kulturi ljudi o zdravlju vode brigu tek kad ga izgube, ali onda je već obično teško nešto više postići. Važno je da se u školama, u obiteljima, medu odraslima i medu djecom širi shvaćanje da sami donosimo odluke o svom životu i da možemo izabrati orijentaciju na zdravlje ili orijentaciju na bolest. Bolest nažalost ne možemo potpuno izbjeći, ali ako jedemo zdravu hranu, vježbamo i dovoljno smo fizički aktivni, dovoljno se odmaramo i ne pušimo i ne uživamo alkohol i druge droge, bolest će se rjeđe javljati i imat ćemo duža razdoblja zdravlja. Dobro je da svatko povremeno izradi svoju *Kartu zdravlja*

i da sam uoči koliko je s tim svojim stanjem zadovoljan. Ako nije, moguće je napraviti plan za promjene kako bi se kretao u pravcu optimalnog zdravlja.

Karta zdravlja može pomoći svakom pojedincu da analizira svoj zdravstveni status i da se odluči za promjene

Radni odgoj drugi je značajni dio egzistencijalnog odgoja. Radom čovjek prerađuje prirodu za svoje potrebe, budući da čovjeku priroda nije dana na korištenje u neposrednom obliku, kao što je to slučaj sa životinjama. Čovjek čak ni ne živi u izvornoj prirodi, nego u prirodi koju je on preoblikovao za sebe.

Od igre do stvaralačkog rada dug je i osjetljiv put. Djeca se rađaju s izraženom potrebom za igrom i aktivnošću. Ta igra u povoljnim okolnostima postupno prerasta u stvaralački rad odraslih ljudi. Nažalost, upravo u školi (ali i u obitelji) dječja igra se postupno potiskuje na područje zabave, a djecu se postupno navikava da aktivnosti, koje provode, shvaćaju kao tlapnju i žrtvovanje. Tako se već u školi rad počinje shvaćati kao nešto što se mora, ali ne voli i od čega treba bježati. Ali to tako ne mora biti. Ako škola uvažava dječju potrebu za igrom, omogućuje ju i u cijeloj svojoj djelatnosti vodi računa o principu igrovnosti, ona će sačuvati i dalje razviti uživanje u radu i stvaralaštvu, koje je tako intenzivno prisutno u dječjoj igri.

Prvi dječji rad i jest izrada upotrebnih predmeta za vlastitu igru bilo da se koriste prirodnine (plodovi, grančice, trava, cvjetovi, listovi), poluprerađen materijal (papir, kutije, vuna, konac, platno, žica, letvice, lim) ili pak posebno pripremljeni elementi za sastavljanje (lego-kocke, konstruktorske kutije). Sav ovaj dječji rad ima za cilj razvoj kulture ruke. To se u školama postiže različitim oblicima ručnog rada. Možemo razlikovati tzv. meki i tvrdi ručni rad. Meki ručni rad je pletenje, vezenje, kačkanje, krojenje i šivanje, a tvrdi ručni rad je oblikovanje materijala koji pruža veći otpor (drvo, metal).

Djeca u Waldorfskim školama izrađuju igračke

Domaćinstvo je važan dio radnog odgoja. Djeca se u školi, ali i u obitelji, postupno osposobljavaju za obavljanje različitih poslova u domaćinstvu. Poslovi se odnose na uređenje stana, održavanje higijene u stanu, izvršavanje sitnijih popravaka, pripremanje hrane, serviranje, čuvanje namirnica, izradu jednostavnijih odjevnih predmeta, čišćenje i čuvanje odjeće i obuće, održavanje. U Jena-plan školama djeca starije grupe tjedan dana (tzv. radni tjedan) borave na preuređenoj seoskoj farmi gdje se uče obavljati različite poslove u domaćinstvu i zajednički živjeti.

Profesionalni odgoj odnosi se na obavještavanje djece o različitim zanimanjima kako bi postupno mogla doći do vlastitog izbora. U početku se djeca opredjeljuju za zanimanja koja im se čine neobičnim i atraktivnim (pilot, manekenka, stjuardesa, nogometaš...), ali postupno se taj izbor približava stvarnim mogućnostima i potrebama.

Na kraju osnovne škole, na osnovi praćenja kroz osam godina, škola bi trebala djetetu i njegovim roditeljima reći koja skupina zanimanja bi bila najprimjerenija njegovim sposobnostima, a stvar je djeteta i njegovih roditelja da izvrše konačan izbor. No taj izbor mora biti usklađen i s društvenim potrebama, jer ako se dijete odluči za zanimanje u kojem neće moći naći zaposlenje i vlastitu egzistenciju, to će ipak biti pogrešan izbor, iako možda ima interesa i sposobnosti za to zanimanje.

Ekonomski odgoj trebao bi omogućiti djeci da dožive povezanost različitih djelatnosti u okviru društvene podjele rada, te razmjenu kojom ljudi uspijevaju zadovoljiti sve svoje potrebe iako sami sve ne proizvode.

Rad djece u školskom pčelinjaku u Osnovnoj školi I. Filipović u Velikoj Kopanici

U slovenskoj školi Podčetrtek postoji velik broj radionica koje su objedinjene u školskoj zadruzi:

- Cvjećarna *Marjetica* brine se za uzgoj cvijeća i školski vrt. Uzgaja lončanice i pridonosi boljoj hortikulturi škole.
- *Mladi pčelari* brinu se za školski pčelinjak, vode dnevnik opažanja i povezuju se s pčelarima u mjestu.
- *Poljoprivredna mehanizacija* održava vozila i alate i osposobljava ostale za njihovu upotrebu.
- *Mlade domaćice* brinu se o školskoj blagovaonici, o boljoj prehrani u školi i obitelji.
- Zalogajnica *Crvenkapica* prodaje bezalkoholna pića i poslastice, te razvija ugostiteljsku kulturu.
- Prodavaonica *Atomske toplice* nudi učenicima različite potrepštine za higijenu, sport i slobodno vrijeme.
- *Školska knjižara* prodaje stare udžbenike, te ostale knjige i školski pribor.
- *Mali suvenir* je grupa koja proizvodi suvenire u suradnji s turističkim društvom mjesta, te prodaje suvenire.
- *Školska pošta* djeluje kao prava pošta u suradnji s poštom u Podčetrtku, te ima telefonsku govornicu.
- *Školska banka* omogućuje učenicima da štede novac, a uštađeni novac mogu trošiti i u pojedinim grupama školske zadruge.

Djeca se u radionice uključuju početkom školske godine, pa kroz nekoliko godina mogu detaljnije upoznati različite djelatnosti, ali i njihovu međusobnu povezanost.

Druga mogućnost ekonomskog odgoja je da se djeca povremeno uključuju u različite djelatnosti izvan škole (da pomažu u trgovini, u zanatskim radnjama, u tvorničkim pogonima, na poljoprivrednim gazdinstvima). Ovaj oblik više se koristi u srednjim školama.

Samozaštitni odgoj okrenut je zadovoljavanju dječje potrebe za sigurnošću, za strukturiranošću i osjećajem kontrole nad okolnostima vlastitog života, te upoznavanju djece s osnovnim pravilima kojima se osigurava da ne dođe do nezgode, ali ih i osposobljava za postupanje u situacijama kada se nesreća dogodi.

Zaštita u kući odnosi se na upoznavanje djece s opasnostima od vatre, vode, struje, plina, oštrih predmeta. Djeca se u kući osjećaju najsigurnijim pa tu i ne slute neku opasnost. Budući da su djeca često sama kod kuće važno je da usvoje sve potrebne mjere opreza, ali i da uvježbaju način ponašanja u incidentnoj situaciji kad do nje dođe. Tu treba ubrojiti i dolazak nepoznatih osoba, ponašanje u slučaju ujeda nekih životinja i sl.

Sigurnost u prometu zahtijeva ovladavanje osnovnim pravilima o sigurnom kretanju u prometu na putu od kuće do škole, a starija djeca trebaju ovladati vožnjom bicikla. Prometnim pravilima djeca ovladavaju postupno kroz igre s pravilima, igre s modelima vozila, vježbe na prometnom poligonu, ali i kroz uvježbavanje u stvarnim situacijama. Kroz igre uloga djeca mogu ovladati postupcima u slučaju prometne nezgode, te tako budu pripremljena i za brzo snalaženje u takvoj situaciji.

Sigurnost u školi ima svoj fizičku, ali i psihičku stranu. Kod mlađe djece češće prisustvo roditelja u školi stvara osjećaj sigurnosti. Kod starije djece važan je osjećaj strukturiranosti školskog vremena i predvidivost situacija, te jasno znanje o tome što se od njih očekuje. Djecu čini nesigurnim stalno traženje njihovih mana i slabosti i hvatanje u neznanju.

Fizička sigurnost može biti ugrožena ako je velik broj djece na malom prostoru, što dovodi do tzv. *kanibalizma*, odnosno povećane agresivnosti. Fizičku sigurnost ugrožava i eksplozija motorike, koja se događa u školama gdje dominira sjedilačka nastava, kada djeca pokušavaju u kratkim vremenskim periodima (odmorima) nadoknaditi svoju potrebu za kretanjem.

Zaštita od elementarnih nepogoda kao što je grmljavina, oluja, poplava, potres: treba i te iznenadne i često vrlo razarajuće pojave učiniti predvidivim, te uvježbati ponašanje u tim iznenadnim situacijama. To vrijedi i za društvene

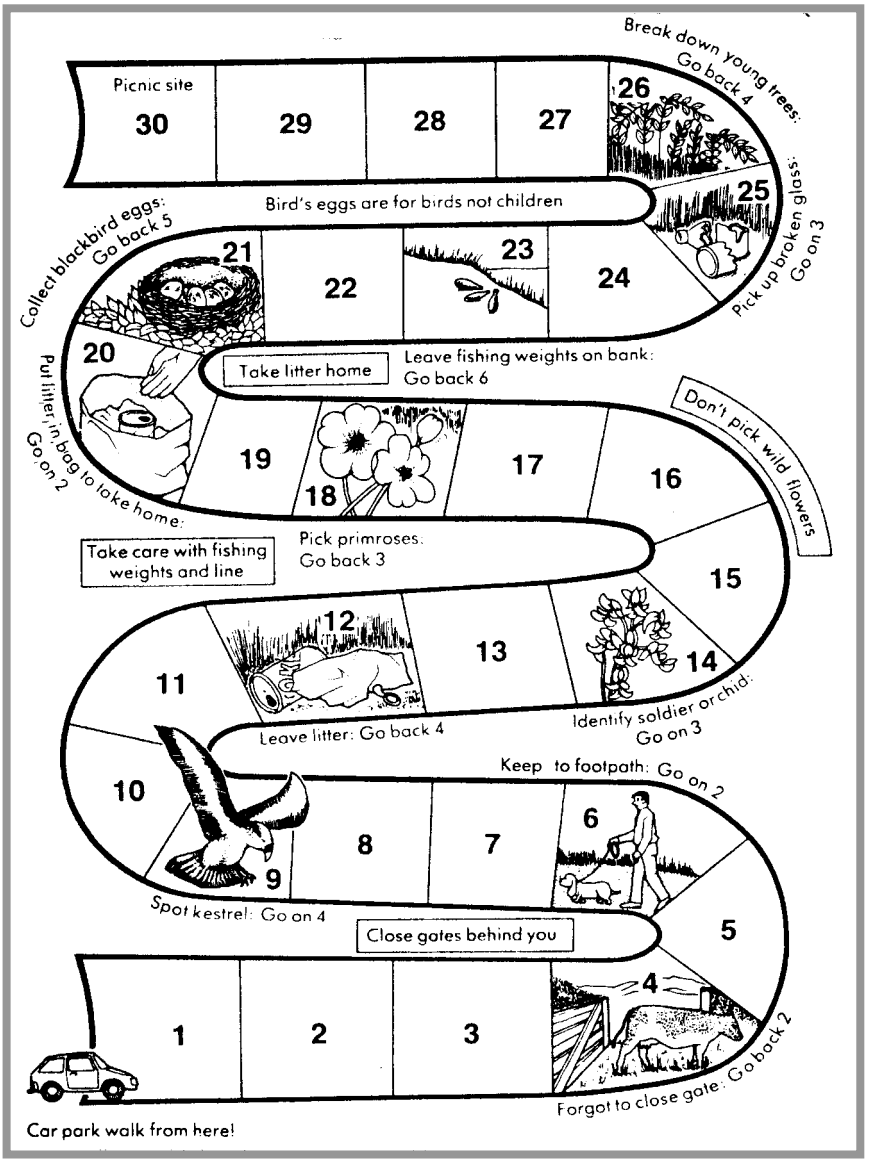
nepogode kao što su terorizam i rat. Nepripremljeni ljudi u takvim situacijama reagiraju panično i obično se ponašaju neproduktivno, te još više stradavaju. Pri takvim iznenadnim situacijama koje ugrožavaju život, javlja se stanje stresa i dobro je ranije uvježbati postupanje u takvim okolnostima, kako bi ih čovjek mogao lakše savladati:

1. Nakon prvog šoka treba se pokušati sabrati i sagledati okolnosti u kojima smo se našli.
2. Ne prepustiti se očajavanju. Iz svake situacije postoji neki izlaz. Vidjeti nešto smiješno u situaciji u kojoj smo se našli.
3. Početi činiti ono što nam izgleda korisno u toj situaciji. Aktivnost smiruje.
4. Što prije preuzeti inicijativu, što stvara osjećaj kontrole nad situacijom, ne prepustiti se zbivanjima.

Ekološki odgoj sve više dobiva na značenju zbog brzog trošenja prirodnih izvora i zagađivanja okoline, što prijeti da ugrozi čovjekovu egzistenciju. Smisao ekološkog odgoja je da učenici svojim načinom života i aktivnošću čuvaju prirodu i pomažu u otkrivanju zagađivanja i sprječavanju incidentnih situacija, ali i da sutra kao odrasli članovi društva u svom djelovanju vode računa i o čuvanju prirode za buduće generacije.

Zaštita zraka posebno je aktualna u velikim gradovima gdje industrijski kompleksi ispuštaju velike količine otrovnih plinova i sitnih čestica koje izravno djeluju na respiratorne organe ljudi i životinja, ali i na biljni svijet. Djeca mogu evidentirati te zagađivače, ali i pisati odgovornima da poduzmu mjere kako bi se to zagađivanje zaustavilo ili barem smanjilo.

Zaštita voda odnosi se prvenstveno na slatkovodne izvore, rijeke i jezera. Zalihe slatke vode uvjet su opstanka čovjeka, a oni su ograničeni. Velika urbanizacija dovela je do zagađivanja rijeka, one su postale tokovi otpadnih voda koje se u njih slijevaju iz gradskih kanalizacija.

Primjer jednostavne ekološke igre koja se može koristiti i u nastavi stranog jezika[11]

Zaštita tla je danas posebno složena jer se upotrebom kemijskih sredstava u tlo stalno unose otrovne tvari, koje se dijelom razlažu, ali dijelom se stvaraju sve veće koncentracije. Problem čovječanstva je kako iznaći

[11] * * * (1989.) International Understanding Through Foreign Language Teching, German Commission for UNESCO, Bonn

tehnologiju obrade tla kojom će se moći proizvoditi sve veće količine potrebne hrane, a bez upotrebe otrovnih kemijskih sredstava.

S ovim je povezana i zaštita hrane koja se također danas tretira velikim količinama zaštitnih sredstava, koja predstavljaju otrovne materije. Proizvodnja zdrave hrane pretpostavlja napuštanje upotrebe ovih sredstava, ali danas još nisu pronađena rješenja koja bi omogućila masovnu upotrebu. Kad je riječ o ovim problemima dobro je da mlade i pametne glave upoznajemo s problemima koji očekuju rješenja. To im je šansa da se iskažu.

Zaštita bilja i životinja također je važan vid ekološkog odgoja, jer čovjek svojom aktivnošću brzo mijenja biljni i životinjski svijet pa nestaju čitave biljne i životinjske vrste, što remeti ravnotežu u prirodi. Onečišćenjem zraka stradavaju šume, a korištenjem zaštitnih sredstava u poljoprivredi mnoge sitnije i krupnije životinje npr.

Socijalni odgoj

Socijalni odgoj okrenut je zadovoljavanju potrebe za socijalnom sigurnošću, za ljubavlju i pripadanjem, te potrebe za osjećajem prihvaćenosti od strane vršnjaka i značajnih odraslih osoba. Istovremeno socijalni odgoj predstavlja postupno usvajanje različitih društvenih normi koje se tiču međuljudskih odnosa: odnosa roditelj-dijete, dijete-učitelj, odnosa među djecom, odnosa između dječaka i djevojčica, te žena i muškaraca, načina reguliranja odnosa u zajednici. Socijalni odgoj treba osposobiti učenike da se znaju suočiti sa sukobima i da ih znaju riješiti nenasilnim putem.

Odgoj za život u zajednici događa se praktično kroz svakodnevni zajednički život. Djeca postupno uviđaju da svoje potrebe trebaju uskladiti s potrebama drugih, te upoznaju načine na koje je to moguće učiniti. Važno je da se cjelokupni zajednički rad zasniva na dogovoru. U početku i kod mlađih učenika taj će dogovor biti više formalan i uglavnom će biti sve kako predloži učiteljica/učitelj. Što su pak učenici stariji, to će ti dogovori biti više rezultat zajedničkog promišljanja. Mišljenje odraslih u tom slučaju može biti jedno od mišljenja koje se ne mora obvezno i prihvatiti. Neill navodi sljedeći primjer iz svog Summerhilla:

"Istupio sam jednom s prijedlogom da se psovanje zabrani pravilima i iznio prijedlog za to. Naime, dogodilo se da je, dok sam pokazivao školu jednoj ženi i njenom sinu - budućem učeniku Summerhilla, do nas stigla paprena psovka s gornjeg kata. Žena je brzo pokupila sina i otišla. Postavio sam pitanje na sastanku - zašto bi moj prihod trebao trpjeti što neki zvekan opsuje u prisustvu roditelja budućeg učenika.

Odgovor na moje pitanje dao je jedan četrnaestogodišnji momčić: Neill priča gluposti, reče on. Jasno je kao dan da žena, ako je bila šokirana, ne vjeruje u Summerhill. Čak i da je upisala sina, prvom prilikom kad bi se vratio kući i rekao

prokletstvo ili dođavola - ona bi ga ispisala! Skup se složio s njim i moj prijedlog je pao u vodu."(Neill, 1969. str. 62-63.)

Uspješno komuniciranje ima posebno značenje u našem usuglašavanju s drugima. Ono može biti verbalno (usmeno ili pismeno), ali i neverbalno (pokretom, mimikom, plesom, crtežom, dodirom itd.). Problem je što komuniciranje nikad nije do kraja uspješno i uvijek se međusobno tek djelomično razumijemo. Boljem razumijevanju pridonosi tolerancija, koja znači uvažavanje tuđih stavova, mišljenja i potreba, što ne znači da treba napustiti svoje nego se truditi da se na prihvatljiv način objasne. Naša sposobnost da se stavimo u položaj drugoga i pokušamo suosjećati s njim naziva se empatija bez koje je nemoguća dobra komunikacija. Danas postoje mnogobrojni postupci za vježbanje u komunikaciji, ali najkorisnije je da učenici kroz svakodnevne aktivnosti razvijaju sposobnost da jednostavno i razumljivo mogu iznijeti svoje stavove, ali isto tako da su u stanju poslušati i razumjeti druge.

U Jena-plan školama njeguje se posebna pedagoška situacija "razgovor u krugu" u kojem se učenici uče uspješnoj komunikaciji

Afirmativan odnos je druga važna pretpostavka našeg života u zajednici, a znači u drugima vidjeti njihove dobre strane. Ako prema ljudima s kojima svakodnevno živimo imamo pozitivan emocionalan odnos, onda ćemo i lakše komunicirati i lakše rješavati probleme usklađivanja naših različitih potreba. A pozitivan odnos imamo ako uočavamo njihove dobre strane. Ljudi naravno imaju i svoje loše strane, ali uočavanje dobrih potiče i jača te dobre strane, a slabi one loše. Ako se nekom djetetu stalno govori da je loše (što se nažalost ponekad događa u školama), ono će zaista i postati loše. Nama je jako stalo

do toga što o nama misle drugi ljudi i trudimo se da dalje razvijamo te svoje osobine zbog kojih ćemo biti prihvaćeni. No, istovremeno to kod svakog stvara životni optimizam, vjeru u vlastitu vrijednost i vrijednosti drugih i vrlo povoljnu situaciju za međusobnu suradnju i razumijevanje.

Postoje mnogi postupci kojima se potiče afirmacija unutar učeničke zajednice. Npr. u igri *Sviđa mi se... jer...* učenici govore što im se sviđa kod prvog susjeda ističući neku njenu/njegovu dobru osobinu. U igri *Kolaž* iz revija izrezuju slike i tekstove, koji na najbolji način karakteriziraju nekog od učenika i tako vizualno prikazuju kako doživljavaju svoje prijatelje.

Suradnja je suprotna natjecanju koje je daleko prisutnije u odgojno-obrazovnim ustanovama, ali i u našoj kulturi općenito. Misli se da natjecanje potiče na aktivnost, ali ono je zaista poticajno samo za one koji pobjeđuju. Da bi netko mogao uživati u pobjedi, moraju postojati i oni koji pate zbog poraza, a poraz djeluje vrlo nepoticajno. Natjecanje stvara netrpeljivost, agresivnost, te neprijatnu i napetu socijalnu klimu, a suradnja rađa toleranciju, suosjećanje i ugodnu klimu u kojoj se učenici osjećaju sigurnima. Poseban problem je što se u nas većina dječjih igara zasniva na natjecanju. Moglo bi se (uz malo pretjerivanja) reći da su većina dječjih igara ratovi u malom. Zato danas sve češće nailazimo na kooperativne igre koje se zasnivaju na suradnji.

Odgoj za humane odnose među spolovima bavi se odnosom muškaraca i žena, a to je jedan od osnovnih društvenih odnosa preko kojeg se prelamaju svi ostali. Problem naše civilizacije je što nije uspjela riješiti pitanje ravnopravnosti žena i muškaraca. Žene su u pravilu u nepovoljnijem položaju u odnosu na muškarce, koji imaju povlašteni položaj. Od troje nepismenih u svijetu dvije su žene. Deset od jedanaest najstarijih demokratskih zemalja Zapada čekalo je do dvadesetog stoljeća da ženama da pravo glasa. Posljednja je to učinila Švicarska tek 1971. godine

Između muškaraca i žena postoje bitne razlike, pa se ne može govoriti o njihovoj potpunoj jednakosti. Te razlike su i u fizičkoj i u psihičkoj konstituciji. No oni čine dva pola ljudske vrste koja egzistira u svom muškom i ženskom obliku. Međutim, radi se i o nizu umjetno stvorenih razlika zbog nepovoljnog društvenog položaja koje žene imaju u našoj kulturi i civilizaciji, te time uvjetovanih mnogih predrasuda, koje postoje o ženama i muškarcima, a upravo te predrasude treba odgojem smanjiti, ako se već ne mogu potpuno eliminirati.

Prihvaćanje seksualne uloge događa se postupno i u nekoliko etapa:

U ranoj predškolskoj dobi djeca ne prave razliku u seksualnosti i u igrama sudjeluju bez obzira na spol. Dječaci predškolske dobi postupno u igrama preuzimaju muške, a djevojčice ženske uloge. U osnovnoškolskoj dobi dolazi do odvajanja između dječaka i djevojčica. To je tzv.

homoseksualni period u kojem svaki spol postaje svjestan svoje spolne uloge i razlika koje postoje. U starijoj osnovnoškolskoj dobi javlja se postupno interes za suprotni spol i prve simpatije, ali to je još uvijek uz postojanje određenog antagonizma, pa dječaci svoje simpatije često izražavaju povlačenjem za kosu, štipanjem, a počesto ima i većih grubosti. U toj dobi je vjerojatno i nastala ona dječja izreka *Tko se tuče taj se voli*.

Ovaj odnos bitno se mijenja krajem osnovne škole i početkom srednje kada su i dječaci i djevojčice već preuzeli svoje spolne uloge. Kako se djevojčice nešto brže spolno razvijaju, pa se u to vrijeme već formiraju u djevojke, njihov interes je više okrenut starijim mladićima, a prema vršnjacima često zauzimaju potcjenjivački odnos, što dovodi do novih napetosti u odnosima. Krajem srednjoškolske dobi socijalne uloge sve više dobivaju obilježje socijalne sredine. U seoskim i patrijarhalnim sredinama mnoge su norme koje su vrlo različite u odnosu na mladiće i na djevojke i uglavnom su nepovoljne za djevojke. U gradskim sredinama je nešto izraženiji bunt prema tim tradicionalnim normama, ali se i tu nakon prvobitnog otpora, uz određene modifikacije, prihvaćaju.

Uloga odgoja je da, uvažavajući ove razvojne karakteristike, pomaže djeci i mladima da prihvate specifičnosti svoje spolne uloge, da pomogne u određenim krizama identiteta koje se javljaju, te da djeluje koliko je moguće na prevenciji predrasuda koje postoje i o jednom i o drugom spolu u svakoj, pa i našoj kulturi.

Odnosi između djevojčica i dječaka/djevojaka i mladića prirodno se razvijaju od nezainteresiranosti preko antagonističkih odnosa do javljanja interesa za drugi spol, simpatija i ljubavi, te stupanja u seksualne odnose i brak. Koedukacija (zajedničko školovanje dječaka i djevojčica) imala je pozitivan učinak na razvijanje normalnih prirodnih odnosa između različitih spolova. Važno je da svi oni općeljudski odnosi ne budu limitirani ograničenjima koja su proizvod predrasuda, posebno prema ženi. Uloga odgoja je da učenike dovede do doživljaja i spoznaje vlastitih predrasuda, do uočavanja nepravdi do kojih one dovode i tako utječe na njihovo prevladavanje. Uloga odgoja je i u tome da mladim ljudima pomogne da u okviru svoje spolne uloge nađu dovoljno prostora za vlastitu aktualizaciju, te sadržajno i bogato življenje.

U priči, koja se nalazi na narednoj stranici, učenici mogu zauzimati stavove o pojedinim likovima iz priče i njihovim postupcima, mogu o tome raspravljati u muškim i ženskim grupama, a zatim usporediti stavove. Zatim se mogu likovima zamijeniti imena i spolovi, a priča ostaje ista, pa se

ponovno može vrednovati iste postupke ali drugih spolova i usporediti s prethodnim sudovima.

U spolne odnose dječaci i djevojčice samo iznimno stupaju u osnovnoškolskoj dobi i to više ima karakter eksperimentiranja i zadovoljavanja znatiželje. U srednjoškolskoj dobi su češći spolni odnosi, pa tu nastaju i mnoge trajnije veze. Problem ovih ranih seksualnih odnosa je što mladi ljudi još nisu zreli za roditeljstvo, pa eventualni nastup neželjene trudnoće izaziva velike osobne traume, a vrlo često i neprihvaćanje i osudu socijalne sredine. Zato je značajno da su već djeca osnovnoškolske dobi dobro informirana o seksualnim odnosima, o kontracepciji, o začeću, o rizicima i odgovornosti za posljedice. Važno je da mladi ljudi seksualni odnos dožive kao prirodan i značajan dio ljudskog života, da se osposobe za samostalno donošenje odluka i da preuzmu odgovornost za svoje postupke.

Ljubav je vrlo značajan emocionalni odnos između muškarca i žene, koji ima dubok utjecaj na razvoj ljudske osobnosti. Kod odraslih ljudi ona je popraćena i spolnom željom iako ta želja može biti pod utjecajem društva potisnuta i javno se ne iskazuje. Ljubav se javlja već u dobi djetinjstva, ali tada još nije popraćena spolnim željama. Naivnost takvih dječjih ljubavi lijepo je opisao hrvatski pjesnik Dragutin Tadijanović u pjesmi *Nosim sve torbe a nisam magarac*, a ovdje donosimo manje poznatu pjesmu Mladena Kušeca *Prva ljubav*:

Cvijet ubran
Za dragu djevojčicu
Jabuka poklonjena
U školi
Sastanci
I šetnje u oblacima
Malo, drago pismo
Pod tvojom klupom.

Mladenačke ljubavi su daleko burnije, obično su intenzivne i s osjećajem "vječne ljubavi", ali često nisu osobito trajne. Ipak, mladi ljudi u ovo doba traže trajniju ljubavnu vezu, koja ima veliko značenje u njihovom daljnjem životu.

PRIČA[12]

Alica, koja ima 15 godina, i Bob, sa 17, izlaze zajedno već nekoliko mjeseci. U srpnju su Bobovi roditelji odlučili da se presele u drugi grad, udaljen 160 kilometara. Oni su oboje tužni, obećavaju jedno drugome da će se i dalje viđati i da se njihovi osjećaji neće promijeniti.

[12] Priča iz "Uvoda u ljudsku seksualnost" američkih autora Shapiro/Flaherty-Zonis, 1992. str. 15.

U listopadu se Alica sprijateljila s Charlijem, jednim od dječaka iz razreda. Provode mnogo vremena zajedno u školi i izvan nje. Jednog dana su "spavali" zajedno. U nekoliko sljedećih tjedana to se ponovilo više puta. Alica se počela osjećati krivom i rekla je Charlieu da moraju prestati sa seksom. Charlie je rekao, "Dobro, ako tako mora biti."

Jednog dana u prosincu Charlie najavi u razredu, veoma uzbuđen, da njegovi roditelji tog mjeseca odlaze na izlet i to u grad u kojemu Bob živi. Alica se razveselila zbog Charlija i pita bi li i nju poveli. Ona poznaje Charliejeve roditelje. Charlie reče: "Dobro, ali samo ako prije toga spavaš sa mnom".

Alica ne zna sto bi odgovorila. Kaže Charliju da će razmisliti o tome. Drugi dan razgovara s Dijanom, svojom najboljom prijateljicom, o situaciji s Charlijem. Dijana joj kaže da je to doista njezin problem i da joj ne može baš mnogo pomoći.

Alica razmišlja o svemu još nekoliko dana i odlučuje da Charliju kaže "da". On je sretan. Nakon nekoliko dana oni "spavaju" nakon čega odlaze na onaj izlet.

Bob je doista sretan što je Alice došla. U razgovoru o tome što se dogodilo nakon njegova odlaska on pita Alicu zašto je došla s Charlijem i njegovim roditeljima. Ona mu ispriča da je spavala s njim. Bob se naljuti i kaže da prekida njihov odnos; ne želi je više vidjeti. Ona je povrijeđena. Nije joj rekao da ima vezu s učenicom koju je sreo u novoj školi.

Kad se Alica vratila kući, ona ispriča svoju priču Edwardu, a on joj kaže: "Ma sve je u redu, ja ću se brinuti za tebe."

God.	Muškarci	Žene
1931.	1 851 182	1 937 389
1948.	1 770 403	2 009 455
1953.	1 861 229	2 074 793
1961.	1 986 204	2 173 492
1971.	2 139 048	2 287 173
1981.	2 226 890	2 374 579

Odnos broja muških i ženskih stanovnika u Hrvatskoj od 1931. do 1981.[13]

Na nedostatak ljubavne veze posebno su osjetljive žene, a u našoj kulturi im je pri izboru partnera namijenjena pasivna uloga - žena treba čekati da bude (ili ne bude) izabrana. U europskim društvima je stalno prisutan problem većeg broja žena od muškaraca. Tako, npr. u Hrvatskoj je u popisima stanovništva zabilježena ova osobita razlika. Razlozi tomu su veća smrtnost medu muškarcima, pogibija u ratovima gdje znatno više ginu muškarci, pa poslije svakog rata ova struktura bude jako narušena. Tako u

[13] Enciklopedija Jugoslavije, JLZ "M.Krleža", Zagreb, 1988. str. 203.

Hrvatskoj objektivno oko 100 000 do 200 000 žena nema mogućnost da nađe ljubavnog partnera, a poslije ovog rata stanje se znatno pogoršalo.

Ljubav, međutim, nije samo čovjekova osnovna potreba nego se ona i uči, ona je rezultat odnosa s drugim ljudima. Onaj tko nikad nije bio voljen, ne može ni voljeti. U tom odnosu prema osobi drugog spola odražava se cjelokupna ličnost čovjeka. Osoba koja je imala većih problema u svom razvoju imat će problema i u svom ljubavnom odnosu. Zato je pažljiv odnos prema dječjoj osobnosti, emocionalno topao i poticajan odnos uz osobno uvažavanje, te trajnija emocionalna vezanost za određeni broj bliskih osoba važna pretpostavka za razvoj osobe koja će moći voljeti i biti voljena u odnosu s osobom drugog spola.

Odgoj za nenasilno rješavanje konflikata u zapadnoj kulturi ima posebno značenje jer je to u svojoj biti represivna kultura koja stalno proizvodi sukobe i ratove. Značajka ove kulture je da se u svakom konfliktu traži krivac, a zatim dolazi do sukoba, koji može biti verbalni ili fizički, iz kojeg jači ili uporniji izlazi kao pobjednik. Filozofija nenasilnog rješavanja konflikata je da se ne traži krivac u konfliktu, nego rješenje samog konflikta pri čemu nitko ne treba biti poražen.

Konflikt je normalna pojava u ljudskim odnosima koja nastaje kad se iznenada nađemo u situaciji da nas netko za nešto okrivljuje, kad se traži da nešto učinimo što ne želimo, kad o nama netko nešto ružno govori i sl. U nas se tada javljaju vrlo burne negativne emocije (ljutnja, uvrijeđenost, prkos, mržnja...). Tada obično reagiramo ili povlačenjem ili agresijom. I u jednom i u drugom slučaju dolazi do prekida komunikacije i konflikt nije moguće riješiti produktivno.

Da bi se djeca osposobila za produktivan pristup konfliktu dobro je da kroz igru uloga i iskustveno učenje upoznaju konflikt kao nešto normalno i uobičajeno i da se uvježbaju u postupanju u tim situacijama: da odmah ne proglašavaju drugu stranu krivcem nego da se uhvate u koštac s konfliktom i pokušaju ga riješiti bez pobjednika i poraženog.

Oprezno s negativnim emocijama prvo je i najvažnije pravilo. Ako brzo reagiramo i istresemo hrpu uvreda na osobu s kojom smo u konfliktu time rušimo komunikaciju i konflikt je nemoguće riješiti na produktivan način. S druge strane zadržavanje u sebi negativnih emocija i neizražavanje reakcije koja iz njih proizlazi negativno utječe na zdravlje (visok krvi pritisak, poremećaji u radu srca, čir na želucu, npr.). Zato negativne emocije treba odreagirati, ali tako da se ne poruši komunikacija s osobom u konfliktu. Tome može poslužiti intenzivna fizička aktivnost (trčanje npr.), pisanje pisma (koje ne moramo poslati toj osobi), likovno izražavanje svojih emocija itd. U

samoj situaciji, koja može biti i vrlo neugodna za nas (trgovac nas npr. okrivljuje da smo nešto ukrali), dobro je da u njoj pronađemo nešto komično ili da počnemo intenzivno razmišljati što sada učiniti i to će smanjiti naše burne emocije.

Empatija je važna sposobnost za uspješno prevladavanje konflikta nenasilnim putem. To znači da smo u stanju razumjeti i donekle suosjećati s osobom koja je s nama u konfliktu, da smo u stanju konflikt sagledati i očima te druge osobe. To nije lako jer nam je to suprostavljena osoba, osoba koja nas je možda povrijedila ili nam nanijela i fizičku bol. Ipak, treba učiniti napor da osobe u konfliktu pokušaju razumjeti jedna drugu.

Učenici (i učitelji) to mogu uvježbavati tako da u proigravanju konfliktnih situacija igraju najprije jednu, a zatim drugu osobu u konfliktu. Još je korisnije da svoje stvarne konfliktne situacije analiziraju tako da se stave u ulogu druge strane, što je teško i tu pojedinci pružaju otpor, ali može biti vrlo korisno za razvoj tolerancije i empatije.

Humor je izvanredno koristan u konfliktnim situacijama, jer opušta tenzije i omogućava da drugoj strani u šali kažemo svoju poruku tako da je ne povrijedimo i ne porušimo komunikaciju. Ista poruka rečena ozbiljno (ili čak srdito) ima potpuno drugačiji učinak na primatelja poruke nego kad tu istu poruku kažemo u šali. To se također može uvježbati kroz igru uloga tako da jedan od parova izvuče karticu na kojoj piše da drugoj osobi treba izreći neki uvredljivi komentar, a da drugi reagira najprije ozbiljno, a potom šaljivo. Dobro je da prva osoba izrazi svoje osjećaje u prvoj i u drugoj situaciji.

Medijacija je proces posredovanja u konfliktu. Obično je to treća osoba ili više njih. U mnogim našim mjestima po tradiciji postoje mirovna vijeća, koja imaju upravo takvu ulogu. U školskim uvjetima mogu se djeca osposobiti da budu medijatori (posrednici) u konfliktnim situacijama svojim prijateljima u igri i školskom životu.

Tom Leimdorfer (1992.) za uvježbavanje medijacije predlaže korištenje djeci poznatih priča kao što su *Crvenkapica*, *Pepeljuga*, *Tri praščića* itd. Priče su malo izmijenjene tako da u *Crvenkapici* vuk živi u šumi koju su ljudi širenjem svog naselja već gotovo iskrčili i sveli je na oveći park, pa nema hrane, a u *Pepeljugi* je obitelj dobila četiri karte za predstojeći bal, na koji svi žele poći, a nedostaje im jedna karta. Učenici preuzimaju uloge pojedinih lica u priči, te ulogu medijatora. Proces medijacije može izgledati ovako:

1. Svaka strana u konfliktu treba iznijeti u čemu je problem i što se zapravo dogodilo. Već samo iznošenje problema dovodi do emocionalnog pražnjenja, a tako i do povoljnije klime za

rješavanje konflikta, ali i do boljeg razumijevanje nastale situacije kod obiju strana.

2. Do daljnjeg emocionalnog opuštanja i smirivanja tenzija dovest će izražavanje svojih osjećanja: svaka strana treba iznijeti kako se osjeća: Tu se može pokušati (ako su obje osobe zrele za to) i s empatijskim pretpostavljanjem osjećanja osobe koja je suprotna strana u konfliktu.
3. Svaka strana zatim iznosi što želi da se dogodi. Prošlost ne možemo promijeniti i zato je traženje krivca neproduktivno, ali možemo promijeniti sadašnjost i budućnost. Obično se u željama nađe i zajedničkih elemenata i to može biti osnovica za rješavanje konflikta.
4. Slijedi dogovor o onom što će se stvarno učiniti i sa čim se slažu obje strane.

Nešto su jednostavniji za rješavanje konflikti u kojima imamo samo dvije strane u sukobu (posebno ako su to samo dvije osobe), a složeniji su oni s većim brojem sudionika u konfliktu. Zato treba početi s jednostavnijim konfliktima, a oni su u dječjem životu i učestaliji. Ako jedna strana u konfliktu ne prihvaća nenasilno rješenje ne može se postići uspjeh i to je jedan od ozbiljnih problema u primjeni ovog pristupa. Ipak, iskustva iz engleskih škola govore da djeca, koja su osposobljena za medijaciju, mogu znatno smanjiti sukobe unutar škole. Za prave učinke ovakvog pristupa treba utjecati na promjene u kulturi, a tu se učinci mogu očekivati tek na duži rok. Osnovna obilježja tih kvalitativno drugačijih odnosa bile bi:

- nenasilje, tolerancija i suradnja, - produktivan pristup konfliktu,
- ako ne možemo promijeniti prošlost radimo za budućnost,
- svi smo pobjednici ako riješimo konflikt - svi smo gubitnici ako ga ne uspijemo riješiti.

Odgoj za mir vezuje se uz odgoj za nenasilno rješavanje konflikata i s njim čini jedinstvo. Sve se više spoznaje da zapadna civilizacija počiva na odnosima koji vode samouništenju. Zato je bitno te odnose mijenjati i tako povećati izglede za vlastiti opstanak. U našim školama odgoj za mir gotovo da i nema neku tradiciju. Nasuprot tome u školama smo njegovali revolucionarne tradicije, tradicije NOB, veličali povijesne bitke i vojskovođe, učili bune i ofenzive, atentatore i borce, školama davali imena brigada i boraca. Borci za mir i nenasilje se u našim školama gotovo i ne spominju. Zato odgoj za mir traži temeljito preispitivanje svih sadašnjih programa i kritički pristup prema odgoju koji veliča rješavanje konflikata silom i slavi pobjednike.

Izvori konflikata u svijetu su mnogobrojni. Treba ih uočiti kao potencijalne izvore sukoba. To su najčešće teškoće u zadovoljavanju osnovnih ljudskih potreba, različiti oblici neravnopravnosti, siromaštvo jednih i bogatstvo drugih itd.

Uzroci sukoba mogu biti i rasna i nacionalna neravnopravnost koja se često zasniva na rasizmu i nacionalizmu i na različitim predrasudama o ljudima koji su drugačiji od nas. No ipak, osnovna je pretpostavka da dođe do ratnih sukoba postojanje velikih količina naoružanja i mnogo ljudi koji se godinama školuju i uvježbavaju za ratovanje. Svake godine u svijetu se prosječno troši 21 000 dolara za uvježbavanje jednog vojnika, a 412 dolara za odgoj i obrazovanje jednog djeteta. Svakih dvadeset minuta u svijetu se potroši 54 milijuna dolara za vojsku, a oko 500 000 znanstvenika u svijetu je angažirano na stvaranju novih vrsta naoružanja.[14] Zato je militarizacija zapravo najznačajniji uzročnik rata. Ova problematika posebno je aktualna za našu sredinu gdje su posljedice rata još uvijek svježe i važno je da s učenicima razgovaramo upravo o tom ratu i njegovim uzrocima i posljedicama.

Djeca, naravno, ne mogu utjecati na rješavanje svih ovih složenih pitanja rata i mira, ali djeca su možda i najtragičnije žrtve rata, mnoga doživotno nose traume koje je u njima izazvao pa imaju potrebu shvatiti situaciju i ovladati njome. Ona im može biti i snažan motiv da grade budući svijet bez rata i nasilja. Tome mogu pridonijeti i mnogobrojne dječje akcije za mir u školi, ali i izvan škole.

PROGRAM ODGOJA ZA MIR I NENASILJE U IRSKOJ za djecu od 9 do 13 godina [15]

1. OSJEĆAJ SIGURNOSTI *Razvoj dječjeg shvaćanja osobne sigurnosti i razumijevanje činitelja koji utječu na povećanje osobne, zajedničke i nacionalne sigurnosti.*

1.1. POTREBE I ŽELJE Omogućiti djeci da razumiju kako je osobna sigurnost osnovna potreba i da uoče razliku između potreba i želja.

1.2. ŽIVOT S DRUGIMA Identificirati što čini grupnu sigurnost i razviti razumijevanje interakcije grupa unutar zajednice kroz istraživanje pozitivnih i negativnih elemenata u životu oko nas.

1.3. BARIJERE Razviti razumijevanje reagiranja zajednica kad se osjećaju sigurne i kad se osjećaju nesigurne.

1.4. IRSKA BOGATSTVA Omogućiti razumijevanje načina na koji države postižu nacionalnu sigurnost.

---

[14] Prema: Shehy, 1988. str. 135.

[15] Prema: Shehy, 1988.

1.5. BOGATSTVO I SIROMAŠTVO Nejednaka raspodjela svjetskih resursa i nesigurnost zasnovana na nezadovoljavanju osnovnih potreba.

2. ***NAŠ SVIJET - ISTI LJUDI*** *Osposobiti djecu da prepoznaju svoje vlastite vrijednosti i stavove i njihov mogući utjecaj na druge ljude. Razvoj otvorenosti i uvažavanja drugih i okoline.*

2.1. OSJEĆANJA Naučiti djecu da su ljudi naš najveći resurs i da razviti uvažavanje za druge ljude i kulture.

2.2. MOJE VRIJEDNOSTI - TVOJE VRIJEDNOSTI Pomoći djeci da razumiju razliku između svojih vrijednosti i vrijednosti drugih ljudi radi razvijanja tolerancije prema drugim ljudima.

2.3. RAZLIČITE ZEMLJE - RAZLIČITO PONAŠANJE Istraživanje vlastitog ponašanja i ponašanja drugih radi razvoja razumijevanja i prihvaćanja razlika u ponašanju.

2.4. POGLED NA SVIJET Istražiti našu perspektivu svijeta i razviti svijest o činjenici da stvari nisu uvijek onakve kakvim nam se čine.

2.5. TI I TVOJA OKOLINA Osposobiti djecu da vide Zemlju kao univerzalnu okolinu i da shvate da uvažavanje ljudi znači također uvažavanje i naše okoline.

2.6. BRIGA ZA ZEMLJU Pobuditi u djeci svijest o brizi za Zemlju i posljedicama zloupotrebe okoline.

3. ***SUKOB I NERAVNOPRAVNOST*** *Sukobt kao normalni dio života. Cilj nije eliminirati sukob, nego naučiti postupati s njim na konstruktivan način.*

3.1. KONFLIKT U NAŠEM ŽIVOTU Osposobiti djecu da kritički gledaju na svakodnevne konflikte i da nastoje pronaći bolje načine njihovog rješavanja.

3.2. RAZGOVOR ILI BUBANJE Razviti razumijevanje potrebe za komunikacijom i izražavanjem vlastitog stava u konfliktnoj situaciji kad do nje dođe.

3.3. DOLAZE NEVOLJE Razviti razumijevanje različitosti interesa pojedinih grupa unutar zajednice što potiče konflikte.

3.4. CRNCI I BIJELCI Razviti svijest o rasizmu i predrasudama u nas i u našoj zemlji, te o pozitivnim rezultatima uvažavanja jednih od drugih.

3.5. PRIJATELJSKI IRCI? Uočiti oblike diskriminacije prema strancima u Irskoj i jačati pozitivne stavove prema njima.

3.6. DJEVOJČICE I ŽENE - DJEČACI I MUŠKARCI Pomoći djeci da postanu svjesni svojih ideja o muškim i ženskim ulogama te ih potaknuti da potraže alternative za ljude generalno i pojedinačno.

4. ***KRUH ILI BOMBE*** *Ilustrirati kako je militarizam destruktivan za razvoj ljudi jer mnogima negira osnovna ljudska prava.*

4.1. PRIJATELJ ILI NEPRIJATELJ Objasniti djeci shvaćanje o tome tko je prijatelj, a tko neprijatelj i pomoći im da shvate da oni čine osobni izbor kad nekoga svrstavaju u jednu ili drugu kategoriju.

4.2. RATOVATI ILI NE Pomoći djeci da shvate razvoj vojske kao odgovor na konflikt, te da razumiju da vojna bitka nije jedini mogući odgovor na konflikt.

4.3. MILITARIZACIJA - TKO GUBI? Osvjetljavanje militarizacije i rata kao destruktivnog čina prema svemu što je ljudsko, podjednako za napadače kao i za napadnute.

4.4. PROBLEMI KOD KUĆE Pokazati da problemi postoje i u našoj zemlji kao i u drugima. Osposobiti djecu da budu otvorena za činjenicu da postoje dvije strane u konfliktu u Sjevernoj Irskoj i da obje vjeruju da su samo one u pravu.
4.5. KRUH ILI BOMBE Upoznati djecu da se na vojsku troše ogromna sredstva dok milijuni ljudi ne mogu zadovoljiti svoje osnovne potrebe.
4.6. AKCIJE ZA MIR Njegovati ideju da postoje pozitivne, efikasne i vrijedne alternative militarizaciji i mržnji, te razvijati strategije za djecu da vode život u miru.

Humanistički odgoj

Humanistički odgoj ima za cilj poticanje procesa samoaktualizacije pojedinca, razvoj osjećaja vlastite vrijednosti i pozitivne slike o sebi, poticanje razvoja autentičnosti i originalnosti te stvaranje vlastitog sustava vrijednosti. Humanistički odgoj ima za cilj i usvajanje određenog sustava društvenih vrijednosti kojima se omogućuje pojedincu da ostvari svoja nastojanja za vlastitom aktualizacijom.

Odgoj pozitivne slike o sebi događa se u interakciji pojedinca s drugim ljudima, jer od njihove reakcije i njihovog prihvaćanja ili neprihvaćanja zavisi stupanj pozitivnosti mišljenja koje imamo o samom sebi. U školi koja je zasnovana na kompeticiji i rangiranju učenika (sadašnji sustav ocjena je zapravo rangiranje) dio učenika je unaprijed osuđen na nemogućnost razvoja pozitivne slike o sebi, jer se smatra da po tzv. Gausovoj krivulji mora u svakom razredu biti i određen broj "'slabih" učenika. A ti slabi po toj logici ni ne trebaju imati pozitivnu sliku o sebi nego upravo negativnu jer takvi i jesu. Iskustva pedagoga koji su imali uspjeha u odgoju djece koju su svi smatrali lošima govore da su uspjeh postizali tako da su ih uspijevali uvjeriti da nisu tako loši kako to oni misle o sebi. "Loša djeca" su loša između ostalog zato što su ih drugi uspjeli uvjeriti da su loši.

Radeći godinama kao savjetnik često sam prisustvovao nastavi. Pri ulasku u učionicu jednom me već na vratima dočekala učiteljica i glasno, da sva djeca čuju, objasnila kako oni eto imaju dvojicu s kojima su sve pokušali, ali oni ne valjaju i zaista ne znaju što će više s njima. Ja sam je pokušao umiriti i nagovoriti da o tome poslije razgovaramo, ali u tome nisam uspio jer je učiteljica željela da ja odmah budem s tim upoznat. Zatim je tražila da jedan od tih nesretnika donese bilježnicu, koja je naravno bila neuredna...U povjerenju mi je rekla da mu otac pije, a i majka nije kako treba... Ta nemila scena se naravno ponavljala i kad dođe ravnatelj, pedagog, pa čak i studenti koji dolaze na praksu.

Negativnu sliku o sebi može učenik i sam izabrati ako na taj način uspijeva privući pozornost svojih vršnjaka i na taj negativan način biti prihvaćen. Često mali školski "siledžije" nastaju upravo tako što na taj način zadovoljavaju svoju potrebu za samopotvrđivanjem.

Učiteljica Danica je učenicima osmog razreda dala da pišu nešto osobno o sebi. Jedan učenik, koji je inače u školi bio zapažen po tome što je kidao utičnice po učionicama, govorio ružne riječi, pušio, pio alkohol, razbijao sijalice, prijetio i tukao mlađu djecu, napisao je o sebi slijedeće:

"Ja baš nemam veliko mišljenje o sebi, a tko pročita ovaj tekst i sam će se u to uvjeriti. Prije svega ja sam jako nemiran i naivan, ali to je nasljedno jer su takvi bili i moji preci. Ako se nekome činilo da sam glup, onda je taj u strašnoj zabludi, samo je greška što ja pamet ne znam iskoristiti. Možda sam ja i prirodno inteligentan, ali sam lijen, toliko sam lijen da mi je od toga već postalo dosadno. I još nešto, zbog čega se znam posvađati sam sa sobom, to je što sam jako zaboravan. Stvari koje stavim na jedno mjesto, nalazim tek za dva do tri dana. To što činim neke male nestašluke po školi to je samo zato što želim da me primijete."

U tradicionalnoj represivnoj školi ne postoje povoljni uvjeti za svu djecu da razviju pozitivnu sliku o sebi i zato takvu školu treba temeljito promijeniti u školu uspjeha za sve. To znači da ne tražimo od djece da svi budu jednaki, nego da tražimo kod svakog djeteta to nešto po čemu je ono drugačije od drugih, po čemu je ono svoje, po čemu će ono biti autentična osoba. Učiteljica Ružica ovako je opisala jednog svog bivšeg učenika:

"U to vrijeme još nisam imala stalni posao, pa sam zamjenjivala nastavnicu na porodiljskom dopustu. Prvi dan na ulazu u učionicu dočekao me je dječak s malom kiticom ljubičica. Valjda zato da bih ga susrela prije nego mi drugi nešto o njemu kažu i kao da je htio reći nemojte im vjerovati, ja i nisam tako loš. Tog učenika su svi tretirali (pa i učiteljica) kao lošeg, prljavog i nitko nije htio s njim sjediti i družiti se. Bio je godinu dana stariji jer je u taj razred došao kao ponavljač. Za ono kratko vrijeme (9 mjeseci) s puno iskrene ljubavi, razgovora i poticaja, uspjela sam da u školu dolazi uredniji, približio se ostalim učenicima, čak su ga drugačije gledali jer su otkrili jednu senzibilnu dušu koja divno piše pismene sastave (poslali smo nekoliko u dječje novine i njegov je bio objavljen). Shvatili su da i nije tako loš, jedino je odrastao u teškim obiteljskim prilikama (puno mlađe braće o kojima se najviše on brinuo) i velikom siromaštvu. Moja priča baš i nema idealan završetak jer je moje službovanje završilo, a on je krenuo po starom. Na sreću nije postao veliki problem, jer se odmah po završetku osnovne škole zaposlio kao radnik da bi brinuo o mlađoj braći. Jednog dana bila sam iznenađena kad me na ulici pozdravio i oslovio lijep crnokosi mladić. Nisam ga prepoznala, što je primijetio i predstavio se. U razgovoru sam saznala da je uz posao uspio završiti za kvalificiranog radnika, a uskoro se planira i oženiti."

Mnogo je načina da djeci pomognemo u njihovom nastojanju da ostvare svoje ljudske mogućnosti, ali mi ipak možemo samo pomoći, a svatko za sebe najviše može učiniti sam. Zato naša pomoć treba biti tek poticanje i hrabrenje da svatko sam preuzme kontrolu nad svojim životom. To je značajna pretpostavka psihičkog zdravlja. Ako stalno imamo osjećaj da ovisimo o drugima i da nam se događaju nepredviđene stvari, osjećamo se neugodno i uplašeno. Zato djeci ne treba rješavati njihove probleme i konfliktne situacije,

jer život neće biti samo pažljiv prema njima i trebaju osjetiti da mogu vlastitim postupcima utjecati na okolnosti svog življenja

Sustav vjerovanja sastavni je dio procesa samoaktualizacije i predstavlja okosnicu svake ličnosti. On je osnova integriteta ličnosti i ako ga se naruši dolazi do burne reakcije i osjećaja ugroženosti. Neki to još nazivaju etičkim, drugi spiritualnim aspektom ličnosti, ali u svakom slučaju radi se o sustavu vrijednosti koje neka osoba ima i u koje vjeruje. Taj se sustav postupno mijenja, razvija i nadograđuje, ali uvijek postoji u nekom obliku i preko njega se prelamaju naši doživljaji stvarnosti, naše mišljenje, osjećaji, djelovanje. Taj sustav je velikim dijelom socijalno uvjetovan pa tako u tradicionalnim obiteljima to predstavlja sustav religijskih vjerovanja koja prakticira ta obitelj, a u netradicijski orijentiranim obiteljima to su različite filozofske orijentacije koje roditelji prenose i na svoju djecu. Ipak, taj sustav vjerovanja i iskustveno je uvjetovan i rezultat je osobnog razvoja tako da osoba sama odlučuje o onome u što će vjerovati., Škola u tom pogledu treba biti otvorena za sve orijentacije osim onih koje su zasnovane na nasilju i kršenju ljudskih prava. Ona će djecu informirati o različitim vjerovanjima i različitim vjerskim i znanstvenim orijentacijama, ne opredjeljujući se ni za jednu, ali razvijajući toleranciju i uvažavanje prema različitostima. Roditelji imaju pravo odgajajti svoju djecu u skladu sa svojim vjerovanjima, a škola ima ulogu da širi vidike omogućujući mladim ljudima da izvrše svoj izbor.

Emancipacijski odgoj potreban je dok u društvu postoje ljudi koji su svojim položajem zakinuti u mogućnostima da ostvare svoje ljudske potrebe. To su ljudi na marginama društva kamo su stigli ili svojom krivnjom ili nepravednošću društva, te im je potrebna pomoć drugih. Sva sadašnja društva imaju značajan postotak ljudi čiji je samoaktualizacijski razvoj osujećen. To mogu biti ljudi koji su doselili iz drugih krajeva i zemalja, ljudi koji ne mogu naći zaposlenje, pripadnici pojedinih etničkih skupina, ljudi koji rade u teškim i ponižavajućim uvjetima, ljudi s različitim tjelesnim nedostacima. Više od polovine stanovništva u našoj civilizaciji čine žene, a njihov položaj je još uvijek neravnopravan s muškarcima. U svim društvima postoje razni oblici pritisaka kojima se ograničava sloboda ljudi i zato je problem oslobađanja čovjeka trajan problem kojem uvijek nanovo treba kritički prilaziti.

Odgoj može utjecati da se djeci, čiji je razvoj ugrožen zbog objektivnih okolnosti, pomogne da lakše prebrode te okolnosti, ali i da kod ostale djece razvije suosjećajnost za probleme drugih i spremnost da se pomogne. Odgoj može utjecati da kao odrasli ljudi budu osjetljivi za probleme drugih ljudi, da shvate kako ne postoje idealna društva i da svako društvo tek djelomično omogućuje ljudsku emancipaciju, te da društvo treba stalno mijenjati kako bi u većoj mjeri zadovoljavalo osnovne potrebe svih ljudi.

Odgoj za ljudska prava obaveza je svih zemalja članica Ujedinjenih naroda koje su potpisnice *Opće deklaracije o ljudskim pravima* i niza drugih dokumenata, kojima je detaljnije razrađena ova problematika. U ovoj se Deklaraciji kaže da je to zajednički ideal svih ljudi i svih naroda, a razrađuju se sljedeća ljudska prava:

1. Prava koja se odnose na ljudsko dostojanstvo, a govore o jednakosti ljudi bez obzira na rasu, boju kože, spol, jezik, političko i drugo uvjerenje, nacionalnu i socijalnu pripadnost, imovno stanje, rođenje i druge okolnosti. Govore o pravu na život, slobodu i osobnu sigurnost.
2. Pravo jednakosti pred zakonom odnosi se na nevinost svakog dok se javnim postupkom ne dokaže krivnja i na pravo na učinkovitu pravnu zaštitu i obranu pred nezavisnim i nepristranim sudom.
3. Osobne slobode tiču se nemiješanja u osobni život, obitelj, stanovanje, dopisivanje, na zaštitu od napada na čast i ugled ljudi i prava na slobodu kretanja, napuštanja bilo koje države. Tu ulazi i pravo na sklapanje braka koje mora biti uz osobni pristanak obaju bračnih partnera.
4. Sloboda misli, savjesti i vjeroispovjesti odnosi se na pravo na slobodan izbor vjerskog ili drugog opredjeljenja, na pravo mijenjanja tog uvjerenja, pravo na obavljanje vjerskih obreda i poučavanje drugih u vlastitom vjerovanju.
5. Pravo na slobodu mišljenja i izražavanja štiti ljude od uznemiravanja zbog njihovog mišljenja, te daje pravo svakom da širi informacije i ideje širom svijeta. To ujedno znači da se ljudi mogu miroljubivo okupljati i udruživati s ljudima sličnih uvjerenja.
6. Pravo na socijalnu sigurnost podrazumijeva pravo na rad, izbor zaposlenja prema vlastitim sposobnostima i interesima, zadovoljavajuće uvjete rada, jednaku plaću za jednak rad, pravo na odmor i slobodno vrijeme.
7. Pravo na obrazovanje imaju svi, a školovanje je na početnom stupnju obvezno i besplatno. Obrazovanje mora biti usmjereno k punom razvoju čovjekove ličnosti i poštivanju čovjekovih prava i sloboda. Roditelji imaju pravo na izbor vrste obrazovanja za svoju djecu.
8. Svi imaju i dužnosti prema zajednici, a prava mogu biti ograničena samo ako ugrožavaju prava drugih ljudi.

Osnovna ljudska prava treba približiti dobi učenika te ih ostvarivati u svakodnevnom životu škole, obitelji i društvene zajednice. Na taj način će mladi ljudi doživjeti svu složenost i osjetljivost njihove primjene, doživjet će sukobe s tradicionalnim vjerovanjima i predrasudama vlastite sredine, ali i njihovo značenje za pojedinca i njegov osobni razvoj.

Jedan od mogućih pristupa u školskim uvjetima (Renton, 1993. str. 60) vidimo na listi osnovnih prava koja bi mogla biti izložena u učionicama. Od djece i odraslih možemo tražiti da se češće zapitaju poštuju li ova prava u odnosu s drugima, te koriste li sami svoja prava.

LISTA OSNOVNIH PRAVA SVAKE OSOBE

Ja imam pravo:

l. biti uvažavan/uvažavana kao inteligentno i vrijedno ljudsko biće jednako drugim ljudima;

2. imati i izražavati vlastita osjećanja, stavove i vrijednosti.

3. postavljati svoje vlastite prioritete;

4. iznositi svoje vlastite potrebe;

5. reći NE ili DA kad sam ja u pitanju;

6. činiti pogreške;

7. promijeniti svoje mišljenje;

8. reći Ne razumijem i tražiti dodatne informacije;

9. djelovati s drugima, a ne biti ovisan/ovisna o njima;

10. izbjegavati odgovornost za postupke drugih ljudi.

* * *

Egzistencijalni, socijalni i humanistički odgoj tri su područja odgoja koje treba shvatiti samo kao različite strane jedinstvenog fenomena koji nazivamo odgojem. Njihovo razlikovanje potrebno je samo utoliko da se odgoju pristupi u svoj njegovoj kompleksnosti. Odgoj je isto tako povezan i s obrazovanjem s kojim čini dvije strane jedinstvenog odgojno-obrazovnog procesa. Ipak, odgoj je u sadašnjoj školi poprilično zapostavljen i podređen obrazovanju. Učitelji se žale da za odgoj jednostavno nemaju vremena, da postoje vrlo opširni programi koji su prvenstveno obrazovni. Sigurno je da pri promjenama u školama treba o ovim problemima voditi računa, te postojeće programe preraditi tako da u njima ima dovoljno prostora za odgoj koji ima itekako značajno mjesto u razvoju mladih ljudskih bića.

R4 Područja odgoja

Zadaci: Poimanje odgoja kao složene pojave, razlikovanje egzistencijalnog, socijalnog i humanističkog aspekta odgoja.

Sredstva: Papiri za postere, piramida života, boje, flomasteri.

1. Voditelj/voditeljica upućuje sudionike radionice, da razmisle što im je potrebno u životu kako bi preživjeli, bili sretni i dalje se razvijali. U deset minuta na papir napišu ono što im u vezi s tim padne na pamet. Zatim im se podijeli *slika piramida života* (vidi prilog) kako bi u nju upisali te svoje potrebe. Na svaki kamen treba upisati po jednu potrebu s tim da one koje su temeljne stave u podnožje, a ostale slažu prema vrhu.

2. Sudionici se podijele u tri skupine. U skupini svatko nešto kaže o svojoj *piramidi života*, a zatim se svaka skupina usmjeri na jedno područje odgoja:

1. grupa polazeći od *piramida života* svojih članova analizira egzistencijalni odgoj. Pri tome polazi i od određenih društvenih vrijednosti koje se odnose na zadovoljavanje tih individualnih potreba.
2. grupa analizira socijalni odgoj polazeći od potreba svojih članova prema *piramidi života*, ali i određenih društvenih vrijednosti kojima se reguliraju te potrebe.
3. grupa analizira humanistički odgoj polazeći od samoaktualizacijskih potreba svojih članova iz *piramide života* i određenih društvenih vrijednosti kojima se omogućava zadovoljavanje tih potreba.

Svaka skupina treba na posteru prikazati svoje područje odgoja i izložiti ga ostalima.

3. Slijedi rasprava o izloženom koja može imati različito usmjerenje, a sve zavisi od interesa sudionika:

Moguće je da se rasprava vodi posebno o svakom području odgoja uz detaljnije nabrajanje što tu sve spada.

Moguće je da se analizira koliko je pojedino područje odgoja sada zastupljeno u našim školama i kako stanje izmijeniti.

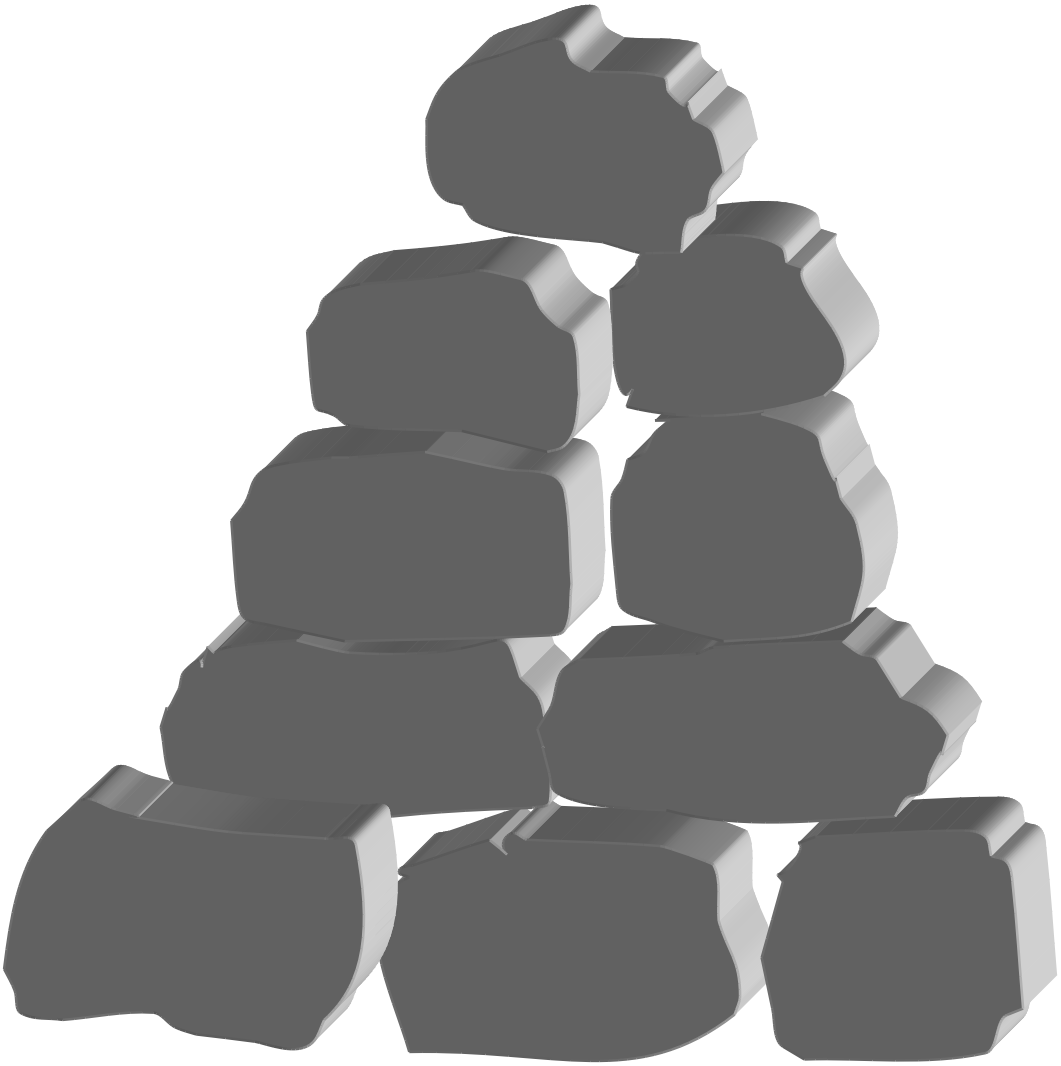
Moguće je raspravu usredotočiti samo na jedno područje odgoja koje se sudionicima čini posebno aktualno ili samo jedan element tog područja npr. odgoj za ljudska prava unutar humanističkog odgoja.

4. Na kraju se sudionicima ponudi krug za evaluaciju kako bi mogli izraziti svoje zadovoljstvo (ili nezadovoljstvo) svakom od današnjih aktivnosti (vidi prilog).

RL 3

Piramida ljudskih potreba

Na posebnom papiru napiši što ti je potrbno za preživljavanje, za uspješan odnos s drugim ljudima i za osobnu sreću i zadovoljstvo. Zatim te svoje **potrebe** upiši u piramidu tako da potrebe koje smatraš temeljnima upišeš u donji dio piramide, a potrebe koje smatraš višima u gornji.

Evaluacijski krug

Činitelji odgoja

Prije poglavlja ČINITELJI ODGOJA evo nekoliko sugestija prije čitanja:

Pustite tihu ugodnu glazbu, a zatim sjednite ili legnite, već kako vam je ugodnije... Pokušajte se zatim sjetiti nekog svog uspješnog učenja... Možda je to bilo nedavno, a možda u prošlosti... Sjetite se tko je sve bio prisutan i kako se sve odvijalo... Kako ste se tada osjećali? Možda sretno... možda ponosno...Doživite ponovno te ugodne trenutke,... boje,... zvukove... Pobudite u sebi ponovno osjećaje koji su vas tada ispunjavali... Neka vam oni daju snagu za učenje koje vam predstoji.

ČINITELJI ODGOJA

Odgoj je vrlo složen fenomen, koji se događa u interakciji isprepletenih ljudskih odnosa. Mlada ljudska jedinka i sama utječe na te složene odnose, te provodi izbor između različitih utjecaja. Gotovo je i nemoguće nabrojiti sve činitelje koji utječu na odgoj. No ipak, među najvažnije spadaju obitelj, grupe za igru, učenička zajednica, te ličnost odgajatelja (učitelja, nastavnika, profesora).

Obiteljska zajednica

Obitelj je jedna od osnovnih društvenih grupa, a za razvoj djece ima posebno značenje. Obitelj sa zdravim i toplim odnosima vrlo će povoljno djelovati na dijete, a isto tako će se i svi konflikti prelamati u dječjoj ličnosti.

U našim prilikama obitelj, pored roditelja i djece, čine i bake i djedovi bez obzira žive li u istom kućanstvu. Obitelj u svom nastajanju i razvoju prolazi kroz određene etape, ali i krizna razdoblja i konflikte, koji svakako imaju odraza na djecu, a mogu dovesti i do raspada bračne zajednice.

Ženidbom mladih ljudi nastaje nova bračna zajednica, ali u šali se može reći da su prve bračne noći u bračnoj postelji pored mladenaca prisutni i njihovi roditelji, jer je ta veza još jako čvrsta. Rađanjem djece obitelj se raslojava na svoja tri generacijska dijela, ali povezanost ostaje i dalje i svaka kriza koja se javlja u jednom generacijskom dijelu, ima odraza i na ostale. U predškolskoj i mlađoj školskoj dobi odvija se relativno brz razvoj djece, a kod roditelja je vrijeme stabilizacije obitelji. Međutim kod baka i djedova to je vrijeme pripremanja za mirovinu, što može imati oblik prve krize. Najburniji je period adolescencije i to ne samo zbog toga što se kod djece događaju burne promjene kada postupno prestaju biti djeca, nego i zbog toga što roditelji dolaze u četrdesete kada se preispituje što je postignuto, a što ne. To su godine velike roditeljske angažiranosti izvan obitelji. Djedovi i bake odlaze u mirovinu, a to je jedan od kriznih perioda ljudskog života, jer po svjetskim podacima veliki broj ljudi umire prve godine po odlasku u mirovinu. Konačno, dojučerašnja djeca odrastaju i osnivaju svoju bračnu zajednicu, a kod roditelja se javlja novi šok - *prazno gnijezdo* kada shvate da su ostali sami i da dojučerašnja obitelj više ne postoji.

Brak nije neka idealna i beskonfliktna zajednica, kako o njoj mladi prije stupanja u brak misle. Upravo ta nerealna očekivanja mogu dovesti do razočaranja i do razmirica u braku. Nesporazumi nastaju i zbog nedefiniranosti bračne uloge, predrasuda koje supružnici donose, navika koje su stekli ranije. Za normalan bračni odnos potrebno je da se mladi oslobode pretjerane vezanosti za svoje roditelje i prevelikog roditeljskog utjecaja. Sve ovo dovodi do bračnih svađa, koje su manje više normalna pojava, ali ako

poprime teže oblike i završavaju verbalnim i fizičkim obračunima, mogu imati vrlo negativne posljedice na razvoj djece.

Odnosi roditelja i djece vrlo su značajni za razvoj dječje ličnosti. Ugodna atmosfera u kojoj se s djecom ozbiljno razgovara o svim pitanjima koja ih zanimaju, gdje se s djecom druži, igra i šali prava je blagodat za dječji razvoj. Nasuprot tome stalno zabranjivanje, zanovijetanje, neuvažavanje dječjeg mišljenja i želja, davanje oprečnih pravila i naredbi stvara vrlo nepovoljnu klimu za razvoj djece. No isto tako i pretjerano udovoljavanje svim dječjim prohtjevima, toleriranje svih dječjih nestašluka, može kod djece razviti bezobzirnost prema tuđim potrebama, sebičnost pa često i okrutnost.

Za odgoj ima veliko značenje i odnos djece unutar obitelji: Najčešći konflikti koji se javljaju jesu ljubomora i tzv. sukob moći, a nije svejedno je li dijete jedinac ili ima više djece u obitelji.

Poseban problem predstavljaju obitelji koje su nepotpune, bilo da je riječ o smrti jednog od roditelja, da je došlo do rastave braka ili je obitelj razdvojena na duže vrijeme (rad roditelja u inozemstvu npr.). Ipak, i nepotpuna obitelj obavlja funkciju značajnu za dječji razvoj. Najsloženiji problemi se javljaju kod djece koja odrastaju u domskim uvjetima. Istraživanja pokazuju, da se ta djeca razvijaju sporije na svim područjima.

Nesumljivo velika uloga obitelji u razvoju djece ipak ne bi trebala biti izgovor za odgojne neuspjehe škole. Dobro je da škola zna probleme koje dijete ima u obitelji, da utječe na stabiliziranje stanja i pomogne roditeljima da stvore što optimalnije uvjete za razvoj djeteta, ali je posebno značajno da probleme, koji nastaju u obitelji, škola ne multiplicira, nego da pruži pomoć djetetu i roditeljima da ih lakše prevladaju.

Osposobljavanje roditelja za njihovu vrlo složenu odgojnu ulogu prilično je slabo i neorganizirano. Roditelji su prepušteni vlastitoj intuiciji i snalaženju pa uglavnom svoju djecu odgajaju na način kako su to činili njihovi roditelji s njima. Gordon (1989, str.3.) kaže da je problem u tome što stručnjaci nove spoznaje iz pedagogije i psihologije ne prenose roditeljima, a i kad to pokušaju, čine to na neodgovarajući način.

Gordon (1989.) smatra da roditelje treba osposobiti za uspješniju komunikaciju s vlastitom djecom i to tako da upoznaju postupke, ali i da razumiju čemu oni služe i zašto su potrebni. Posebno značenje pridaje govoru prihvaćanja, koji treba koristiti i u slučajevima kad ne prihvaćamo dječje ponašanje, ali dijete mora imati osjećaj da je ono prihvaćeno i da nam je stalo do njega. Gordon (1989, str. 65) navodi sljedeći primjer:

Djevojčica kreće u školu i ne želi obući kišni ogrtač. Otac može vlastitim autoritetom postići da djevojčica obuče ogrtač i time je on pobjednik. Može pustiti da djevojčica ode bez ogrtača i dođe u školu mokra i tada je djevojčica pobjednik. Ali moguć je i treći pristup da nitko nije poražen:

"Dijete: Uh, moram u školu.
Otac: Draga moja, vani pada kiša, a ti ideš bez kišnog ogrtača.
Dijete: Nije mi potreban.
Otac: Mislim, da prilično pada i bojim se da ćeš imati sve stvari mokre i možeš se prehladiti.
Dijete: Ali kišni ogrtač neću obući.
Otac: Čini mi se da ne želiš obući svoj kišni ogrtač.
Dijete: Da, mrzim ga.
Otac: Onda ga stvarno moraš jako mrziti.
Dijete: Da, jer je kariran.
Otac: Ne voliš takav karirani ogrtač?
Dijete: Ne, u školi nitko nema takav karirani kišni ogrtač.
Otac: A ti ne želiš nositi drugačiji nego što nose drugi.
Dijete: Tako je. Svi nose jednobojne, bijele ili zelene.
Otac: Oh, to je zaista pravi problem. Ne želiš obući kišni ogrtač, a ja ne mogu dopustiti da pokisneš i prehladiš se. Da li imamo kakvo drugo rješenje? Kako da to riješimo da budeš zadovoljna?
Dijete (nakon kratkog razmišljanja): Možda bi mogla obući mamin ogrtač.
Otac: Kakav je, da li je jednobojan?
Dijete: Da, bijel je.
Otac: Misliš da bi ti ga za danas posudila?
Dijete: Upitat ću je.
Djevojčica: (Vrati za nekoliko minuta obučena u mamin ogrtač. Rukavi su predugi pa ih podvrće.) Mama nema ništa protiv.
Otac: Jesi li sad zadovoljna?
Dijete: Prima je.
Otac: No, sad ćeš biti suha i ako je tebi pravo i ja sam zadovoljan.
Dijete: Dobro, doviđenja.
Otac: Doviđenja, želim ti lijep dan u školi."

Roditelj je čovjek sa svim svojim ljudskim problemima i konfliktima. On je često djelomičan čovjek koji se ponekad očajnički bori za svoju sigurnost, za samopotvrđivanje. On je čovjek u procesu razvoja, u nastojanju da se samoaktualizira ili možda već razočarana osoba koja je od toga odustala i prihvatila neke niže oblike egzistencije. Počesto je to kreativna osoba sa svim onim plemenitim osobinama koje rese autentične ličnosti.

Komunicirajući s roditeljima, važno je da u odgojno-obrazovnim ustanovama pronalazimo načine kako da taj njihov život obogatimo, kako da budemo činitelj razvoja i rasta, a ne kočenja i ometanja. A to je moguće jer će u školu, koja je okrenuta čovjeku, roditelji rado dolaziti. Oni to čine i u represivnoj školi jer vole svoju djecu, ali to doživljavaju kao napor i žrtvu. Najčešće to čine mame koje su i inače spremne žrtvovati se za svoje dijete.

Roditeljski dolazak, druženje s njima, treba shvatiti kao poticaj bogaćenju i oplemenjivanju ljudskog života.

Program osposobljavanja roditelja

Rastimo zajedno

Program je namijenjen senzibiliziranju roditelja za humaniziranje odnosa u vlastitoj obitelji, za prakticiranje zdravog načina života, za produktivan pristup konfliktima, za prijateljski odnos prema vlastitoj djeci, te uspješnije odgojno djelovanje. Program se sastoji od šest devedesetminutnih susreta. Prostor treba biti udoban, sa stolicama poredanim u krug, prostorom za grupne aktivnosti i s pripremljenim materijalom koji je potreban za svaki susret.

Prvi susret: IGROM DO SEBE

Predstavljanje u paru: Roditelji sjede u krugu. Razrednica/razrednik ih nakon pozdrava podijeli u parove i zamoli da se upoznaju. Nakon kraćeg razgovora svatko predstavi svog para nastojeći istaknuti kod njega nešto obično i nešto neobično.

0 programu: Voditelj s nekoliko rečenica ukratko opiše program "RASTIMO ZAJEDNO" i objasni način i vrijeme njegove realizacije.

Moj cvijet: Roditeljima se podijeli CVIJET(str. 155) daju se na raspolaganje boje i vrijeme da oboje i upišu na pojedine latice vlastite osobine, sposobnosti, doživljaji, uspjesi i želje. Nakon toga može svatko sa svojim parom porazgovarati o svom cvijetu ili može pred ostalima opisati jednu laticu iz svog cvijeta po vlastitom izboru.

Snažne kartice: Roditelji se podijele u skupine (5-6 osoba). Svatko uzme jedan list kolaž-papira (boje po vlastitom izboru) i veći broj naljepnica. Na kolaž-papiru svatko napiše svoje ime. Svatko zatim govori o najuzbudljivijem doživljaju prošle godine, o nekom uspjehu kojeg je postigao, o planovima za budućnost. Dok jedan član skupine priča ostali nastoje uočiti neku njegovu/njezinu pozitivnu osobinu, zapisuju je na naljepnicu i naljepljuju na papir s njegovim/njezinim imenom.

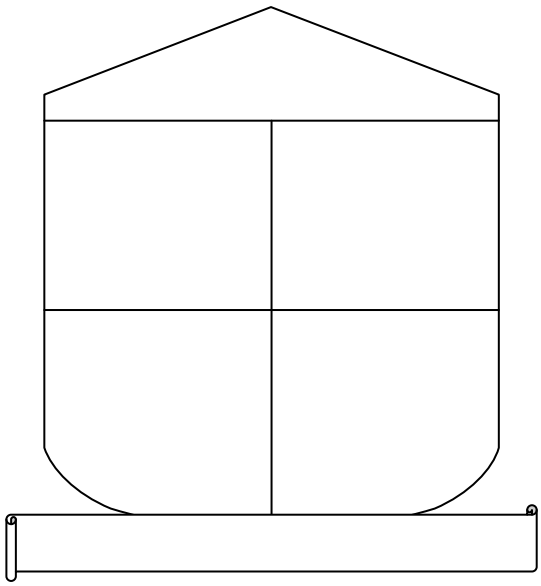
0 čovjeku: Voditelj uz sliku daje kratko objašnjenje o čovjeku, njegovim potrebama, o nastojanju da se samoaktualizira, o negativnim i pozitivnim ovisnostima.

Evaluacija: Sudionici izraze svoje zadovoljstvo ili nezadovoljstvo sadržajima i aktivnostima, te izraze želje za sljedeći susret.

Drugi susret: MOJA OBITELJ

Moje drvo: Svi posjedaju u krug, a voditelj nakon pozdrava i dobrodošlice predloži da se svatko prisjeti nekog drveta uz koje ga vežu neki doživljaji. Svatko opisuje svoje drvo i doživljaje koji su vezani uz njega.

Grb moje obitelji: Roditelji dobiju crtež grba (ili im se pokaže predložak kojeg trebaju sami nacrtati):

Svatko oboji svoj grb i zatim upiše u polja:

1. ono na što sam posebno ponosan/ponosna u mojoj obitelji;
2. što me čini sretnim/sretnom u mojoj obitelji;
3. najveći uspjeh moje obitelji;
4. najljepši doživljaj u mojoj obitelji;
5. planovi moje obitelji za budućnost;

Na lentu ispod grba treba napisati moto, rečenicu kojom se najbolje može okratko opisati bit odnosa u obitelji.

Priča: Razrednik/razrednica pročita roditeljima sljedeću priču:

Branko se vratio iz škole. - Mama, što ima za klopu? Baš sam gladan!

- Pogledaj kako si opet bacio svoje stvari. Sto put sam ti rekla da stvari staviš na svoje mjesto, kaže mama. - Ne diraj ništa po hladnjaku. Vidiš da pripremam večeru. Strpi se malo.

Branko pođe u sobu. Tata gleda televizor.

- Tata, daj da malo prebacimo na crtiće.

- Nemoj sine, vidiš da gledam tenis. Ostavi me malo na miru idi tamo popričaj sa sestrom.

Branko otvori sestrinu sobu, a sestra razgovara na telefonu.

- Napolje. Uvijek upadneš kad ja telefoniram i slušaš što razgovaram s mojim kolegicama.

Branko slegne ramenima i duboko uzdahne.

Sudionici se podijele u manje skupine i prodiskutiraju o stanju u ovoj obitelji. Imaju zadatak da napišu drugu priču u kojoj je nešto izmijenjeno.

Razvojni put obitelji: Voditelj uz crtež objasni razvojne stupnjeve svake obitelji, krizna razdoblja i moguće konflikte, koji se javljaju u pojedinim etapama.

Evaluacija: Na papirićima u boji roditelji napišu svoje doživljaje današnje radionice.

Treći susret: ZDRAVLJE I OVISNOSTI

Autogeni trening: Roditeljima objasniti osnovne principe autogenog treninga i proći nekoliko osnovnih vježbi.

Zdravlje u obitelji: Svi sudionici se dijele u pet grupa prema vlastitom interesu se opredjeljujući za jednu od sljedećih tema:

a) Prehrana, b) Prevencija pušenja, c) Alkoholizam i droge, d) Seksualnost, e) Kretanje i sport. Za svaku grupu pripremljeni su pismeni zadaci i potrebni materijali kako bi zadatak mogli samostalno obaviti. Po završetku svaka grupa podnosi kraći izvještaj.

b) **Razgovor o zdravlju**: Svi posjedaju u krug i razgovaraju o problemima zdravog načina života u vlastitoj obitelji.

Karta zdravlja: Svatko načini kartu zdravlja za svoju obitelj (prema prilogu na str. 65). Zatim na posebnom papiru napiše svoje ime i adresu i plan promjena koje će provesti u obitelji radi povećanja zdravlja i datum do kada će to učiniti. Od tog papira načini avion i baci ga. Svaki sudionik uhvati jedan avion i nakon roka, koji je odredio taj sudionik, pošalje mu pismo u kojem ga moli da mu javi koliko je ostvario od svojih planova.

Kako se danas osjećam: Svaki roditelj dobije listić osjećaja (vidi prilog na 164. strani) i oboji jedan ili više likova koji odgovaraju njegovom/njezinom današnjem raspoloženju.

Četvrti susret: KONFLIKTI U OBITELJI

Sviđa mi se ...jer: Svi sudionici posjedaju u krug i redom govore za svog desnog susjeda - Sviđa mi se ..., jer...(navode razlog). Na taj način se navikavaju na zapažanje pozitivnih osobina ljudi, što je osnova za uspješnu komunikaciju.

Konflikt: Igra se sljedeća igra uloga: Sudionici se podijele na skupine u kojima je parni broj sudionika i ovi se podijele na prve i druge. Prvi redom izvlače kartice na kojima je napisan tekst koji treba pročitati ili reći drugom članu skupine. Na primjer: "Oprostite, ali ja sam prije Vas." ili "Žao mi je, ali djecu ne služimo." Drugi član treba odreagirati na tu konfliktnu situaciju.

Pepeljuga: Svi sudionici se podijele u četveročlane skupine. Svaki član skupine dobije tekst u kojem je opisana njegova uloga. To je jedan od slijedećih likova iz poznate priče - otac, Pepeljuga, majka, starija kći. Za studentski bal, koji se uskoro priređuje, obitelj je dobila četiri karte, a njih je pet. Unutar skupine vodi se razgovor članova obitelji o načinu rješavanja ovog konflikta.

Produktivan pristup konfliktu: Voditelj objašnjava mogućnost produktivnog rješavanja konflikta u kojem svi trebaju biti zadovoljni na primjeru upravo odigrane priče.

Peti susret: BUDIMO PRIJATELJI DJECI

Voditelj objašnjava važnost komunikacije, afirmacije i kooperacije za odnose medu ljudima.

Komunikacija: Svaki sudionik dobije "Listu osobina" (str. 128) i u komunikaciji s ostalim sudionicima treba pronaći po jednu osobu koja ima tu osobinu i upisati ju na listu.

Afirmacija: Sudionici odaberu po jedan arak papira u boji i posebno ga ukrase, te napišu svoje ime. Svatko ima flomaster. Svi se kreću i jedan drugom zapisuje na taj papir neku pozitivnu osobinu koju su zapazili. Kad svatko ima zapisano najmanje pet karakteristika svatko uzima svoj list i čita koje su mu osobine ostali zapazili.

Kooperacija: Svi se podijele u skupine (po pet sudionika). Svatko dobije jednu omotnicu u kojoj su dijelovi nekog lika, ali svatko dobije samo neke dijelove, te treba surađivati s ostalima kako bi lik mogao biti sastavljen. (Vidi Likovi str. 135/136.)

Aktivno slušanje: Roditeljima se opiše nekoliko situacija. Na primjer: Petnaestogodišnji dječak vam kaže: "Škola je bez veze. Sve što tamo naučiš hrpa je nepotrebnih stvari od kojih nemaš nikakve koristi. Odlučio sam da neću studirati. Ako hoćeš nešto postići, nije potrebno visoko obrazovanje. Ima mnogo drugih mogućnosti da čovjek lijepo živi."

Ili: Desetgodišnja kćerka kaže: "Ne znam što je to sad. Željka i ja smo se lijepo slagale, a sad me ni ne gleda. Ne dolazi se k meni igrati. Ako ja odem k njoj, ona se igra s Julijanom. Njih dvije se zabavljaju, a ja stojim po strani. Mrzim obadvije!"

Ili: Petogodišnji dječak je nezadovoljan jer ne može privući pažnju svojih roditelja i njihovih dvoje gostiju. Oni razgovaraju, jer se dugo nisu vidjeli. Najednom dječak poviče: "Svi ste vi stari posranci! Mrzim vas!"(Prema: Gordon, 1989.)

Roditelji izaberu jedan slučaj i na papiru napišu što bi djetetu odgovorili. O tome porazgovaraju u grupi ili u paru, a zatim sve odgovore svrstaju u dvije grupe:

Razgovor prihvaćanja	Razgovor neprihvaćanja

Voditelj zatim objasni principe aktivnog slušanja i pročita jedan primjer (str. 94/95 ove metodike). Potom se odigraju prethodni primjeri uz korištenje metode aktivnog slušanja.

Za kraj: Svi polaznici stanu u krug. Voditelj/voditeljica se lijepim riječima zahvali na suradnji i zatim (kao u igri pokvarenog telefona) pošalje pozdrav "Mir i ljubav" (ili stisak ruke, a može i zagrljaj) koji putuje od jednog do drugog sudionika.

Šesti susret: RJEŠAVANJE ODGOJNOG PROBLEMA

Film: Pogledati insert iz filma u kojem se govori o nekom odgojnom problemu.

Plan igra: Roditelji se podijele u četiri skupine: majke (1), očevi (2), bake (3), djedovi (4). Voditelj s još dva člana predstavlja koordinaciju igre. Voditelj ukratko objasni pravila igre: Nakon izloženog problema (filmom, usmeno ili pismeno), svaka skupina u svojoj ulozi dogovara način reagiranja na problem. To se napiše na papir i dostavi koordinaciji. Nakon što se proigra nekoliko situacija, stvaraju se obiteljske skupine koje čine po jedan otac, majka, jedan ili dva djeda i bake, koji raspravljaju o problemu.

Diskusija: 1. Najprije voditelj daje kraći osvrt na dinamiku provedene igre, a zatim svi sudionici mogu iznijeti svoje dojmove o slučaju koji je proigravan i o odgojnim postupcima do kojih se došlo u igri.

2. Sudionicima se omogućuje da usmeno ili pismeno izraze svoje dojmove o cijelom programu i načinu njegove realizacije i daju eventualne prijedloge za buduće slične aktivnosti.

Čajanka: Za kraj se može organizirati kraće druženje uz čaj, kavu, kolače, glazbu i slobodan prijateljski razgovor.

Oblici suradnje s roditeljima su mnogobrojni. Oni trebaju biti rezultat inventivnosti učitelja i roditelja, ali i učenika. Najbolje bi bilo da oni dogovore te oblike, ali i stalno iznalaze nove. Tradicionalni oblici

(individualni razgovori i roditeljski sastanci) toliko su opterećeni dehumaniziranim pristupom pa ih je vrlo teško izmijeniti. Nove odnose lakše je razvijati u novim oblicima pa bi ove uobičajene oblike suradnje trebalo napustiti, a umjesto njih uvesti nove i drugačije:

Sudjelovanje roditelja u odgojno-obrazovnom procesu značajan je vid suradnje. Roditelji mogu pomagati u nastavi u grupnom ili individualnom radu, mogu pričati priče, svirati, razgovarati s djecom o sadržajima za koje su stručni. Roditelji mogu pomoći (individualno ili grupno) u realizaciji neke teme iz izborne nastave, a mogu povremeno ili trajno voditi neku grupu slobodnih aktivnosti. Uređenje učioničkog prostora i okoline škole teško će biti obaviti bez angažiranja roditelja, a organizacija izleta, logorovanja, zimovanja i ljetovanja ne bi trebala proći bez aktivnog sudjelovanja roditelja.

Obavještavanje roditelja o aktivnostima u školi može se provodi na više načina. Jedan od korisnih oblika je **razredni list** koji se obično izdaje u jednom primjerku i redom obilazi obiteljske domove. U listu se može vidjeti sve zanimljivo što se događalo u školi, a tu su različiti stvaralački prilozi učenika i njihove razrednice/razrednika. Važno je da svi učenici sudjeluju u stvaranju lista. Stariji učenici mogu osnovati i posebno uredništvo koje će raditi na stvaranju lista, animirajući i sve ostale učenike. **Razgovori utroje** oblik su informiranja roditelja u kojem sudjeluje jedan od roditelja, učenik i razrednik. Nije dobro da razrednik i roditelj razgovaraju o učeniku bez njegove prisutnosti(osim u nekim iznimnim slučajevima), jer se radi o djetetu i to kod djeteta stvara osjećaj da se u njega nema povjerenja. Razgovori utroje podjednako uvažavaju i roditelja, i razrednika, i učenika i zbog toga su plodotvorniji. **Pismo roditeljima** šalje razrednik povodom nekog uspjeha koji je dijete postiglo, povodom značajnog događaja u obitelji (rođenje drugog djeteta, povratak jednog od roditelja npr.) ili neke aktivnosti koja se organizira u školi. Na kraju odgojno-obrazovnog razdoblja šalje se pismo roditeljima u kojem se opisuje aktivnost i značajniji rezultati koje je dijete postiglo u proteklom vremenu.

Roditeljska samouprava ima također raznovrsne oblike i mogućnosti. **Roditeljski savjet** može se formirati za pojedini razred. Sačinjavaju ga tri do pet delegiranih roditelja koji zajedno s razrednikom i predstavnicima učenika dogovaraju i pomažu u rješavanju svih aktualnih pitanja. Roditeljski savjet može se organizirati i na razini škole. **Zajednički sastanak** roditelja i učenika može se organizirati radi rješavanja nekog aktualnog problema koji se javio u školi, radi pomoći nekom od učenika, radi organiziranja neke svečanosti, ekskurzije itd. Sastanak mogu zajednički voditi predstavnik

roditelja i predstavnik učenika. Ipak, u školi ne treba biti previše sastanaka jer to može imati i niz negativnih učinaka.

Zabavno-rekreativne aktivnosti imaju veliko značenje za uspostavljanje klime povjerenja i suradnje između škole i obitelji, ali i između djece i njihovih roditelja. **Veselica** u kojoj zajednički sudjeluju i zajednički je pripremaju učenici i roditelji, obično je uzbudljiv događaj i za djecu i za roditelje. To je prilika da se neformalno razgovara, šali, druži, pjeva, pleše... Slične mogućnosti pruža i **zajednički izlet.** Neki roditelji nemaju razvijenu naviku boravka u prirodi, a poneki se nedovoljno druže sa svojom djecom. Ovakav susret će ih uvjeriti da i s vlastitom djecom mogu lijepo provesti slobodno vrijeme. Zajednička ekskurzija izvor je nezaboravnih doživljaja za djecu, ali i za njihove roditelje.

Terapijski postupci povremeno su potrebni i u suradnji s roditeljima. Svaki topao ljudski razgovor, razumijevanje, pažnja ima terapijsko djelovanje. Tu se naravno ne misli na neke ozbiljnije duševne poremećaje nego na poremećene odnose u obitelji, na sukobe koji se javljaju u svakoj obitelji, što se ponekad vrlo bolno prelama na djeci. Razrednik će često biti prva osoba koja će to uočiti i koja može pomoći. Budući da je nama učiteljima specijalnost rad s ljudima, važno je da smo osposobljeni i za takvu vrstu pomoći. Baveći se djetetom koje ima problema, razrednik će obično doći i do problema koji postoje u obitelji te će biti potrebno raditi i s roditeljima. Pored razrednika u školama postoje psiholozi, pedagozi, ponegdje i socijalni radnici i defektolozi koji su također osposobljeni za pružanje pomoći u takvim slučajevima.

Dječje grupe

Dječje grupe stvaraju se spontano već u mlađoj osnovnoškolskoj dobi. U početku su to dosta nestabilne i promjenjive, a nastaju kao grupe za zajedničku igru. Obično su uključena djeca iz susjedstva. Relativno su otvorene za nove članove i često promjenjivog sastava. Nešto drugačije je kad djeca dođu u pubertet. Tada za njih grupa postaje važnija. Grupe su zatvorenije i trajnije, a time i jače strukturirane unutar sebe. Ovdje možemo razlikovati najmanje dvije vrste grupa adolescenata. To su prijateljske grupe, čiji članovi imaju neke zajedničke interese, sklonosti (obično se sastaju radi zajedničkih izlazaka, ljetovanja, izleta i sl.) i gangovi ili maloljetničke bande, koje mogu imati vrlo negativan utjecaj na svoje članove.

Status i uloga pojedinih članova dječje grupe imaju posebno značenje za strukturiranost grupe i za međusobne odnose članova. Najvažnija je uloga vođe. Dok kod dječjih grupa za igru ta uloga ponekad i nije jasno izražena i može se tek nazirati tko je u grupi vođa, kod dječjih gangova i maloljetničkih

bandi je to vrlo jasno. Postoje i mnoge druge uloge, ali su one različite od grupe do grupe. Svaka uloga donosi određeni status. Status je ugled i važnost pojedinca unutar grupe, važnost koju mu pridaju ostali članovi grupe.

Grupni pritisak ima izvanredno velik utjecaj na ponašanje članova grupe. On može biti i pozitivan i negativan. Pod utjecajem grupe pojedinci mogu u potpunosti promijeniti svoje ponašanje, stavove, mišljenje.

BILLY I NJEGOVA GRUPA

Billy je živio u kući na kraju ulice. On je bio dijete koje sluša svoje roditelje i bio je dobar dok je bio kod kuće. Međutim, kada je sreo svoje prijatelje njegova se ličnost potpuno izmijenila. Njegov osmočlani gang nazivao je sebe "Crna Marija" i išli su okolo raskalašeno udarajući po kantama za smeće, gurajući se naprijed u redu za autobus ili u trgovini, te općenito smatrajući da mogu uništavati oko sebe sve do čega dođu. Billy je potajno u sebi mislio da je većina aktivnosti njegove grupe nije fer prema drugim ljudima, ali dok je bio s ostalima, nikad nije izrazio neslaganje s onim što su predlagali. Zajedno s drugima urezivao je svoje ime na debla drveća, bacao otpatke ljudima u vrtove, maltretirao mlađu djecu i općenito se ponašao kao da je jedino on važan na svijetu.

Trevor Roff (prema: Sheehy,1988.str.69)

Grupni pritisak je gotovo presudan pri prvom konzumiranju alkohola, eksperimentiranju s drogama, započinjanju s pušenjem. Djeca, a posebno adolescenti, gotovo se ne mogu oduprijeti pritisku grupe, jer se boje odbacivanja vršnjaka pa nekritički prihvaćaju sve grupne inicijative, koje mogu biti nepromišljene i destruktivne.

Istovremeno, dječje su grupe značajane u socijalizaciji mladih ljudi i isto tako nije dobro da je neko dijete osujećeno u sudjelovanju u takvim grupama, koje predstavljaju nezamjenjiv vid socijalizacije. Umjesto da se djeci brani druženje s vršnjacima, važnije je osposobiti ih da u problematičnim situacijama znaju reći ne i oduprijeti se grupnom pritisku.

Utjecaj vršnjaka u starijoj osnovnoškolskoj i srednjoškolskoj dobi značajan je činitelj u osobnom razvoju mladih ljudi. On može biti i pozitivan i negativan, ali je uvijek prisutan. Danas se u organiziranim odgojnim nastojanjima sve češće koristi ovaj snažni utjecaj vršnjaka. Tako se, na primjer, djetetu koje ima ozbiljnijih problema (krađa, skitnja, agresija) može dodijeliti vršnjak ili netko samo malo stariji. U zajedničkom svakodnevnom druženju provodi se određeni utjecaj, vršnjak pomaže da se problemi što uspješnije svladaju. Ovdje donosimo američki *Program pomoći vršnjaka* koji je namijenjen za korištenje u školama.

PROGRAM POMOĆI VRŠNJAKA[16]

Što je Program pomoći vršnjaka?

To je učinkovit način pridavanja pažnje učenicima i mijenjanja njihova ponašanja. U vrijeme adolescencije utjecaj vršnjaka je značajniji nego u bilo kojem periodu života. U stvari adolescenti se obraćaju vršnjacima za podršku i savjet prije negoli roditeljima i ostalim značajnim odraslim osobama. Učitelji su pomalo iznenađeni učeničkim problemima, a vršnjaci su uključeni u njih i iskreno žele pomoći svojim prijateljima. Program pomoći vršnjaka može imati značajan utjecaj na ponašanje učenika i njihov način života.

U ovom programu i sami pomagači mogu promijeniti svoje ponašanje, kao što ga mijenjaju i njihovi vršnjaci uključeni u program. Programom je naglašena promjena ponašanja, ne samo znanja nego stavova i načina života. To je humanistički pristup odgoju koji uvažava učeničke osjećaje, strahove i želje - dakle ono što motivira ponašanje.

Tko je vršnjak pomagač?

To je učenik koji se prihvatio uloge pomagača ostalim učenicima. Pomoć vršnjacima uključuje pojedinačnu pomoć, vođenje grupe, tutorstvo, diskusiju, kao i druge oblike nužne za pridavanje pažnje učenicima i pomaganje u njihovom rastu i razvoju.

Kako škola pokreće Program pomoći vršnjaka?

Potrebno je:

1. Procijeniti potrebu
2. Proučiti informacije o Programu pomoći vršnjaka
3. Razraditi filozofiju i ciljeve programa prema svojim potrebama, potrebama učenika, škole, roditelja i zajednice
4. Razraditi program:
   - kome je namijenjen
   - teme koje će biti obuhvaćene - oblik vježbanja
   - organizacija vremena - broj i dob pomagača
   - proces selekcije pomagača
   - ostale činjenice važne za ostvarenje ciljeva
5. Dobiti podršku od uprave i učenika
6. Dobiti podršku društvene sredine
7. Odabirati pomagače
8. Uvesti program
9. Vrednovati program
10. Dopuniti ili izmijeniti program

Kakvo je osposobljavanje potrebno?

Program osposobljavanja može se obaviti u školi ili izvan škole. Ako se obavlja u školi onda je sudjelovanje učitelja važno i potrebno, a i podrška uprave škole. No osnova ovog programa je učenik. Važno je stalno imati na umu da djeca mogu više utjecati na drugu djecu nego učitelji. Što su više u trening uključeni učenici, to će osposobljavanje biti uspješnije. Učenici koji se osposobljavaju za pomagače trebaju razviti vlastite pojmove o životu prije nego preuzmu ulogu pomagača.

Osposobljavanje u sljedećim područjima opće je pravilo u ovom programu:

Komunikacija

---

[16] Prema Shapiro, D. Sukob i komunikacija, Otvoreno društvo Hrvatska, Zagreb.

Empatija
Vježbe izražavanja
Rješavanje problema
Proces donošenja odluke
Koncepcija odnosa koji pomaže
Sposobnost slušanja
Također je važno da su učenici osposobljeni i u sljedećim područjima:
Prevencija alkoholizma i droga
Prevencija pušenja
Zdravlje
Postupanje sa stresom
Prehrana
Osposobljavanje za vođenje
Vođenje grupne diskusije
Pomoć vršnjacima kroz tutorstvo
Razvoj samopoštovanja
Društvene ustanove koje mogu biti od pomoći

Kako škola može izvršiti evaluaciju ovog programa?

Evaluacija humanističkog programa je znatno teža od programa koji se osnivaju na kognitivnom pristupu. Upitnici tipa pokušaj/pogreška, višestrukog izbora neće biti primjereni za procjenu ovog programa. Mjerenje socijalnih i emocionalnih promjena zahtijeva više vremena. Ovi ciljevi ne mogu se postići brzo. Rezultati *Programa pomoći vršnjaka* mogu dati rezultate tek za tri do pet godina. Ovo se posebno odnosi na ciljeve koji su vezani za promjenu stavova i ponašanja. Utjecaj će biti značajan, ali za mjerenje je potrebno duže vrijeme. Budite strpljivi!

Učenička zajednica

Za razliku od dječjih grupa koje nastaju spontano, učenička zajednica je namjerno formirana grupa u kojoj se obavlja proces odgoja. Danas postoje vrlo različiti pristupi u formiranju ovih grupa u pogledu spola, dobi učenika, broja, stalnosti grupe, unutarnje strukturiranosti.

Koedikacija (zajednički odgoj dječaka i djevojčica) danas je općenito prihvaćen pristup. U prošlosti su se dječaci i djevojčice često odgajali i obrazovali u posebnim školama. Danas se smatra da djeca u spolno mješovitim zajednicama lakše prihvaćaju svoje spolne uloge i da se na prirodan i spontan način razvija ravnopravan odnos muškaraca i žena.

Dob učenika može biti ista ili različita. U našim školama je uobičajeno da se unutar jedne učeničke zajednice nalaze djeca iste dobi, osim u kombiniranim odjeljenjima, koja postoje u seoskim sredinama. Zagovornici frontalne predavačke nastave smatraju ove posljednje nužnim zlom i predlažu da se one izbjegavaju. Međutim, svi oni koji imaju iskustva s kombiniranim odjeljenjima znaju da ovakve dobno miješane zajednice učenika imaju i niz prednosti upravo u odgojnom pogledu.

Zato u pojedinim pedagoškim koncepcijama učeničke zajednice formiraju od djece različite dobi. U engleskoj *Infant-school,* koju polaze djeca od pet do sedam godina, u svakom su odjeljenju djeca od pet do sedam godina. U školu se ne upisuju početkom školske godine nego kad napune pet godina.

U Jena-plan školi učeničke su zajednice sastavljene od tri godišta. Time se nastoji postići odgojna situacija slična obiteljskoj koja se smatra prirodnom i poticajnom za razvoj djece. Starija djeca vrlo intenzivno utječu na mlađe, a i sama postaju ozbiljnija i angažiranija u društvu mlađih. Mlađa djeca pak pod utjecajem starijih spontano usvajaju osnovna pravila školskog života, norme ponašanja i općenito imaju povoljnije uvjete za razvoj.

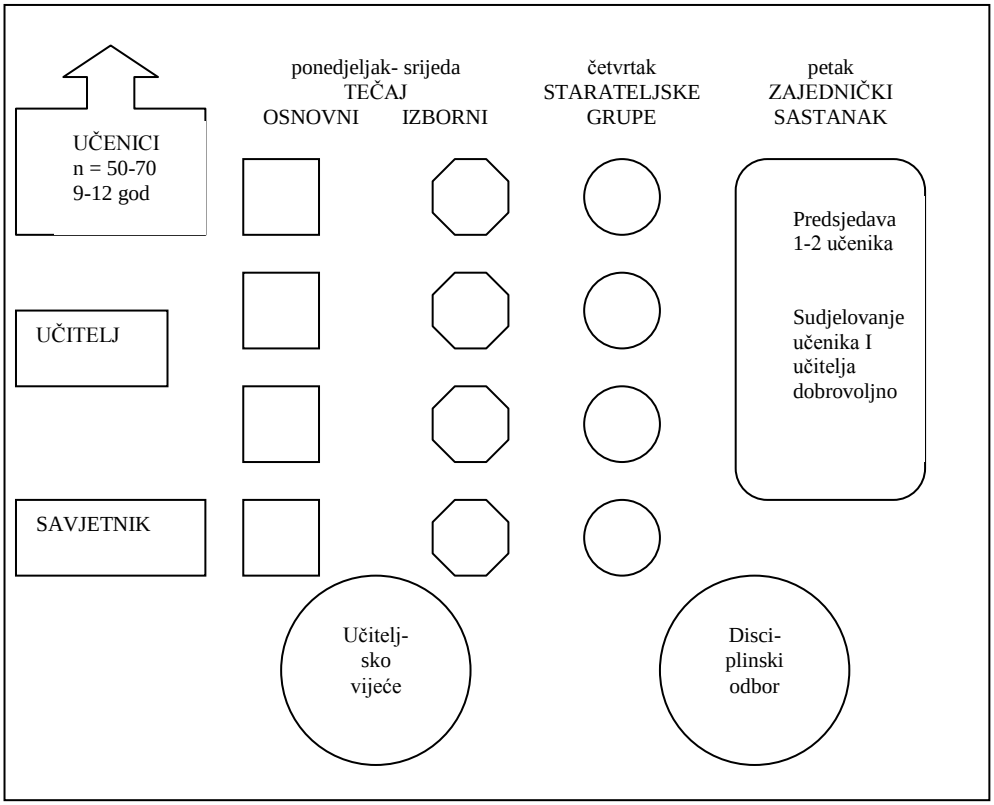

Učenička zajednica u Jena-plan školi u Nizozemskoj

Broj djece u učeničkoj zajednici može biti različit. Obično se smatra da je idealan broj između dvadeset i trideset učenika, no danas se pri korištenju suvremenih odgojnih postupaka idealnim smatra grupa koja ne prelazi petnaest sudionika. U Jena-plan školi učeničkom zajednicom smatraju se svi učenici jedne škole i zato se zagovaraju male škole u kojima se djeca i učitelji poznaju. Svaki tjedan počinje zajedničkom svečanošću svih učenika i učitelja, a mogu sudjelovati i roditelji.

Danas je općenito prihvaćeno mišljenje da prevelike škole stvaraju nepovoljne uvjete za odgoj, ali koji je to optimalan broj još nije jasno utvrđeno. K.Singer (1981.) smatra da škola ne bi smjela imati više od 500 učenika. L.Kohlberg (prema Schreiner,1987.) misli da veliku školu treba podijeliti na manje cjeline i tako načiniti *škole unutar škole*. Optimalna zajednica u kojoj je moguća normalna socijalna interakcija, prema Kohlbergu

je od 50 do 75 djece. Djeca zajednički obavljaju sve aktivnosti pri čemu formiraju različite odgojno-obrazovne grupe. Jednom se tjedno svi sastaju na zajedničkom sastanku, a svaki je učenik uključen u jednu starateljsku grupu u kojoj ima od 10 do 15 djece.

Kohlbergova "škola unutar škole" (prema Schreiner, 1988.)

Na ovaj način postignuta je kombinacija malih grupa (starateljske grupe), preko većih obrazovnih i interesnih grupa (osnovni i izborni tečaj) s velikom grupom, koju čine svi učenici i učitelji (zajednički sastanak). Istovremeno ta učenička zajednica je na različite načine uključena u veliki školski kolektiv: učenici mogu polaziti različite tečajeve koji se organiziraju na razini škole, mogu sudjelovati u različitim slobodnim aktivnostima, jedan od učitelja delegiran je u učiteljsko vijeće škole, a svaka zajednica ima i svog savjetnika koji dolazi sa sveučilišta.

Uloga starateljske grupe je savjetovanje pojedinih učenika, izgrađivanje socijalnih odnosa, uvježbavanje socijalnih sposobnosti, te pripremanje zajedničkog sastanka. Grupe se sastaju jednom tjedno u trajanju od sat i pol.

Jednom tjedno sastaje se i vijeće učitelja, a postoji i disciplinski odbor koji rješava pojedine konfliktne situacije.

Tako je učenik Barry pozvao učitelja Normana pred disciplinski odbor. Norman je zamolio Barrya da utiša svoj kazetofon jer smeta njemu i drugima. Barry je pravio grimase iza Normana i glasno navijao kazetofon. To je Normana tako razljutilo, da je Barryu istrgao aparat iz ruke, bacio ga na pod i zgazio. Disciplinski odbor je preporučio Normanu, da se ispriča Barryu i da snosi jedan dio troškova popravka aparata. Norman je, međutim, slučaj iznio na sastanak zajednice. Tamo je medu učenicima našao žestoke tužitelje, ali i branitelje pune razumijevanja. Sastanak zajednice je konačno preporučio Normanu samo sudjelovanje u troškovima popravka. Ova preporuka prihvaćena je od oba sudionika u konfliktu i slučaj je time okončan. (Schreiner 1988. str. 61.)

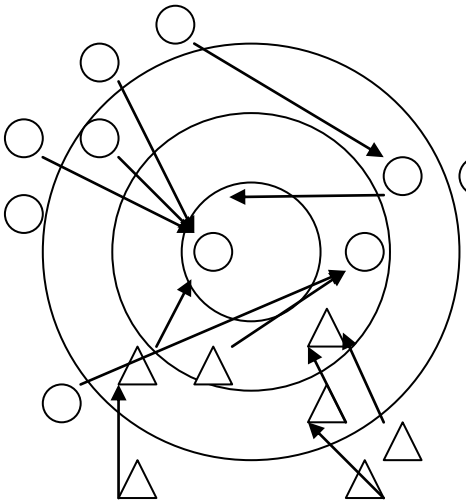
Na zajedničkom sastanku raspravlja se o donošenju pravila, disciplinskim problemima, konfliktnim slučajevima, te različita nastavna pitanja kao što je kriterij ocjenjivanja, nastavni plan, zajednički izleti i sl. O svakom se prijedlogu najprije glasa i ako je glasanje jednoglasno više se ne raspravlja. Ako je pri glasanju došlo do različitih mišljenja najprije se manjini dozvoljava da objasni svoje mišljenje, a zatim slijedi rasprava i konačno glasanje.

Ovdje možemo razlikovati **stalne i promjenjive** skupine unutar učeničke zajednice. Stalnost ima veliku važnost za razvoj dubljih odnosa unutar grupe i intenzivniju emocionalnu vezanost. Promjenjive grupe, pak omogućuju grupiranje djece prema interesima i sposobnostima, što je također značajno.

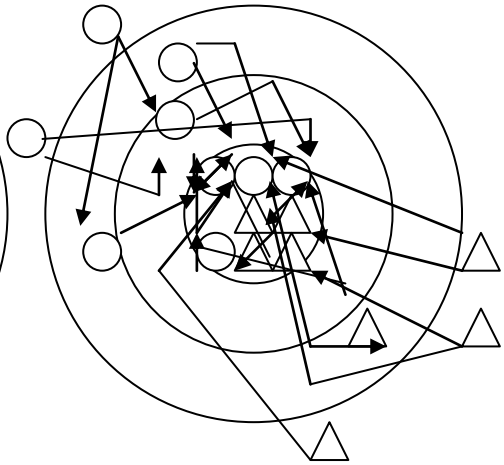
U projektu, koji je realiziran na osječkom području, razlikovali smo učeničku zajednicu u užem i širem smislu. U užem smislu to je bila zajednica koja je brojila oko 20 učenika i svaki tjedan počinjao je sastankom na kojem se analizirao rad u proteklom i planirao rad za naredni tjedan. U okviru te zajednice ostvarivan je osnovni nastavni program svaki dan u trajanju od 120 minuta. Šira zajednica bili su svi učenici istog razreda (npr. svi učenici sedmog razreda). U okviru te zajednice realiziran je izborni program svakodnevno po 60 minuta. Na početku tjedna učenicima su ponuđene teme za izbornu nastavu i oni su se prema vlastitom interesu opredjeljivali za temu koju su ostvarivali cijeli tjedan. Još širu zajednicu predstavljali su učenici bliskih razreda (A-model I.-III. razred, B-model IV. i V. razred, C-model VI.,VII. i VIII. razred). U okviru te zajednice učenici su se uključivali u slobodne aktivnosti koje su bile svakog dana po 45 minuta.

Danas kada se u europskom školstvu postupno napušta kruta državna škola, koja obično propisuje i broj učenika u razredima, kao i školsku strukturu, otvaraju se nove mogućnosti za istraživanje učinkovitosti različitih načina formiranja učeničkih zajednica. Isto tako različite koncepcije škola mogu tražiti i iznalaziti nova rješenja koja će pružati povoljnije mogućnosti za odgoj.

Razrednica Ljubica provela je sociometrijsko ispitivanje i pokazalo se da u učeničkoj zajednici ima velik broj izolirane djece. Bilo je čak devet učenika čiji bi se status mogao označiti kao nepovoljan.

Sociogram načinjen u ožujku

Sociogram načinjen u lipnju slijedeće godine

To je bio znak da nešto značajno treba poduzeti i evo što je uradila:

"Započeli smo s organiziranjem veselica pri čemu smo više angažirali te učenike. U proljeće smo organizirali nekoliko poludnevnih izleta gdje smo se družili i dali mogućnost da dođu do izražaja sposobnosti tih pojedinaca. Tako su došle na vidjelo sportske i kulinarske sposobnosti, orijentacija u prostoru, skupljanje biljaka. Kad su učenici bili angažirani poslije nastave upućivala sam ih da posjete svoje prijatelje iz drugog sela. Međusobnim posjećivanjem omogućen im je još jedan vid zbližavanja. Danas je suradnja uspostavljena i među njihovim roditeljima."

Odnosi unutar zajednice mogu biti više ili manje povoljni ili nepovoljni. Razrednik će pratiti kvalitet tih odnosa i nastojati utjecati da se stvaraju povoljniji uvjeti za razvoj svakog učenika. Sociometrijskim ispitivanjem moguće je ustanoviti koje grupe postoje unutar zajednice učenika, tko je zvijezda zajednice, a koji su učenici izolirani ili odbačeni. Posljednjima je ugrožen normalan razvoj jer nisu prihvaćeni od vršnjaka i na razredniku je da nešto u tom pogledu poduzme.

Iz primjera koji smo naveli vidljivo je da je moguće uz angažiranje razrednika učiniti određene promjene u odnosima unutar učeničke zajednice. No, to se ne može učiniti u jako kratkom vremenu. Potreban je dugotrajan i strpljiv rad, koji postupno dovodi do rezultata. Ipak, uspjeh nije uvijek

zagarantiran i potpun. U primjeru koji navodimo i dalje je dio učenika ostao izoliran, ali je broj tih učenika smanjen.

Učitelj/učiteljica

Osobnost učitelja/učiteljice svakako je posebno značajna u odgoju. Postoje mnogobrojni odgojni postupci i metode, ali one će kod jednog učitelja biti uspješne, kod drugog manje uspješne. Jedna učiteljica će biti u stanju pomoći djetetu i s najtežim problemima, a druga to jednostavno ne može postići. Jasno je da zapravo ne odgaja samo postupak nego i osoba te otuda tako veliko značenje ličnosti odgajatelja.

Osposobljavanje učitelja za njihovu složenu odgojnu ulogu ima dva dijela: osposobljavanje budućih učitelja i permanentno osposobljavanje. I u jednom i u drugom dijelu imamo pedagoško i stručno osposobljavanje. Stručno osposobljavanje više odgovara na pitanje ŠTO, a pedagoško više na pitanje KAKO. U osposobljavanju budućih učitelja, posebno predmetnih nastavnika, previše je naglašeno stručno osposobljavanje, a nedovoljno pedagoško, koje je vremenski zastupljeno oko 11%. A i ovako oskudno pedagoško osposobljavanje uglavnom je okrenuto obrazovanju, a vrlo malo ili nikako odgoju, pa dolaskom u praksu mladi učitelji osjećaju da su prevareni. Naime, oni se pripremaju za fizičare, jezičare, povjesničare, a zapravo to nisu, nego rade pedagoški posao za koji su nedovoljno osposobljeni. Oni bivaju frustrirani pri pojavi krađe u razredu npr, a da o nekim složenijim problemima i ne govorimo, te u takvim situacijama jednostavno ne znaju što da čine.[17]

Slično je i s osposobljavanjem učitelja u procesu njihovog rada kada npr. profesore matematike stalno učimo matematiku iako je to ono što najbolje znaju, pa oni smatraju da složena odgojna problematika nije njihovo područje i to ostavljaju da rješava školski pedagog ili psiholog.

Stalan **rad na sebi** značajna je pretpostavka za razvoj uspješnog odgajatelja. Osoba koja je sretna, koja je okrenuta rastu i razvoju, zrači pozitivnom energijom i širi oko sebe životni optimizam pa može i drugima pomoći. Osoba koja propada može samo i druge povući za sobom. Zato bi za sve ljude koji se bave odgojem mogao vrijediti zahtjev da trebaju brinuti o vlastitoj sreći, da se ne žrtvuju i ne "izgaraju" na poslu nego da vode računa o

[17] Polazeći od iskustva pojedinih europskih zemalja Evropski forum za slobodu u odgoju predložio je na svom kolokviju u Beču 1994. da se za osposobljavanje budućih učitelja uvede princip "tri trećine". To znači da bi u procesu osposobljavanja bili podjednako zastupljeni stručno obrazovanje, pedagoško-psihološko obrazovanje i praksa.

kvaliteti svog života, jer samo sretni i zadovoljni ljudi mogu biti dobri odgajatelji.

Intermeco

Niz godina koristili smo dopisno-konzultativni tečaj kao oblik permanentnog osposobljavanja učitelja. Evo nekih razmišljanja sudionika tečaja:
Emilija piše: "Što činim za sebe? Kao dijete bila sam izviđač. Volim i poštujem prirodu. Rad u vrtu me smiruje i opušta. Nikad nisam pušila. U posebnim prilikama popijem čašu vina. Redovno izvodim elemente joge. život sam idealizirala, ali istovremeno sam realna. Učim i težim promjenama."
Marija kaže da je dugo osjećala kompleks krivice što ne stigne uskladiti obveze učiteljice, domaćice, majke, supruge, društveno angažirane osobe. A zatim je odlučila da se okrene sebi i da radi stvari koje je čine sretnom. "U prvo vrijeme sam puno plela tako da je to već prešlo u maniju, a rezultat toga je bio da sam obukla cijelu obitelj, rodbinu i prijateljice. Nakon toga sam više čitala, češće putovala (bila inicijator putovanja na poslu i u obitelji). Odakle mi slobodno vrijeme? U mom domu ima više prašine nego nekad, ali ja sam zadovoljnija. Ima puno nepospremanih ladica i tako će ostati, jer čitav je moj život nepospremana ladica. Shvatila sam: nisam ni približno savršena, ne mogu sve stići i to dala do znanja svojim bližnjima. Ponekad umjesto velikog spremanja samo promijenim cvijeće u vazama i gledajući cvijeće čini mi se sve čisto i lijepo. Ponekad s prijateljicom odem u Osijek samo na sladoled i razgledanje izloga, ponekad u kazalište. Lakše mi je kad sam shvatila da kao intelektualac mogu naći svoje zadovoljstvo u tome 'ponekad'."

Mariza u svom zanimljivom pismu između ostalog piše, da su nas učili da učitelj mora biti human, demokratičan, ljubazan, strpljiv, optimističan ...ukratko - mora biti nad-čovjek. Nisu nas, međutim, naučili kako da postanemo takvi nad-ljudi i što da uradimo kad osjetimo da je u nama malo od tih osobina. Tako vremenom počinju samooptuživanja, frustracije, nezadovoljstvo, razočaranja. Mariza se pita - kako razriješiti taj gordijski čvor, te djelomično i odgovara: "Kako da učitelj prihvati dijete takvo kakvo je i nastoji ga razumjeti, ako ne može prihvatiti i razumjeti samog sebe?"

Ljudi koji nisu našli sebe destruiraju vlastiti život nekom od ovisnosti. Medu učiteljima je to obično pušenje, dok se alkohol i ostale droge javljaju relativno rijetko. Kako su zbornice za vrijeme odmora prave pušionice, a ništa ne mijenja u biti ako su ponegdje to posebne prostorije za pušenje, očito je da među učiteljima ima mnogo nesretnih ljudi. Mnogi negiraju da to ima bilo kakve veze s njihovom osobnom srećom i kvalitetom življenja, ali kad ih upitate zašto se ne ostave pušenja odgovaraju obično - Što imam od života ako ću se svega ostaviti.

Škole se ponekad brinu oko toga kako se u školi osjećaju učenici i neke promjene koje se u školama provode teže tome da učenici imaju što povoljnije uvjete za vlastiti rast i razvoj, ali malo se vodi računa o tome kako se u školama osjećaju učitelji i kakve oni imaju uvjete za osobni rast i razvoj.

Autonomija učitelja u njegovom svakodnevnom poslu, u izboru koncepcije, programa, metoda i postupaka vrlo je značajna u tom pogledu. Već za vrijeme studija budući učitelji bi se trebali upoznati s različitim

pedagoškim orijentacijama kako bi se mogli opredijeliti za onu koja je najbliža njihovom pogledu na svijet, čovjeka i društvo. Unutar školskog sustava važno je da postoji pluralizam koncepcija, ali i dovoljno slobode unutar svake od koncepcija kako bi učitelj mogao svoj posao obavljati na svoj originalan način. Pri tome ne mislimo na neku izoliranost i zatvaranje nego na postojanje optimalnih uvjeta slobode i stvaralaštva.

Stvaralaštvo u učiteljskom poslu ima gotovo bezbroj mogućnosti. Svaki se posao može obavljati kreativno i nekreativno. U kreativnom poslu čovjek uživa, u njemu ostvaruje sebe i daje ono najbolje iz sebe. Nekreativan posao znači žrtvovanje i nesreću. Nekreativan posao se ne voli i izbjegava. U školama gdje učitelji nekreativno obavljaju svoj posao, oni sami nastoje iz škole pobjeći prije učenika. Tamo gdje rade kreativno, dolaze u školu i u svoje slobodno vrijeme. Učitelji velik dio svog života provode u školi. Ako se odluče za kreativni pristup, imat će bogat i sadržajan dio života proveden u školi. U suprotnom, bit će ljuti na sebe što su izabrali tako "ružan i težak" posao. Iako se stvaralaštvo učitelja često limitira utjecajem države, školske uprave, roditelja, ipak je orijentacija na slobodu i kreativnost u velikoj mjeri vlastiti izbor.

Razredni ili predmetni učitelji značajna je pedagoška dilema. Škole koje su više orijentirane na odgoj opredjeljuju se za razrednog učitelja, a škole koje su više okrenute obrazovanju, na velik broj predmetnih učitelja (za svaki predmet drugi učitelj). Tako u Waldorfskim školama jedan učitelj vodi učenike od prvog do osmog razreda i nastavu svih predmeta. U mnogim nizozemskim osnovnim školama jedan učitelj realizira nastavu cijele godine u jednom razredu, tako da u osam godina učenici promijene osam učitelja. U srednjim školama koje su više okrenute obrazovanju postoje predmetni nastavnici koji izvode nastavu samo jednog ili dva predmeta s velikim brojem učenika (često po nekoliko stotina), koje ni ne poznaju.

Mlađa djeca više su osjetljiva na česte promjene učitelja, pa je u nižim razredima uobičajena tzv. razredna nastava s jednim učiteljem, a u višim razredima osnovne škole predmetna nastava kao i u srednjim školama.

Za odgoj je značajna pretpostavka dublja emocionalna povezanost učitelja i učenika pa treba iznaći mogućnosti da i u starijim razredima, gdje je nužna predmetna nastava s više učitelja, razrednik bude učitelj koji je duže vrijeme vezan za te učenike i koji je vremenski više angažiran u toj zajednici učenika.

Timski rad učitelja javlja se u različitim oblicima u školama. Pri rješavanju različitih odgojnih problema vrlo je korisno da se nađu zajedno stručnjaci različitog profila kako bi problem dublje sagledali i pronašli

primjeren pristup. Postoji poseban oblik nastave koji se zove timska nastava gdje nekoliko učitelja zajednički ostvaruje neku veću temu s određenim brojem učenika, pa je potrebno takav rad zajednički planirati, realizirati i evaluirati.

* * *

Od mnogobrojnih odgojnih činitelja izdvojili smo ovdje četiri koja su posebno značajna u odgoju koji se ostvaruje u školskim uvjetima. Škola svoj odgoj nadovezuje i usklađuje s obiteljskim odgojem i zato je obitelj tako važan činitelj s kojim škola mora računati, ali i pomagati obitelji da uspješnije ostvaruje svoju složenu odgojnu funkciju. Dječje grupe djeluju kako unutar škole tako i izvan škole, ali su nešto s čim bi također škola morala ozbiljnije računati. Danas su one više negativan negoli pozitivan činitelj. Možda bi se taj odnos mogao promijeniti. Učenička zajednica već svojim formiranjem, a još više pažljivim odnosom prema njenoj bogatoj unutrašnjoj dinamici, ima u odgoju veliko značenje. Što su učenici stariji, to jača utjecaj vršnjaka, a to znači da odgajatelj treba savladati tehnike posrednog odgojnog djelovanja putem učeničke zajednice. Ličnost odgajatelja (učitelja) može obaviti svoju ulogu ako je i sama okrenuta vlastitom rastu i razvoju.

Činitelji odgoja

Činitelji odgoja

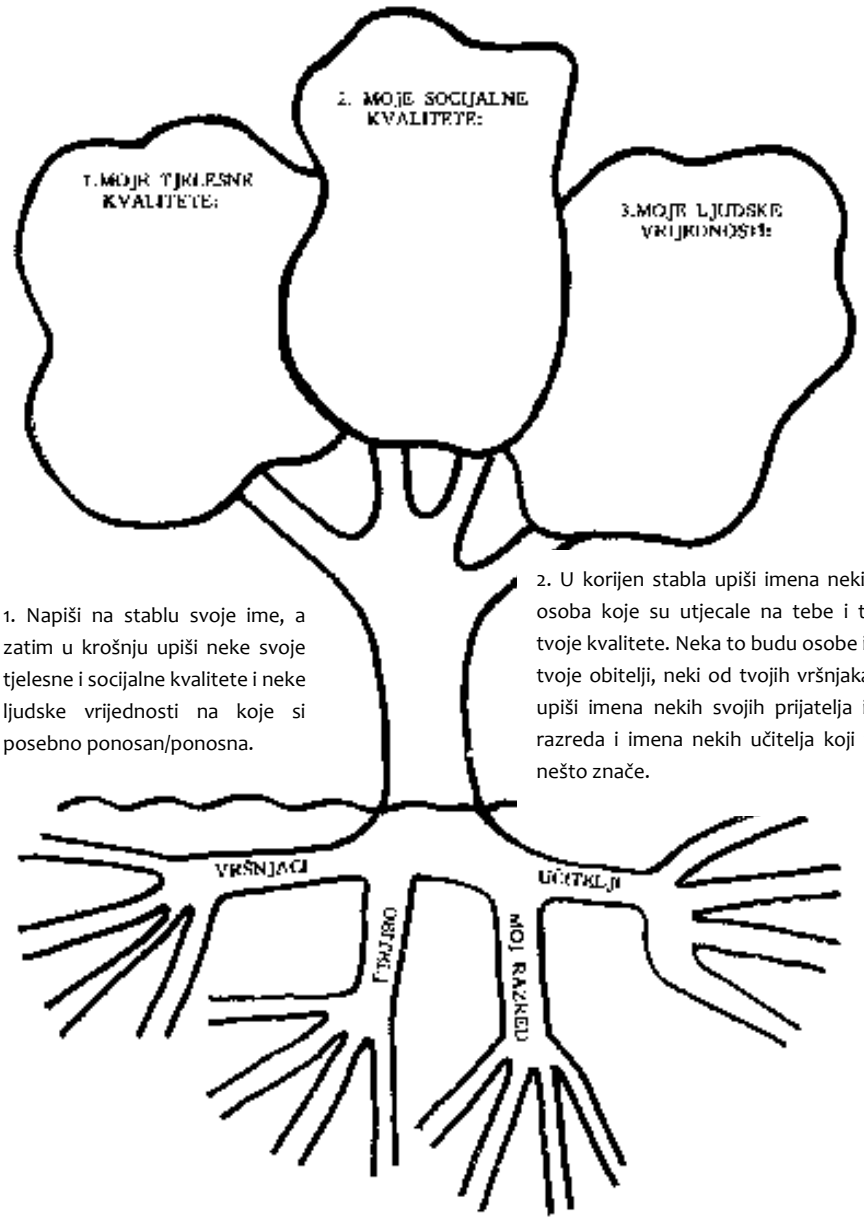
Zadaci: Uočiti kroz vlastito iskustvo važnije činitelje odgoja (obitelj, vršnjaci, zajednica učenika učitelji).

Sredstva: Klupko konca, radni list *Moje drvo*, igra *Obitelj pod jednim krovom*, priča *Tajni prijatelj*, kazetofon, papiri, flomasteri, boje, veliki papiri za postere.

1. Kratko **predstavljanje sudionika** tako da svatko uz svoje ime kaže pridjev koji počinje istim glasom, a nešto govori o njenoj/njegovoj osobnosti (lijepa Lidija, vesela Vesna, brzi Branko, npr.). Pri predstavljanju sjede u krugu, a svatko nakon što se predstavi baci klupko sljedećem suigraču, ali tako da konac zadrži drugom rukom. Do kraja predstavljanja isplete se mreža koja povezuje sve sudionike.
2. Svaki sudionik ispuni **radni list Moje drvo**, a zatim pred cijelom grupom priča o jednoj od osoba iz svojih "korijena".
3. Nakon toga slijede aktivnosti posvećene pojedinim faktorima odgoja:
   3.1. Svi se podijele u grupe po 4-5 sudionika i igraju igru **Obitelj pod jednim krovom** (vidi str. 148/149), ali tako da se prisjećaju svoje obitelji kad su bili djeca i pričaju o svojim sjećanjima.
   3.2. Voditelj/voditeljica uz prikladnu glazbu pročita priču **Tajni prijatelj** (vidi prilog). Zatim se sudionici podijele u grupe u kojima kreiraju završetak priče. Grupe kasnije izvijeste o svojim kreacijama.
   3.3. Svaki sudionik dobije list papira (format A 4) koji presavije na pola i radi **razredne novine** kao da su ih radili njegovi/njezini prijatelji iz razreda (osnovne ili srednje škole). Treba dati ime listu. Ime treba nešto govoriti o tom razredu. Naslovna stranica je posebno važna, a unutra je neki tekst ili anegdota iz svakodnevnog života u tom razredu. Sudionici se podijele u grupe i svatko predstavi svoj razred.
   3.4. Svaki sudionik napiše **pismo najdražem učitelju**. Onaj tko želi može pročitati ostalima svoje pismo, a pisma se mogu i poslati, ako znaju adresu i ako je ta osoba još živa. Sigurno je da će tim osobama biti drago ako dobiju takvo pismo od svojih bivših učenika.
4. Nakon kraćeg razgovora u kojem voditelj/voditeljica ukaže na ova četiri činitelja odgoja (obitelj, vršnjaci, zajednica učenika i učitelji) mogu se navesti i neki drugi faktori (npr. literatura, filmovi, prijatelji...). Sudionici se podijele u skupine i svaka izradi **poster** pod naslovom Činitelji odgoja. Tu se slikom, karikaturom, tekstom, bojom na duhovit način može prikazati osnovne faktore odgoja. Svaka skupina pokazuje svoj rad pred ostalima.
5. Na kraju svi posjedaju u krug i redom ide zamišljeni **mikrofon** koji omogućuje da svatko kaže što mu se svidjelo, a što ne u ovoj radionici, te svoje mišljenje o činiteljima odgoja.

RL 4

Moje drvo

1. Napiši na stablu svoje ime, a zatim u krošnju upiši neke svoje tjelesne i socijalne kvalitete i neke ljudske vrijednosti na koje si posebno ponosan/ponosna.

2. U korijen stabla upiši imena nekih osoba koje su utjecale na tebe i te tvoje kvalitete. Neka to budu osobe iz tvoje obitelji, neki od tvojih vršnjaka, upiši imena nekih svojih prijatelja iz razreda i imena nekih učitelja koji ti nešto znače.

Ita Sheehy

Tajni prijatelj

Približavao se Božić i šesti razred bio je zabavljen pripremanjem proslave. Učiteljica je izmislila igru kojom će postići dobru klimu u odjeljenju i podsjetila djecu, da je Božić upravo vrijeme za jačanje prijateljstva i zajedništva. Igru je nazvala "Tajni prijatelj". Svaki je učenik napisao svoje ime na komadić papira i stavio u oveću kutiju. Sve su dobro promiješali, a zatim je došlo ono najvažnije: svatko je uzeo jedan papirić iz kutije.

- Nitko osim vas neće znati ime koje ste izvukli - rekla je učiteljica - čak i po završetku igre. U slijedeća dva tjedna do Božića vi ćete činiti poseban napor da toj osobi budete dobri i da joj malim stvarima i znakovima pažnje život učinite ljepšim. Neposredno prije Božića svatko će izraditi ili kupiti mali poklon toj osobi, napisati ime svog tajnog prijatelja i staviti ga u kutiju za podjelu na samoj božićnoj svečanosti.

Učiteljica je znala, da se radi o vrlo skromnim i malim stvarima, ali je u tome vidjela zgodnu priliku da potakne svoj razred da budu pažljiviji jedni prema drugima.

Alen je bio peti u grupi koja je izvlačila papiriće s imenima. Bio je zauzet promatranjem učenika ispred sebe kako savija papirić prije nego ga otvori i pročita ime. Alen je posegnuo rukom među papiriće i uzeo jedan. Vratio se na svoje mjesto i otvorio ga. Sledio se. Samo je jedna osoba u razredu s kojom ne može biti dobar. I upravo je njega dobio. On nema povjerenja u njega. On ga prezire. Uuuuh! Nikola Albert. Taj crv. Taj mali uobraženi lopov. Alen je bio jedva u stanju, da mu kaže zdravo i to uz veliki napor. Inače ga je općenito ignorirao. Bila je to zaista loša sreća.

Alen je loše raspoložen išao kući. Prošao mu je cijeli vikend, a da nije mogao smisliti kako da krene u akciju. U ponedjeljak se pravio da ima gripu.

- Izlazi van! zvala ga je majka.
- Nije ti ništa. Možda se plašiš nekog ispita ili tako nešto. Silazi brzo i napravi si sendvič za užinu. Kakva gripa.
- Da, to je to - pomislio je Alen – bolje je učiniti nešto nego ništa.

Vukao se sporo prema školi kad opazi da netko dolazi s druge strane. Nitko drugi nego Nikola. Nije bilo načina da ga izbjegne i ode u školu bez njega. Nikola mu mahne glavom, da mu dâ do znanja da ga je vidio.

- Što je, tu je – pomisli Alen, a zatim kaže glasno – Zdravo Nikola! Da li si dobro proveo vikend?

Riječi mu zapnu u grlu. Nikola ga pogleda iznenađeno. Ima li Alen vrućicu, što li? Obično je neljubazan i ne kaže ništa osim zdravo.

- Bilo je dobro, hvala – promrmlja Nikola i ne reče više ništa.

Dva dječaka su zajedno išla prema školi. Nikad im taj put do škole nije izgledao tako dug. Tek su prošli pola puta. Alen je postao ponovno mrzovoljan.

- Išao sam jučer u kino. Gledao sam "Natrag u budućnost". Jesi li gledao taj film?
- Ne – odvrati Nikola, želeći da je škola bliže nego što je.

Alen izvadi paketić peperminta iz svog džepa. – Voliš li pepermint?

- Ne, hvala – odgovori Nikola.

Alen onda sam stavi bombon u usta ne znajući što da radi do ulaska u školu.

- Eto, tako je to – reče Nikoli kad su stigli u učionicu.

Nikola ga samo pogleda.

Alen se s olakšanjem spusti na svoje sjedalo. Kakvo mučenje. To je bilo teže nego ići zubaru. Što, oh što da učini? On ne može učiniti više napora da razgovara s Nikolom nego ovo danas. Bio je među prvima koji su izjurili van kad je zvono označilo kraj škole.

SPAŠAVAJ SE!

Metode odgoja

Evo stigosmo i do centralne teme naše knjige METODA ODGOJA. Prije čitanja postavite si slijedeća pitanja:

1. Što točno želite saznati o METODAMA ODGOJA?
2. Što već o tome znate?
3. Koji si cilj zapravo postavljate?
4. Što će se u Vašem životu promijeniti kad ostvarite taj cilj?
5. Zamislite neku situaciju u kojoj će Vam to znanje biti potrebno.
6. Zatvorite oči i pokušajte u mašti doživjeti sebe kako koristite nove metode odgoja. Tko je tu još pored Vas? Što se sve događa? Kakav problem rješavate? Što Vi činite?

Želim Vam da ostvarite cilj koji ste si postavili.

METODE ODGOJA

Odgojni čin uvijek se ostvaruje nekim postupkom ili metodom. Njih je nemoguće nabrojiti jer postoji pravo obilje aktivnosti kojima se mogu polučiti odgojni učinci. Uobičajeno je da postupke svrstavamo u metode, a metode u strategije. Sve metode odgoja možemo svrstati u tri osnovne strategije: strategiju egzistencije, strategiju socijalizacije i strategiju individuacije. Svaka od metoda javlja se u većem broju odgojnih postupaka, a svi se oni odnose na aktivnost učitelja i učenika, odnosno odgajatelja i odgajanika.

Ima autora koji smatraju da postupak ne odgaja nego odgaja ličnost odgajatelja (Gruden, 1989.), ali i sam postupak nije nevažan. U jednom istraživanju koje smo proveli analizom slučajeva[18] dobili smo podatke da su učitelji u nastojanju da pomognu učenicima koji su imali određenih problema koristili različite postupke, ali su uspjeh postigli oni koji su pretežno koristili poticajne postupke (ukazivanje povjerenja, suosjećanje, pohvala, doživljaj uspjeha, poticanje), a neuspjeh su doživjeli oni koji su koristili pretežno represivne postupke (opomena, kazna, kritika, obećanje djeteta da će se popraviti, ignoriranje od strane ostale djece). Slične rezultate dobila je i Zora Plavac[19] s djecom mlađe školske dobi:

Postupci koji su doveli do uspjeha	Postupci koji su doveli do neuspjeha
razvoj samopouzdanja, pohvala, razgovor o tome što voli, igre za nenasilno rješavanje sukoba, zajednički odlazak kući, mogućnost da se izrazi, prilaženje učeniku, sjedenje s omiljenom prijateljicom, igre, dogovor - zajednički plan, izrada razrednog ustava, puno pozornosti i ljubavi, potpora i razumijevanje, blagi dodir ruku, individualizacija u nastavi	izdvajanje u zadnju klupu, zapisivanje rečenice nekoliko puta, stajanje u kutu, traženje uzornih učenika, zanemarivanje, zaključavanje u kuću, tjelesno kažnjavanje, zabrinutost, prigovaranje, ljutnja, opomena, prijetnja i oduzimanje, otpor prema djeci, naglašavanje neuspješnosti, grdnja i ismijavanje, negativne ocjene, ponavljanje razreda

Sve nas to navodi na zaključak da su metode i postupci ipak značajni u odgoju. Postupci koji ne dovode do rezultata ne bi se ni smjeli nazivati odgojnim. U našim srednjim školama još se možemo susresti s izrazom

[18] Vidi detaljnije: Bognar, L. (1988.) **Rasprava o odgoju**, Život i škola br. 1, Osijek, str. 17-28.

[19] Plavac, Z. (1999.) **Nagrada i kazna u odgoju djece mlađe školske dobi,** Diplomski rad, Pedagoški fakultet, Osijek, str. 27.

"pedagoške mjere" pod kojim se uglavnom podrazumijevaju razni represivni postupci (opomena, ukor, isključenje) koji ne dovode do promjena u odgojnom pogledu, pa bi ih bilo pravilnije zvati "nepedagoške mjere". Zato ovdje isključivo govorimo o postupcima i metodama koje mogu dati odgojne rezultate, ali ipak treba napomenuti da to zavisi od načina kako se koriste, ali i osoba koje ih koriste.

Strategija egzistencije

Pod strategijom egzistencije obuhvaćamo metode i postupke kojima se ostvaruju zadaci egzistencijalnog odgoja. Možemo razlikovati tri osnovne metode - metodu zdravog načina života, metodu praktičnih radova i metodu sigurnosti. Svaka metoda može se ostvariti kroz tri grupe postupaka. To su igre, simulacije i akcije ili kampanje.

Igre su postupci koji su tako osmišljeni da djeci daju privid stvarne situacije. Pored igara uloga postoje igre s pravilima i konstruktorske igre. Kreiranje igara vrlo je zahtjevno i osjetljivo, jer igra može djeci biti zanimljiva i atraktivna, a da se njom ne postižu odgojni zadaci. Isto tako mogu biti naglašeni odgojni zadaci, a da tu aktivnost djeca ne doživljavaju kao igru. Danas postoje mnogobrojne zbirke igara u kojima svaki odgajatelj može pronaći ili već gotovu igru ili može naći ideju za igru za ostvarivanje pojedinih odgojnih zadataka.

Simulacija je postupak sličan igri, ali se od igre razlikuje u manjoj strukturiranosti i većoj mogućnosti sudionika da sami oblikuju daljnji razvoj događanja. Simulacija je znatno bliža stvarnom životu i ona sadrži elemente stvarnosti, zapravo predstavlja privid stvarnosti. Upravo zato ona u većoj mjeri od igre može biti postupak uvježbavanja različitih postupaka koji će naći svoju primjenu u stvarnosti.

Postupci simulacije primjenjuju se uvijek kada je praktična aktivnost neprimjerena ili nemoguća, kad se treba pripremiti na moguće stvarne situacije koje mogu biti i neugodne i kad ovim postupkom možemo preciznije uvježbati neke aktivnosti i radnje.

Akcije ili kampanje jesu aktivnosti kojima se odgojni zadaci postižu promjenama u stvarnosti. Organizacija zdrave prehrane u školskoj kuhinji važnija je od učenja o tome kakva bi zdrava prehrana trebala biti. Organizacija odgojno-obrazovnog procesa tako da se napusti sjedilačka nastava i omogući djeci kretanje i boravak na zraku svakako je najbolji način ostvarivanja ovog odgojnog zadatka. Organizacija izleta, logorovanja, ljetovanja i zimovanja učenika značajne su akcije ostvarivanja zdravstvenog odgoja. Kampanje su kraće ili duže povremene aktivnosti kojima se u

određenom vremenskom periodu nastoji pridati posebnu važnost određenom problemu. To mogu biti kampanje za zaštitu čovjekove okoline, kampanje protiv pušenja, kampanje protiv alkoholizma itd. One mogu biti različito isplanirane i sama njihova koncepcija može biti kreativno ostvarenje učenika.

Metoda zdravog načina života obuhvaća velik broj postupaka kojima potičemo dječje zdravlje, razvijamo higijenske navike, potičemo zdrav način prehrane, preveniramo ovisnosti o pušenju, alkoholu i drogama, razvijamo svijest o zaštiti okoliša. Postoji velik broj zbirki igara u kojima odgajatelji mogu naći ideje za korištenje igre kao odgojnog postupka. Ovdje izdvajamo tri igre koje treba shvatiti kao ideje koje se može doraditi i preraditi kako bi bile primjerene dječjoj dobi. Posebno je važno da igre djeca mijenjaju i dorađuju prema svojim idejama i potrebama.

Sapun i ručnik

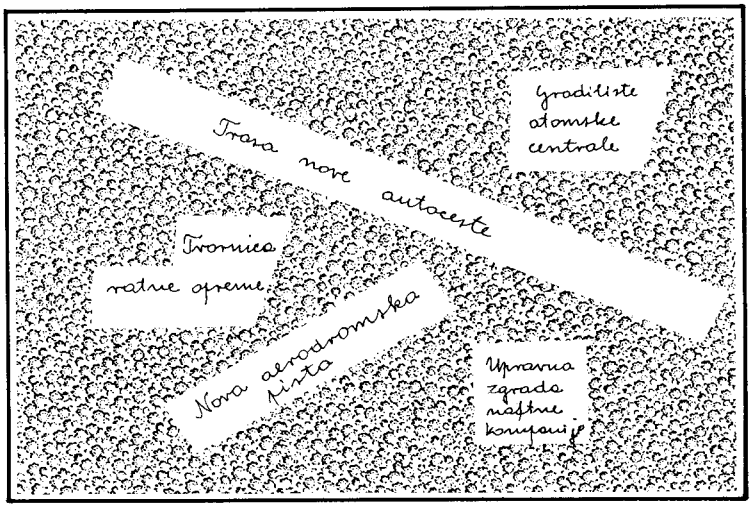
Zadaci: *Važnost sapuna i ručnika za održavanje čistoće. Razvoj higijenskih navika.*

Sredstva: *Lutke jednostavno improvizirane od sapuna i ručnika.*

Igra se može igrati tako da najprije o sebi govori sapun, a zatim ručnik, a može se odigrati "prepirka" između sapuna i ručnika o tome tko je važniji za održavanje čistoće.

Robin Hood[20]

Zadac*i: Borba za očuvanje prirode, suradnja i zajedništvo.*

Sredstva*: Ploča za igru, 10 kartica s pitanjima (5 lakših i 5 težih), 6 kartica s događajima, po 5 kartica s DA i NE, zelene i sive naljepnice.*

[20] Baer, Hoyer, Menze, 1983.

Ploča za igru postavi se u sredinu. Svaki igrač ima jednu DA i jednu NE karticu. Robin Hood je onaj tko ima na sebi najviše zelene boje. On izvlači jednu karticu s pitanjem i glasno je pročita. Zatim odluči kako će odgovoriti (s DA ili NE) i polaže karticu pokrivenu na stol. Ostali igrači (družina Robina Hooda) trebaju pogoditi Robinov odgovor i odgovoriti isto tako.

Svatko polaže svoju karticu. Zatim se kartice otkrivaju i uspoređuju s Robinovom. Svi koji su odgovorili jednako kao Robin uzimaju zelenu naljepnicu i lijepe na one dijelove šume (ploča za igru) gdje su velika gradilišta (gradilište atomske centrale, nove piste aerodroma, upravne zgrade naftne kompanije, nove autoceste, tvornice ratne opreme), a koji su odgovorili drugačije postavljaju na ta gradilišta sive naljepnice. Sljedeći Robin je igrač pored prvog igrača i tako redom. Ako Robin izvuče karticu s događajem, postupa se prema uputi (skidaju se ili dodaju naljepnice).

Civilizacija i okolina[21]

***Zadaci**: Igrači su u prilici da donose odluke koje imaju utjecaja na ljudsku okolinu, razvija se svijest o potrebi čuvanja prirode.*

***Sredstva**: Ploča za igru, kartice s ekološkim izborima i njihovim posljedicama, vrtuljak sa simbolima potreba, figurice koje predstavljaju igrače, simboli (cvjetovi, stabla, ribe).*

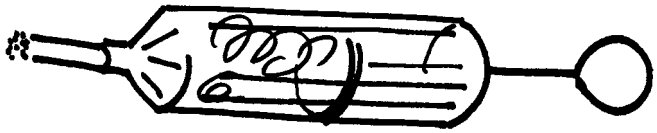
Igru može igrati od 2 do 9 igrača. Igrač zavrti vrtuljak, a ovaj pokaže na jednu od potreba. Igra se prvo u Razdoblju ekološke ravnoteže, *zatim se prelazi u* Razdoblje ekološke krize*i na kraju u* Razdoblje ekološke svijesti. *To su zapravo povijesna razdoblja pa predstavljaju i stupanj razvoja civilizacije. Igrač postavlja svoju figuricu na ono polje na ploči za igru koje predstavlja njegov izbor, a istovremeno uzima karticu s tim izborom. Na kartici je s druge strane označen broj pozitivnih ili negativnih bodova (od +4 do -4). Bodovi označavaju koliko ta odluka pozitivno ili negativno utječe na okolinu. Za pozitivne bodove dobije se određeni broj cvjetova, stabala i riba, a za negativne se ovi simboli oduzimaju. U početku igre svaki igrač dobije 5 cvjetova, 4 stabla i 3 ribe.*

U metodi zdravog načina života možemo koristiti i simulacije kako bismo prikazali neke procese bitne za naše zdravlje. Ovdje donosimo opis simulacije pušenje koji omogućuje uvid u ono što se događa u plućima pušača, te simulaciju donošenja odluka u rizičnim situacijama kako bi se mlade osnažilo za odgovorno ponašanje.

Stroj za pušenje

Pušenje učenici mogu svakodnevno promatrati u stvarnosti, ali pritom ne mogu vidjeti što se događa unutar ljudskog organizma. Zato se proces pušenja može simulirati na tzv. "stroj za pušenje". To je prozirna plastična pumpica na čiji suženi dio treba staviti cigaretu, a unutra komadić vate. Cigareta se zapali, a zatim se usisavanjem i isisavanjem zraka simulira pušenje. Pritom dim iz cigarete prolazi

[21] Mužić,V. sa suradnicima, 1982.

kroz čistu bijelu vatu. Kad dogori cijela cigareta, vata se izvadi i vidi se naslaga katrana i ostalih štetnih tvari koje pušač uvuče u svoja pluća samo jednom popušenom cigaretom. Moguće je cijeli postupak provesti s cigaretom s filterom i bez njega te usporediti razlike (one su vrlo male, što znači da je filter samo jedna od vrsti zavaravanja pušača).

Donošenje odluke

Mladi ljudi često su u prilikama kada treba brzo donijeti odluku koja može utjecati na njihovo zdravlje. Da bi se pripremili za te situacije, moguće ih je simulirati kako bi se osposobili da odgovorno donose odluke koje se tiču njih samih. Učenicima možemo ponuditi kartice s primjerima takvih situacija u kojima se mogu svakodnevno naći. Opisana situacija može se odigrati igrom uloga, a zatim prodiskutirati, a moguće je i individualno ili u manjoj grupi razraditi složeni proces donošenja odluke.

Akcije i kampanje u zdravom načinu života vrlo su značajne jer dovode do promjena u stvarnosti. To mogu biti akcije za zaštitu izvora pitke vode, za zaštitu zdravlja, zaštitu prirode. Ovdje donosimo neke ideje za organiziranje izleta i kampanje protiv pušenja.

Izlet

Djeca rado idu na izlete i izleti imaju veliko odgojno značenje. Tako se djeca navikavaju na boravak u prirodi, zavole prirodu, a navikavaju se i na čuvanje prirode i njenih ljepota. Izlet treba dobro pripremiti - odabrati mjesto koje nije suviše udaljeno, koje ima pogodan prostor za igru (šumska čistina, livada), po mogućnosti izvor pitke vode, dobro je da je u blizini potok, šuma, neki zanimljiv objekt. Dobro je da mjesto izleta ranije posjetimo, kako nas ne bi dočekala neugodna iznenađenja.

Izlet ima smisla ako je ispunjen raznovrsnim aktivnostima koje treba ranije planirati i pripremiti. Evo nekih mogućnosti:

Odlazak na izlet već je sam po sebi zanimljiva aktivnost. Može se pritom koristiti neko prometno sredstvo, može se ići biciklima, ali najčešće će to biti pješačenje. Zavisno od dužine puta prave se kraći odmori. Djeca se pri kretanju mogu uvježbati u prenošenju poruka s jednog na drugi kraj kolone, smjenjuju se u nošenju zajedničkih rekvizita, pomažu jedni drugima pri savladavanju prepreka.

Po dolasku na mjesto predviđeno za izlet prilazi se uređenju prostora. Uređuje se ulaz, prolazi, može se načiniti mostić preko potoka, određuje se mjesto za bacanje

otpadaka, poljski WC, uređuju se prostori za zajedničke aktivnosti, pravi koliba u koju se mogu sakriti u slučaju kiše.

Kada je završeno uređivanje prostora, može se upriličiti mala svečanost uz podizanje zastave, pjevanje neke svima drage pjesme ili se svi okupe i dogovore za redoslijed daljnjih aktivnosti.

Mogu slijediti zajedničke igre u kojima sudjeluju djeca koja to žele, a ostali mogu biti promatrači:

Igra "Tražimo skriveno blago" može početi pričom o "skrivenom blagu". Blago može biti oveća čokolada ili vrećica bombona koja se prethodno sakrije. Djeca, koja žele sudjelovati u igri, podijele se u manje grupe i svaka dobije plan kojim se treba kretati i kompas. Manjoj djeci upute se mogu dati usmeno.

Igra "Odakle dolazi glas" igra se na nepreglednom zemljištu tako da se jedan od igrača udalji od skupine i povremeno se glasa mijenjajući mjesta. Djeca trebaju odrediti strane svijeta odakle dolazi glas.

Zajednički ručak je nešto što predstavlja poseban doživljaj. Dobro je da se priredi zajednički bar jedan dio ručka (juha, čaj), što će sve jako obradovati, a posebno je zanimljivo zajedničko pripremanje tog dijela ručka.

Ne treba zaboraviti i na slobodno vrijeme koje će djeci omogućiti da se bave aktivnostima po svom izboru. Ipak, kod manje djece mora se obratiti pozornost da se suviše ne udaljavaju od grupe, te djecu uputiti kako da postupe ukoliko se netko izgubi.

Popodnevne aktivnosti mogu biti izrada različitih predmeta od priručnog materijala kao što su klepetaljke, frulice, luk i strijela, vodenica, splav, igračke od plodova... Može se puštati zmaja kojeg smo ranije izradili i ponijeli na izlet. Sad mogu pojedine grupe raditi na nekim aktivnostima koje su ranije predvidjeli kao što su promatranja životinja, snimanja, uzimanje uzoraka tla, vode, kamenja, izrada hranilišta za životinje i još mnogo toga.

Poslije toga dobro će doći malo opuštanje uz pjesmu, pričanje doživljaja, šala, aktivnosti "pokaži što znaš".

Na kraju izleta još jedan vrlo važan zadatak: uređivanje mjesta na kojem smo boravili tako da ono bude spremno za doček novih izletnika i da priroda ostane neoskrnavljena.

Za povratak je dobro odabrati neki drugi put ako postoji.

Kampanja protiv pušenja

Kampanja se može organizirati unuta rrazreda, ili za cijelu školu, a može i za sredinu u kojoj škola djeluje. Ovdje navodimo primjer koji bi mogao biti realiziran unutar jedne škole.

Kampanja se može otvoriti malom svečanošću na kojoj će biti prisutna cijela škola, ako je manja, ili barem predstavnici svih razreda, učitelji i vodstvo škole.

Izložba, na kojoj će biti prezentirani podaci o problemima pušenja, karikature na ovu temu, plakati koje su izradili učenici, zanimljive poruke pušačima.

Mogu se za tu priliku izraditi bedževi, naljepnice, dugmeta, majice sa znakom kampanje protiv pušenja.

U posebnoj prostoriji škole može u to vrijeme raditi savjetovalište za odvikavanje od pušenja. Tu se mogu dobiti savjeti stručnih osoba, pisane upute, a mogu biti na raspolaganju i volonteri, koji će pojedinom pušaču pomagati u odvikavanju od pušenja.

Za tu se prigodu mogu predočiti rezultati istraživanja o problemima pušenja u toj školi. Obično mladi misle da većina puši, a to ne odgovara istini.

Školski list, pojedine družine slobodnih aktivnosti mogu se aktivno uključiti u ovu kampanju.

Na pogodnom mjestu u holu škole ili na hodniku može se postaviti "Štand zdravlja" na kojem učenici mogu dobiti savjete u vezi sa zdravljem, dijetama, sportskim aktivnostima. Mogu kupiti knjige ili novine koje se bave ovom problematikom ili dobiti pisane materijale.

Moguće je prikazati neki film o problemima pušenja ili održati zabavnu priredbu na kojoj bi, između ostaloga, bio razgovor s bivšim pušačem.

Metoda praktičnih radova obuhvaća sve aktivnosti kojima djeca i mladi preoblikuju stvarnost oko sebe. Kod mlađe djece te aktivnosti imaju sve karakteristike igre. To znači da su djeca usmjerena na samu aktivnost, a sam rezultat nije bitan. To su konstruktorske igre i igre oponašanja. Kod starije djece veću ulogu imaju aktivnosti koje pripadaju u samoposluživanje, razni oblici ručnog rada, te različite radne i proizvodne aktivnosti.

Konstruktorske igre pružaju velike mogućnosti za ostvarivanje zadataka radnog odgoja. Možemo razlikovati, s obzirom na materijal koji se koristi, konstruktorske igre prirodnim materijalom (plodovi, trava, cvijeće, šibe, lišće), poluprerađevine (daščice, žica, papir, lim...), proizvodi kojima se mijenja namjena (kutije, kalemovi, šibice, plastične čaše...) i konstruktorske igre gotovim elementima za spajanje i rastavljanje (konstruktorske kutije različitog tipa).

Igre oponašanja su aktivnosti u kojima djeca oponašaju rad odraslih kao što je kuhanje, šivanje, kopanje, zidanje, rad zubara, liječnika, dimnjačara itd. Pritom obično nema nekog uratka, kao što je to slučaj u konstruktorskim igrama, nego se samo izvodi aktivnost koju djeca vide kod odraslih. No

značenje ovih igara je veliko jer djeca tako postupno ovladavaju složenim radnim aktivnostima koje će kasnije koristiti za ostvarenje određenog učinka.

Konstruktorske igre

Samoposluživanje je radna aktivnost kojom dijete održava osobnu higijenu, čistoću svoje obuće i odjeće, uređuje prostor u kojem boravi, te sudjeluje prema svojim mogućnostima i u dijelu zajedničkih poslova u domaćinstvu ili u školi. U školi djeca trebaju svakodnevno raditi na održavanju čistoće u svojim prostorijama i okolini škole. Nije dobro da velik broj čistačica za djecom skuplja papire i otpatke. Odgojno je daleko važnije da djeca sama održavaju red i čistoću. Postoje poslovi koje djeca ne mogu obavljati, ali mogu, npr. počistiti učionicu usisivačem ili obrisati prašinu.

Radne akcije

Radne akcije su povremene aktivnosti u kojima obično bude veći broj sudionika. Aktivnosti moraju biti primjerene dječjoj dobi. To može biti skupljanje ljekovitog bilja, podizanje cvjetnih nasada, voćnjaka, pošumljavanje, uređenje dječjih igrališta itd. U radnim akcijama, pored djece, mogu aktivno sudjelovati roditelji i učitelji. Radne akcije imaju nekoliko etapa koje se važne za njihovu odgojnu vrijednost:

Pripremanje podrazumijeva upoznavanje s akcijom, njenim značenjem, s poslovima koji će se obavljati, alatom kojim ćemo se služiti. Ponešto treba i naučiti: npr. prepoznavati ljekovito bilje koje ćemo skupljati ili kako treba iskopati rupu za voćnu sadnicu. Tu će se dogovoriti i različita zaduženja (tko će što ponijeti, nabaviti, kakvu će dužnost tko obavljati).

Izvođenje akcije počinje kraćim davanjem uputa, podjelom alata i pribora, te organizacijom u grupe i izborom vođa za svaku grupu. Organizacija rada i odmora ima posebno značenje. Pored kraćih odmora potreban je i jedan duži za užinu, razgovor i druženje.

Vrednovanje akcije uslijedit će dan ili dva poslije, ali već na kraju izvršenog posla važno je da voditelj kaže koju lijepu riječ o onome što je učinjeno. Ako je za izvršeni posao dobiven neki novac, važno je da svi sudionici sudjeluju u dogovoru o načinu njegove upotrebe.

Metoda sigurnosti obuhvaća postupke kojima djecu i mlade osposobljavamo za zaštitu od opasnosti koje ugrožavaju njihov život kao što su požar, struja, plin, poplava, udari groma, opasnosti u prometu, ujedi nekih životinja, nasilje, terorizam, rat... I ove postupke možemo grupirati u igre, simulacije i akcije.

Igre pružaju velike mogućnosti da djeca uvježbaju pojedine postupke u slučaju opasnosti. Opasnost gotovo redovno izaziva vrlo burne emocije i može doći do pojave panike, pa se u takvim okolnostima obično reagira neproduktivno. Druga mogućnost je da djeca nisu svjesna opasnosti koje im prijete, npr. od plina ili električne struje pa učine ponekad nešto što im može ugroziti život. Zato igra pruža mogućnost, da u situaciji koja ne ugrožava život uvježbaju postupke koji povećavaju sigurnost. Najčešće su to igre uloga. Djeca se igraju vatrogasaca, prometnika, ali postoje i igre s pravilima koje omogućuju djeci da ovladaju ponašanjem koje im pruža sigurnost u opasnim situacijama. Navodimo primjer jednostavne prometne igre:

***Od kuće do škole*[22]**

***Zadaci**: Sigurnost u prometu, prijelaz preko pješačkog prijelaza, znakovi na semaforu, suradnja s ostalim sudionicima u prometu.*

***Sredstva**: Ploča za igru, figurice, kocka.*

Na ploči za igru prikazan je put od kuće do škole. Igrači se kreću označenom putanjom prema broju dobivenom bacanjem kocke. Na žutom svjetlu (kad dođu na to polje) propuštaju jedno bacanje, na zelenom idu tri polja naprijed, a na crvenom se vraćaju jedno polje unazad i propuštaju jedno bacanje. Na pješačkom prijelazu se ne smije zadržavat, te idu naprijed do sljedećeg polja. Igra nije natjecateljska, jer se pri odlasku u školu ne bi trebalo utrkivati. Igrači mogu međusobno surađivati tako da prepuštaju svoje bacanje igraču koji je zaostao. Cilj je da zajedno stignu do škole uz poštivanje prometnih pravila.

Simulacije su, za razliku od igre, bliže stvarnoj situaciji. Sve je isto kao u stvarnosti, samo što ne postoji stvarna opasnost. Tako npr. da bi se djeca uvježbala u postupanju za vrijeme požara, može se uvježbavati postupak izlaska iz zgrade na različite načine i načini gašenja priručnim i namjenskim sredstvima. Postupanje u slučaju opće opasnosti može se također uvježbati

[22] Igru je izradila učiteljica Anita Milaković.

postupkom simulacije tako da se da znak sirenom, a zatim odlazi u sklonište, pomaže "ranjenicima", organizira boravak u skloništu.

Kad je riječ o prometu tipičan postupak simulacije je tzv. prometni poligon. Na određenom se prostoru načine kolnici, pješačke staze, pješački prijelazi, semafori, prometni znakovi...Sve je isto kao u stvarnoj situaciji, samo što svi putovi vode u krug i zapravo se nikamo ne putuje.

Akcije mogu imati cilj da se popravi stanje sigurnosti u nekom području gdje je ono ozbiljnije ugroženo. Tako npr. u slučajevima češćeg pojavljivanja požara bit će potrebna akcija u kojoj će se izvršiti niz poslova kojom bi se takvi požari spriječili, a potrebno je osposobiti djecu da u slučaju pojavljivanja požara znaju primjereno reagirati. Djeca najviše stradavaju u prometu i zato su akcije za sigurnost u prometu posebno značajne pa navodimo primjer jedne takve akcije.

Tjedan sigurnosti u prometu

Akcija se obično organizira početkom školske godine, jer djeca pri dolasku u školu intenzivno sudjeluju u prometu, pa im tu prijeti opasnost. U nas se ovakve akcije organiziraju na republičkoj razini, ali može nositelj biti i škola, posebno ako su djeca na tom području izložena intenzivnom prometu.

Svečano otvaranje akcije treba skrenuti pozornost na nju kako djece tako i odraslih sudionika u prometu. To može biti objavljivanjem u medijima, ali i na plakatima, bedževima, naljepnicama...

Na izložbi se može iznijeti stanje i problemi sigurnosti u prometu na tablicama, grafikonima, fotografijama, crtežima.

Mladi prometnici uz prikladnu odjeću mogu na mjestima, koja su posebno rizična, pomagati djeci prilikom prijelaza kolnika, a mogu svojim prisustvom upozoravati vozače na veći oprez.

Djeci koja se kreću do škole kolnikom može se nabaviti neke odjevne predmete jarkih boja koje se vide noću, kako bi bili sigurniji. Može se tražiti, ako je to moguće ostvariti, skretanje prometa dalje od škol,i otvaranje novih pješačkih zona.

Razgovor sa stručnjakom za prometna pitanja može se organizirati na razini škole, ali i pojedinih razreda. Revija prometnih filmova dobro će doći za širenje opće prometne kulture, a može se organizirati i prodajna izložba knjiga i publikacija o ovoj problematici.

Završetak akcije treba također vidljivo obilježiti. To bi mogla biti dječja biciklijada. Skupine djece s posebno ukrašenim biciklima vođena od dvije odrasle osobe kreće se ulicama mjesta. Odrasle osobe su na čelu i začelju kolone s obilježavajućim ogrtačima i palicama STOP za zaustavljanje prometa na cestovnim ukrštanjima.

Strategija socijalizacije

Pod strategijom socijalizacije podrazumijevamo metode i postupke kojima se ostvaruju zadaci socijalnog odgoja. Sve postupke možemo grupirati u tri osnovne metode - metodu komunikacije, metodu afirmacije i metodu kooperacije, a unutar svake metode možemo razlikovati postupke koji imaju obilježje igre, simulacije ili akcije.

Metoda komunikacije obuhvaća velik broj postupaka kojima djecu potičemo na uspostavljanje odnosa s drugim ljudima u svojoj sredini. To mogu biti različite igre međusobnog upoznavanja, predstavljanja, sporazumijevanja na različite načine. To mogu biti zamišljene situacije slične onima u stvarnosti, ali i stvarne aktivnosti u svakodnevnom životu u školi i obitelji.

Igre pružaju velike mogućnosti za doživljaj komunikacije, za uočavanje različitih vidova komuniciranja i poteškoće koje mogu nastati u komunikaciji.

Lista osobina

***Zadaci**: Uspostavljanje prvog kontakta, upoznavanje imena i osobina.*
***Sredstva**: Lista karakteristika, naljepnice s imenima.*

IMA PLAVE OČI	*VOLI ČOKOLADU*	*VOZI BICIKL*
NE PUŠI	*VJEŽBA TRI PUTA TJEDNO*	*VJERUJE U BUDUĆNOST*
VOLI GLAZBU	*LIJEPO SE OBLAČI*	*IMA BRATA*

Igra se provodi u skupini koja se prvi put srela. Svaki sudionik dobije naljepnicu (pločicu) na kojoj napiše svoje ime. Svatko ima list papira na kojem su napisane karakteristike: IMA PLAVE OČI, VOLI ČOKOLADU itd. Svi nastoje za svaku od napisanih karakteristika pronaći ime osobe kojoj odgovara ta karakteristika. Da bi to mogli međusobno razgovaraju i upoznaju se te uspostavljaju prve kontakte.

Datum rođenja

***Zadaci**: Međusobno upoznavanje i uspostavljanje kontakta.*

Svi sudionici trebaju stati u vrstu tako da se poredaju po datumima rođenja. Oni koji su rođeni u prvom mjesecu staju na lijevu, a koji su u dvanaestom na desnu stranu vrste. Da bi svatko mogao pronaći svoje mjesto mora porazgovarati s drugima kada su rođeni.

Predstavljanje u paru

***Zadaci**: Uspostavljanje kontakta, upoznavanje i predstavljanje.*

Svi se podijele u parove. U paru porazgovaraju tako da svatko kaže nešto o sebi. Dok jedan sudionik priča drugi nastoji uočiti nešto obično i nešto neobično kod svog para. Zatim grupa sjedne u krug i svatko predstavi svog para tako da kaže njegovo/njeno ime te nešto obično i nešto neobično o njoj ili o njemu.

Klupko

***Zadaci**: Upoznavanje i predstavljanje.*
***Sredstva**: Klupko vune.*

Grupa sjedne u krug. Voditelj kaže svoje ime, nešto što voli i nešto što ne voli. Zatim baci klupko nekom od sudionika, ali tako da kraj konca zadrži u svojoj ruci. To isto učini onaj tko dobije klupko i tako se uz međusobno upoznavanje stvara i simboličan splet veza između sudionika.

Parafraziranje

***Zadaci**: Pažljivo slušanje i razumijevanje.*

Igrači posjedaju u krug i odabere se tema o kojoj će se razgovarati. Tema treba biti dovoljno aktualna i provokativna. Prvi od igrača kaže svoje mišljenje o toj temi, a zatim baci lopticu (doda zamišljeni mikrofon i sl.) nekom od suigrača. Ovaj treba ponoviti ono što je rekla osoba koja je bacila lopticu, ali tako da parafrazira rečeno. Prethodni igrač treba se suglasiti s tom interpretacijom i igra se onda može nastaviti. Ako parafraziranje nije bilo točno, prethodni igrač ponavlja svoju misao

Piloti

***Zadaci**: Uočavanje važnosti točne i precizne komunikacije.*
***Sredstva**: Stolice, različiti predmeti.*

Od stolica se načini prostor koji predstavlja pistu za spuštanje aviona. Skupina se podijeli na parove od kojih je jedno pilot, a drugo kontrolor letenja. Pilotu se zavežu oči, a kontrolor letenja sjeda na povišeno mjesto s kojeg ima dobar pogled na pistu. Voditelj objašnjava da je došlo do oluje koja je oštetila odašiljač aviona, ali prijemnik još uvijek radi. Pilot može primati poruke, ali ih ne može slati. Oluja je nanijela na pistu dosta smeća (razbacani sitni predmeti, olovke, knjige, kutijice...). Kontrolor letenja svojim uputama nastoji spustiti avion koji treba proći preko piste, a da ne udari u neki predmet. Ako dodirne bilo koji predmet, smatra se da je doživio udes.

Govor tijela

***Zadaci**: Izraziti poruku držanjem tijela ili pokretom, gestom i mimikom.*

Svi sudionici podijele se u skupine od pet do šest sudionika. Grupe se svaka za sebe dogovore što će prikazati pokretom. To može biti RADOST, LJUTNJA,

LJUBAV i sl. Grupa može zajednički svojim tijelima oblikovati statičnu figuru ("spomenik") ili može pokretima prikazati taj pojam. Nakon toga svaka grupa ostalima demonstrira svoju kreaciju, a ovi nastoje razumjeti poruku ili pojam za koji se grupa odlučila.

Simulacijom stvaramo situacije slične onima u stvarnom životu kako bi učenici mogli doživjeti probleme karakteristične za komunikaciju. Simulacija pruža mogućnosti da učenici uvježbaju različite oblike komuniciranja i tako se pripreme za uspješno komuniciranje u svakodnevici.

Senzitivnost

Zadaci*: Međusobno komuniciranje, stav prema pojedinoj osobi.*
Sredstva*: Pokazatelji o pojedinoj zamišljenoj ličnosti, crvene i plave kartice za promatrače.*

Svaki sudionik dobije po dvadesetak pokazatelja o životu zamišljene osobe iz fascikla s pismima, bilješkama, zabilješkama, telefonskim porukama navodno uzetih iz pisaćeg stola zamišljene osobe. Svatko ima oko pet minuta da prouči svoj fascikl i identificira zamišljenu osobu. Ostali sudionici su promatrači i svatko dobije crvenu i plavu karticu kojom će na kraju izraziti svoj odnos prema svakoj od odigranih osoba.

U početku svaki daje kratak životopis osobe koju igra, a zatim se odvija interakcija među tim osobama u nekoj zamišljenoj situaciji (čekanje tramvaja, u liječničkoj čekaonici, u školi prije roditeljskog sastanka i sl.) Svatko nastoji prakticirati način komuniciranja koji je primjeren osobi koju igra. Na kraju promatrači izražavaju svoj odnos prema svakoj od osoba dizanjem crvene kartice za pozitivan, a plave za negativan odnos.

Televizor

Zadaci*: Autoritarna i neautoritarna komunikacija.*

Svi sudionici se podijele u skupine od 4-5 članova. Svaki od njih preuzima ulogu jednog člana obitelji i odlučuje da li će pretežno koristiti autoritarni ili neautoritarni način komuniciranja.

Razgovor se vodi o zahtjevu kćeri da dobije televizor u svojoj sobi. Nakon grupne dinamike nastavlja se diskusija u velikoj skupini o doživljaju različitih oblika komuniciranja, te o tome kako je lakše, a kako teže komunicirati.

Toplo - hladno

Zadac*i: Doživjeti ugodnu i neugodnu komunikaciju. Uočiti razliku.*
Sredstv*a: Kartice s tekstom koji treba izgovoriti.*

Sudionici posjedaju u krug. U sredinu kruga postave se plave i žute kartice. Jedan od sudionika izvuče jednu karticu i pročita tekst svom prvom susjedu. Npr. Pustio si me da čekam puna tri sata.. *To je bio tekst na plavoj kartici. Zatim izvlači drugi tekst na žutoj kartici. Npr.* Raduje me što si ipak došao. *Susjedna osoba kojoj su riječi upućene treba spontano odreagirati. Poslije se analizira koja je komunikacija bila ugodna, a koja neugodna, što utječe povoljno, a što nepovoljno na komunikaciju.*

Akcije, za razliku od igre i simulacije, aktivnosti su komunikacije koje se događaju svakodnevno i važan su dio školskog života. Ovdje ćemo navesti samo neke od akcija koje imaju posebno odgojno značenje.

Sastanak

Razredni sastanak, na kojem će se analizirati zajedničke aktivnosti koje su se već dogodile, te dogovarati zajedničke aktivnosti u narednom vremenu, trebalo bi prakticirati na početku ili na kraju tjedna. To je obično sastanak zajednice učenika, a u malim školama mogu se zajedno sastati svi učenici i učitelji. U školama s velikim brojem učenika treba izbjegavati takve velike skupove. Na sastancima se učenici navikavaju iznositi svoje mišljenje, stavove i osjećaje, osposobljavaju se za razumijevanje i suosjećanje s drugima, za toleranciju i kompromise.

Oglasna ploča

Dobro je da učenici u učionici imaju oglasnu ploču na koju mogu slobodno ispisivati svoje poruke, želje, slike svojih ljubimaca...Pritom ne treba robovati nekim krutim estetskim kriterijima. Ploča je tu da omogući jedan oblik pisane i vizualne komunikacije medu učenicima, te među učenicima i učiteljima.

Razredni list

Učenici mogu izrađivati svoj razredni list u kojem će svi sudjelovati pisanim ili likovnim prilozima. List se može raditi u jednom primjerku, ali je tada poželjno da svaka stranica bude u plastičnom omotu, a može se umnožiti u većem broju primjeraka. List se može davati roditeljima na čitanje, može se slati prijateljima iz neke druge škole, a može se i prodavati ostalim učenicima škole. U listu se iznose zanimljivosti iz života i rada učenika i njihovih učitelja.

Dopisivanje

Dopisivanje je vrlo zanimljiv oblik komuniciranja. Zato ćemo učenike poticati da se individualno dopisuju sa svojim rođacima, prijateljima, ali možemo organizirati i dopisivanje svog razreda s djecom iz nekog drugog grada ili neke druge zemlje. Za starije učenike zanimljivo je da se dopisuju na nekom od svjetskih jezika. Bitno je da se u tom slučaju ne piše jedno zajedničko pismo nego da svi učenici pišu svoje pismo, pa se šalje paket pisama. Isto tako se dobije i veći broj odgovora, koji se mogu podijeliti učenicima da ih pojedinačno čitaju.

Zvučna razglednica

Zanimljiva mogućnost komuniciranja na daljinu je i "zvučna razglednica". To je zvučna kaseta koju učenici zajednički snime i pošalju svojim prijateljima u nekom drugom gradu, selu ili nekoj drugoj zemlji. Mogu biti snimljene govorne informacije, glazbene izvedbe i ostvarenja učenika, snimljeni intervjui sa zanimljivim osobama, šale i sl. Dobivene "zvučne razglednice" mogu biti svakodnevno učenicima na raspolaganju i mogu ih pojedinačno slušati kada to zažele.

Metoda afirmacije je niz postupaka kojima kod djece razvijamo pozitivnu sliku o sebi, te sposobnost da kod drugih uočavaju njihove dobre

strane. Djeca tako malo pomalo uviđaju da je svaka osoba drugačija i da je svatko od nas jedinstveno i posebno ljudsko biće.

Igre afirmacije možemo koristiti u većoj skupini ili u manjim skupinama, a primjena je vrlo jednostavna.

Kvalitete drugih

Zadaci*:Uočavati kvalitete drugih osoba, samopotvrđivanje i osjećaj vlastite vrijednosti.*
Sredstva*: Listovi papira, ljepljiva traka, flomasteri.*

Svakom sudioniku igre nalijepi se ljepljivom trakom na leđa list papira. Svatko ima jedan flomaster. Igrači se kreću u prostoru i jedan drugome zapisuju na papir osobine koje kod te osobe cijene. Igra se završava kad svatko ima napisano 5-10 kvaliteta. Nakon toga svatko skine svoj papir i pročita što drugi cijene kod njega ili nje. 0 tome se može razgovarati u krugu tako da svatko kaže što misli o tome što su mu drugi zapazili i kako se osjeća sad kad je to saznao/saznala.

Kolaž

Zadac*i: Zapažanje pozitivnih osobina drugih, razvoj osjećaja vlastite vrijednosti.*
Sredstva*: Veći listovi papira za svakog člana grupe po jedan, stare revije iz časopisi, škare, ljepilo.*

Igra se u manjim grupama od 3-6 članova. Svaki član napiše na jednom papiru svoje ime. Svi traže u starim revijama i časopisima karakteristične slike i riječi koje odgovaraju za nekog od članova grupe. Tu riječ ili sliku izrežu i nalijepe na papir s imenom tog člana. Tako se postupno svi papiri popunjavaju za tu osobu karakterističnim riječima i slikama. Na kraju svatko dobije svoj kolaž kojeg može prokomentirati u velikoj skupini, ako želi.

Snažne kartice

Zadac*i: Sposobnost afirmacije, razvoj samopouzdanja.*
Sredstva*: Kartice prema broju igrača, naljepnice.*

Igra se u manjim skupinama. Svaki igrač dobije jednu karticu na kojoj lijepim slovima napiše svoje ime. Te kartice se stave na sredinu stola. Svaki igrač ima pred sobom veći broj malih naljepnica. Zatim se u grupi raspravlja o sljedećim pitanjima:

1. Uspjeh koji sam imao prošle godine.

2. Odluka koju sam donio, a pozitivno se odrazila na moj život.

3. Što bih značajno želio raditi u budućnosti?

Najprije svi igrači govore o prvom pitanju, a zatim se prelazi na drugo i treće. Dok jedan član priča, a ostali nastoje uočiti neku njegovu pozitivnu osobinu i zapišu je na naljepnicu. Tu naljepnicu svi nalijepe na karticu s njegovim imenom. Na kraju svaki igrač zadržava svoju snažnu karticu i kad se nađe u krizi i klone duhom može pogledati u svoju karticu i podsjetiti se na snažne crte svoje ličnosti.

Akcije na afirmaciji pojedinca unutar učeničke zajednice i škole mnogobrojne su i učitelji će zajedno s učenicima stalno iznalaziti nove mogućnosti. Ovdje navodimo neke ideje.

Proslave rođendana

Rođendan je značajan dan za svakog pojedinca. U mnogim školama uobičajeno je da na taj dan bude upriličena mala svečanost unutar razrednog odjeljenja tako da učenik/učenica čiji je rođendan bude u centru pažnje. Svi joj/mu čestitaju, otpjevaju neku pjesmu, razgovaraju. Tom prilikom mogu biti ponuđeni voćem i slatkišima, ali nije dobro (kao što se ponegdje to prakticira) da to treba učiniti dijete čiji je rođendan.

To smo mi

Pri prvom upoznavanju učenici jedni druge snime polaroid-kamerom. Slika se nalijepi na prazan list papira na kojem svatko o sebi napiše neke zanimljive podatke. U učionici se zaveže uže i na njega štipaljkama povješaju ovi papiri koji nekoliko narednih dana mogu svima biti dostupni kako bi se bolje upoznali.

Druga mogućnost je, ako se radi o manjim grupama, da se slike učenika nalijepe na prozore nacrtanog vlaka, a na vagone napišu osnovni podaci. Ako se radi npr. o grupi biologa ili ekologa umjesto vlaka može biti nacrtano drvo ili svatko može biti predstavljen nekom karakterističnom životinjom. Ako je to neka povijesna grupa moguće je slike članova ugraditi u crteže vitezova u oklopima, Rimljana u togama ili dama u krinolinama.

Karta porijekla

Na oveću kartu nalijepe se slike učenika u onu zemlju, grad ili selo odakle potječu preci tog učenika/učenice. Ako u odjeljenju ima djece s različitih kontinenata uzet će se karta svijeta, ako su djeca porijeklom iz različitih zemalja Evrope karta Evrope, a ako su svi iz naše zemlje uzet će se karta Hrvatske, ali s vidljivim gradovima i selima. Uz slike moguće je dati i kraći tekst o svakome.

Moja bilježnica

Svako dijete odabere jednu bilježnicu u kojoj će pisati, slikati ili lijepiti slike po vlastitoj želji. Na početku je slika djeteta čija je bilježnica i osnovni podaci o njemu. Sve bilježnice nalaze se u kutiću za čitanje i svatko po želji može čitati ono što je napisano ili gledati slike.

Mapa

Svaki učenik može imati svoju mapu na kojoj će napisati svoje ime, staviti sliku ili je na neki drugi način ukrasiti. U mapu učenici izdvajaju svoje najbolje radove (slike, tekstove, fotografije izrađenih predmeta i sl.). Mapa se pokazuje roditeljima kad dođu u školu, a učenici mogu prema želji mapu povremeno ponijeti i kući.

Spomenar

Stariji učenici će rado imati svoj spomenar u koje se po želji mogu upisivati drugi učenici. Pri tome treba izbjegavati kičaste tvorevine, koje su se uvriježile, a upisivati ili slikati ono što pojedinac osjeća i misli o tom svom prijatelju ili prijateljici.

Tužni događaji

I smrt je dio života. Ako se nekome dogodi smrtni slučaj u obitelji ili umre netko od učenika treba sjesti u krug i razgovarati o toj osobi. Svatko će pričati kako se

sjeća te osobe, neki događaj koji je karakterističan za tu osobu. Mrtvi žive u našim sjećanjima.

Metoda kooperacije odnosi se na postupke kojima razvijamo međusobno povjerenje, afirmiramo suradnju umjesto natjecanja, razvijamo toleranciju, učimo se postupanju s negativnim emocijama, snalaženju u konfliktnim situacijama, te posredovanju u konfliktima. I ove postupke možemo podijeliti na kooperativne igre, simulacije konfliktnih situacija u kojima možemo vježbati postupanje s negativnim emocijama, toleranciju i rješavanje konflikata, te stvarne situacije u kojima prakticiramo određene akcije na rješavanju konflikta nenasilnim putem i uspostavljamo suradnju i kooperativno učenje.

Kooperativne igre su u našoj kulturi dosta rijetke. Čak se uvriježilo shvaćanje da igra treba biti natjecateljska i da se mora znati tko je u igri pobijedio, a tko izgubio. Danas, međutim, postoje mnogobrojne zbirke kooperativnih igara od kojih neke navodimo u popisu literature, a ovdje evo nekoliko karakterističnih primjera.

Čvor

Svi igrače stanu blizu jedan drugome i podignu ruke. Svatko uhvati nečiju ruku. Tako je nastao čvor. Čvor treba "razvezati", ali tako da nitko ne pusti ruku koju drži. Potrebno je mnogo suradnje i domišljatosti da se čvor "razveže", a pri tome bude i mnogo veselja.

Sjedanje u krilo

Igrači stanu u krug, okrenu se na desnu stranu i uhvate igrača ispred sebe oko struka. Krug treba biti što manji, a ostaviti samo prostor koji je potreban da svatko može nesmetano hodati. Krug se lagano kreće uz glazbu, pjevanje neke pjesme i na određeni znak ili na kraju pjesme svatko sjedne u krilo igraču iza sebe. Ako grupa dobro surađuje svi će sjediti u krilu, a ako ne surađuje grupa će se srušiti.

Kretanje u paru

Za igru je potrebno dosta slobodnog prostora. Svaki igrač nađe svog para. Jedno od njih zatvori oči i dlan svoje desne ruke stavi na desni dlan suigrača. Kreću se slobodno po prostoru tako da igrač s otvorenim očima vodi suigrača pazeći da se ne sudare s ostalim igračima, te da izbjegnu prepreke. Nakon nekog vremena se zamjenjuju, a zatim razgovaraju o svojim iskustvima iz jedne i druge uloge.

Biljka, životinja, stroj

Sudionici igre se podijele u skupine od tri do pet članova. Svaka skupina ima zadatak da zajednički oblikuje neku životinju, biljku ili stroj. Na slici vidimo kako su djeca oblikovala svojim tijelima slona i palmu. Svaka grupa može demonstrirati ostalima svoju kreaciju, a ovi trebaju pogoditi što grupa prikazuje.

Grupno slikanje

Sudionici se podijele u skupine po pet ili šest članova. Svaka skupina dobije veći arak papira i nekoliko kutija voštanih boja. Skupina treba naslikati zajedničku sliku, ali tako da se ne dogovaraju usmeno nego da svi slikaju i reagiraju na slikanje

ostalih članova. Na kraju se izlože sve slike i svaka skupina iznosi svoje dojmove o ovoj zajedničkoj aktivnosti.

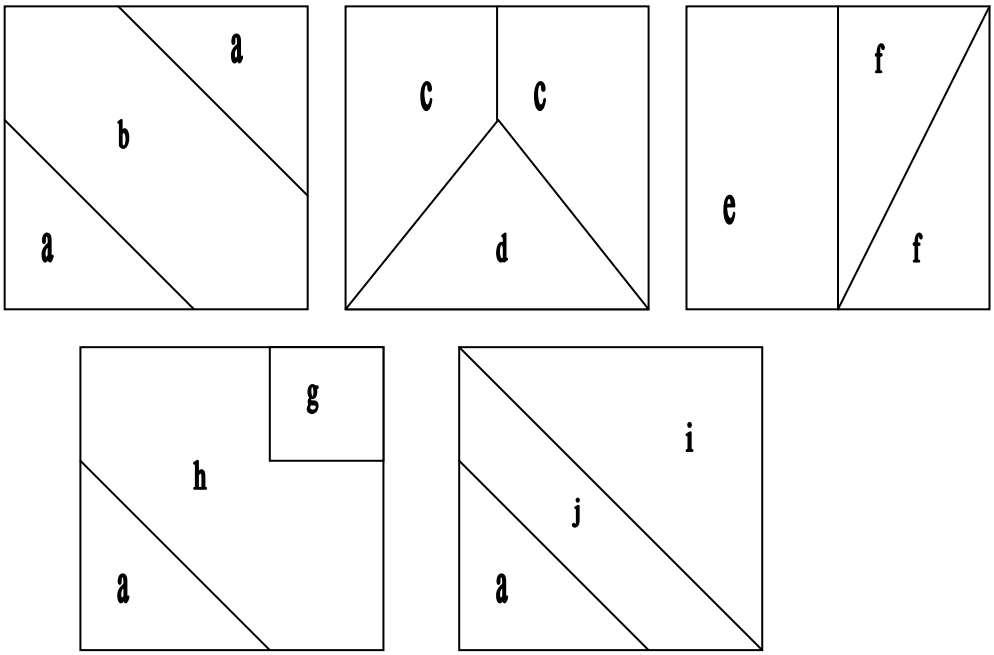
Stvaranje priče

Igrači posjedaju u krug. Voditelj uzme šarenu platnenu lopticu i kaže početak priče, npr: "Bio je lijep sunčan dan." Lopticu baci nekom od suigrača. Ovaj treba nastaviti priču novom rečenicom, npr. "Šetali smo šumom i brali cvijeće". Priča treba imati i svoj zaplet, rasplet i kraj, pa o tome treba voditi računa.

Iz natjecanja u suradnju

Manjoj skupini se da ploča s nekom poznatom natjecateljskom igrom. Skupina treba igru izmijeniti tako da načini suradničku igru. Do rješenja treba doći tako da svi članovi sudjeluju sa svojim prijedlozima i da se konačno rješenje zajednički usuglasi.

Likovi

Stvore se skupine od pet igrača. Svaki igrač dobije jednu omotnicu u kojoj se nalaze dijelovi razrezanih kvadrata. Svaki igrač treba složiti kvadrat, ali to nije moguće jer imaju dijelove od različitih kvadrata, a jedan od igrača ima samo jedan dio u svojoj omotnici. Problem je moguće riješiti suradnjom tako da igrači jedan drugome daju dijelove koji im nedostaju, a isto tako dobivaju dijelove koji njima nedostaju. Igru treba pripremiti na sljedeći način:

1. *Potrebno je nacrtati pet kvadrata (kao na slikama) i razrezati ih na dijelove. Dijelove označiti malim slovima.*
2. *Uzeti pet omotnica i označiti ih velikim slovima od A do E. Razdijeliti likove u omotnice na sljedeći način:*

*Omotnica A likovi **a,c,h,i***

*Omotnica B likovi **a,a,a,e***

*Omotnica C likovi samo **j***

*Omotnica D likovi **d,f***

*Omotnica E likovi **b,c,f,g***

Na omotnici napisati i mala slova likova koji idu u tu omotnicu, kako bi se poslije upotrebe ponovno mogli vratiti u pravu omotnicu. Osim kvadrata mogu se koristiti i neki drugi likovi, npr. životinje, automobili, cvijeće, kuće itd. To je posebno prikladno za djecu mlađe dobi, a ti likovi mlađoj djeci olakšavaju rješenje ovog zadatka.

Simulacije konfliktnih situacija važne su radi uvježbavanja snalaženja u takvim stvarnim događanjima. Konflikti su svakodnevna i normalna pojava, ali treba učenike uvježbavati da im pristupaju konstruktivno i kreativno. Kad se nađu u realnoj situaciji to je znatno otežano jer konflikti bude vrlo intenzivne negativne emocije. U simuliranim situacijama tih emocija nema i zato je lakše uvježbati produktivne pristupe konfliktima.

Konfliktna se situacija može simulirati tako da se jednostavno opiše događaj i učenici razgovaraju kako ga produktivno riješiti. Može se dati opis neke stvarne situacije (analiza slučaja), što ima za učenike veliko značenje jer znaju da se događaj stvarno zbio. Događaj je moguće prikazati slikom, stripom, filmom.

U vlaku

Svi sudionici se podijele u manje skupine od pet ili šest članova. Svaki član naslika bojama neki lik, a može i napisati neke podatke koji detaljnije karakteriziraju tu osobu. Slike se predaju susjednoj skupini tako da svaka grupa dobije slike iz druge skupine. Svaki član uzme jedan od likova i dobro ga prouči. To je uloga koju će igrati.

Svi ovi likovi su putnici koji sjede u istom kupeu u vlaku. U posebnoj kutiji nalaze se ceduljice s opisom konfliktnih situacija, npr:

Kupe u kojem se nalazite namijenjen je nepušačima, a jedan od putnika je počeo pušiti.

Jednoj od putnica je strašno vruće i stalno otvara prozor, a ostalima to smeta.

Jedan putnik je u pripitom stanju i počinje štipati djevojku koja sjedi pored njega.

Jedan od putnika je izuo cipele i metnuo noge na sjedalo, što ostale smeta.

Kondukter traži kartu, jedna putnica ju ne može naći, a nema novca da kupi drugu.

Predstavnik svake skupine izvlači ceduljicu s opisom situacije za svoju grupu. Grupe, svaka za sebe odigraju konfliktnu situaciju. Zatim se u velikoj skupini razgovara o mogućem nenasilnom rješenju konflikta, a zatim se to pokuša odigrati.

Kartice

U manjoj skupini igrača u sredinu se postave kartice na kojima je opisan komentar koji treba reći drugoj osobi. Druga osoba treba doživjeti tu više ili manje neugodnu situaciju i odreagirati na uobičajeni način. Nakon toga se razgovara te uvježbava odgovor koji ne bi porušio odnose i koji bi mogao ponovno uspostaviti suradnju.

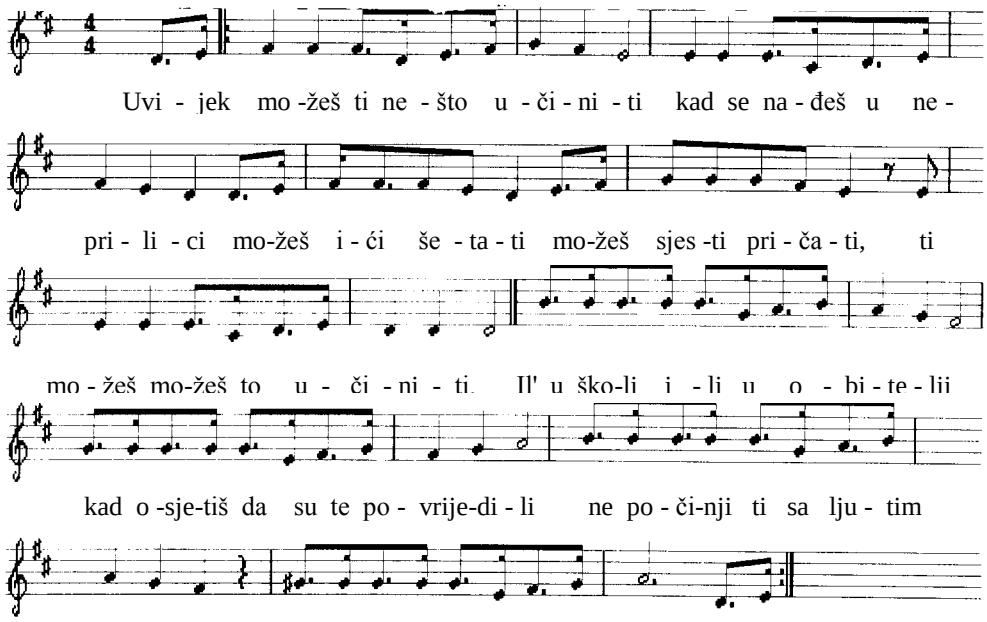
Pjesma

O konfliktnim situacijama se može i pjevati. Pjesma sama po sebi pojednostavnjuje konfliktnu situaciju i čini nam je uobičajenom i prirodnom. Primjer koji donosimo na sljedećoj strani koristi se u waldorfskim školama (prema Prutzmanu...1988.).

Poznate priče

Izvanredno velika vrijednost je u korištenju poznatih dječjih priča kao što su Crvenkapica, Pepeljuga, Tri praščića, Ružno pače itd. Priče međutim treba malo preraditi budući da su one rađene po obrascu "tko je kriv, a tko prav". Priče se zatim igraju u malim skupinama, a može se uključiti i posrednik (medijator) radi uspješnijeg rješavanja konflikta nenasilnim putem. U prilogu donosimo priču Crvenkapica (prema: Leimdorfer, 1992.)

Veselo UVIJEK MOŽEŠ TI NEŠTO UČINITI Sarah Pirtle

Uvijek možeš ti nešto učiniti
kad se nađeš u neprilici.
Možeš ići šetati,
možeš sjesti pričati,
ti možeš, možeš to učiniti.

Il' u školi ili u obitelji,
kad osjetiš da su te povrijedili,
ne počinji ti sa ljutim prijetnjama,
već načini neki drugi plan.

Uvijek možeš ti nešto učiniti
teško je al' treba probati.
Svi u tebe gledaju
i kompromis čekaju,
ti možeš, možeš to učiniti.

Nemoj koristiti svoje pesnice,
možda su to ipak samo sitnice.
Možda možeš sve to izokrenuti,
ostavi si vremena za to.

Uvijek možeš ti nešto učiniti kad se nađeš u neprilici.
Ako su te ljutili, ti se s njima našali,
ti možeš, možeš to učiniti.

Mala Crvena

Ti živiš u gradu koji je izgrađen na rubu šume. Živiš sa svojom majkom koja naporno radi da dobije dovoljno novaca za vas dvije i da može platiti sve ostale potrebne stvari. Tvoja baka živi u starom dijelu grada, a to je u stvari nekadašnje selo. Ona je vrlo samostalna stara žena koja želi živjeti u svojoj kućici gdje je provela cijeli svoj život. Ali ona je već slaba i ne može si kuhati svaki dan. Zato joj ti nosiš jedan obrok dnevno koji priprema tvoja majka. Jedini je put do njezine kuće (drugi vodi daleko okolo) put kroz park koji je nekad bio dio šume. Ti si čula da Veliki Sivi još živi u šumi i da katkada dođe u park. Toga si se plašila, ali majci nisi ništa govorila jer ona i bez toga ima dosta briga. Jučer, kad si išla bakinoj kući, iznenada je pred tebe iskočio Veliki Sivi i tražio hrane. Naravno, ti si ga se nastojala osloboditi, ali si mu morala reći kuda ideš. Kad si došla bakinoj kući, baka je bila u krevetu i izgledala je jako neobično. Postavljala je čudna pitanja i bila vrlo nestrpljiva da uzme hranu. Kad je krenula prema tebi prepoznala si Velikog Sivog. Naravno, ti si počela zvati u pomoć i bilo ti je pravo olakšanje kad su dojurili zidari i vrtlari iz susjedstva i svojim alatom otjerali Velikog Sivog.

Pozvana si na razgovor s Velikim Sivim u Medijacijski centar, koji nastoji rješavati probleme u gradu. Ti si čula da Velikom Sivom prijeti smrt od gladi ako mu se ne osigura dovoljno hrane u šumi, ali si posebno zainteresirana da sigurno možeš odnijeti baki hranu bez strašnih doživljaja kao što je bio onaj jučerašnji.

Veliki Sivi

Ti si Veliki Sivi. Tvoji oduvijek žive u ovoj šumi. Šuma je nekad bila veća nego sad i u njoj su mogli naći mnogo hrane. Na rubu šume je bilo malo selo, ali seljani nisu činili nikakve nevolje tvojoj vrsti i rijetko ste se s njima susretali.

Sada je sve drugačije. Selo je raslo, raslo i postalo grad, a veći dio šume je posječen. Mještani su progonili Velike Sive i malo vas je ostalo. Malo se hrane danas može naći u šumi. Ti si prisiljen tražiti hranu na rubu grada. Život je postao vrlo opasan.

Jučer si sreo djevojčicu zvanu Mala Crvena. Nosila je vrlo finu hranu u korpi i išla je stazom koju su mještani izgradili kroz šumu, ali to je sad njihov "park". Zatražio si da ti da nešto hrane, ali ona te grubo odbila. Saznao si da ide baki u stari dio grada. Požurio si ispred nje, brzo zatvorio staricu u ormar i legao u njen krevet, a obukao si i neku njenu haljinu. Kad je stigla Mala Crvena nastojao si od nje dobiti hranu, ali ona mora da te je prepoznala jer je počela vrištati. Napravila je takvu galamu da je skupina ljutih mještana gadno naoružanih pojurila za tobom i prava je sreća da si uspio umaknuti - iako si ostao gladan.

Srećom, postoji neki Medijacijski centar, koji je osnovan u gradu. Ti misliš da ti to daje šansu da izneseš svoje viđenje problema, a oni žele siguran prolaz kroz šumu. Zato si pristao da se sutra susretneš s medijatorom i Malom Crvenom.

Medijator

Ti živiš u gradu koji je izgrađen na rubu šume. Grad je rastao, a šuma se smanjivala. Veliki Sivi, koji su živjeli u šumi, također su se brojčano smanjili jer su imali sve manje hrane u šumi, a progonili su ih i stanovnici grada. Oni su postali smetnja i opasnost za građane kad dođu u park (koji je ranije bio dio šume), ali i na gradskim ulicama u predgrađu gdje dolaze tražiti hranu.

U gradu postoji lobi koji se zalaže za zaštitu tradicionalnog života Velikog Sivog. Postoji isto tako lobi koji se zalaže za sigurnost građana 1 traži stroge mjere zaštite od Velikih Sivih.

Jučer se dogodio incident kad je Veliki Sivi presreo djevojčicu po imenu Mala Crvena, koja je išla kroz park noseći hranu svojoj baki koja živi sama. Tražio je da mu da nešto hrane, a ona je uplašeno pobjegla. Na ulazu u bakinu kuću ona je počela razgovarati s osobom u spavaćoj sobi za koju je pretpostavljala da je njezina baka, ali je otkrila da je to Veliki Sivi, koji je staricu zatvorio u ormar i sad je na prijevaru nastojao od Male Crvene dobiti hranu. Ona je zvala u pomoć i susjedi su motikama i grabljama potjerali Velikog Sivog.

I Veliki Sivi i Mala Crvena pristali su doći u grad u Medijacijski centar.

UPUTA MEDIJATORU

* Objasni objema stranama da ti nisi dio pravnog sustava. Ti nisi sudac niti arbitar: Tvoj posao nije da odlučiš što je pravo, a što krivo u sukobu, niti da odlučuješ što će se dogoditi poslije. Tvoj posao je da pomogneš ljudima u sukobu da se dogovore i da odluče o aktivnostima kojima bi zajednički prevladali nastalu situaciju.

* Pokušaj im pojednostavniti situaciju. Pokušaj usuglasiti osnovna pravila (slušanje jedan drugoga, ne interpretirati itd.).

* Pokušaj strukturirati proces koristeći osnovne korake u medijaciji:

1.Što se dogodilo? U čemu je problem? Pronađite način da se problem definira tako da se obje strane slažu s tim definiranjem.

2. Dajte objema stranama priliku da kažu kako se osjećaju u toj situaciji. Pokušajte reinterpretirati njihove izjave da vide kako ih nastojite razumjeti. Identificirajte njihove strahove i frustracije.

3. Dajte svakoj strani priliku da kaže kako vidi idealno rješenje konflikta i da izrazi svoje osnovne želje. Pokušaj ustanoviti što je u tome bitno, a što je manje važno za svaku od strana.

4. Potaknite obje strane da razmišljaju o različitim mogućim koracima i prodiskutirajte detalje svake moguće opcije. Mogu li oni odabrati rješenje koje ih oboje zadovoljava i s kojom se slažu?

* Kroz taj proces gradite povjerenje. Zahvalite svakoj strani za svaki kooperativni korak koji učini. Nemojte vršiti pritisak na bilo koju od strana da prihvati neko rješenje. Sukob može biti kompleksan i možda ne može biti jednostavno riješen. Zato je bolje biti realističan i dogovoriti neki sitniji korak negoli odmah tražiti formulu koja sve rješava.

Kooperativne akcije su mnogobrojni postupci kojima suradnju razvijamo u svakodnevnim stvarnim odnosima. To su postupci kojima se služimo da bismo uspješno rješavali svakodnevne konfliktne situacije u školi na produktivan i suradnički način, te razvijali suradničke odnose među učenicima, medu učenicima i učiteljima, među učiteljima, te medu učiteljima i roditeljima. Te postupke zaista nije moguće nabrojiti, ali možemo dati nekoliko ideja koje će praktičare potaknuti na kreiranje i drugih mogućnosti. Kad je riječ o rješavanju konfliktnih situacija nenasilnim putem, možemo razlikovati postupke "hlađenja", postupke samostalnog rješavanja konflikta od strane sudionika u konfliktu i posredovanje ili medijaciju.

HLAĐENJE

Budući da stvarne konfliktne situacije izazivaju vrlo burne emocije, pri rješavanju konflikata nenasilnim putem važno je smiriti ove emocije i isprazniti ih tako da se ne poruši komunikacija s drugom osobom u konfliktu. Ako među učenicima npr. dođe do tučnjave, potrebno ih je rastaviti, a zatim emocionalno ohladiti. To se može učiniti na jedan od sljedećih načina:

1. Poslati svakog od sudionika u konfliktu da neko vrijeme sam sa sobom razmisli o svemu. Pri tome može ispuniti i Formular o tučnjavi (adaptirano prema: Kreidler, 1984.)

2. Moguće je sa sudionicima u konfliktu organizirati vježbe dubokog disanja ili vježbe opuštanja, što dovodi do smanjenja emocionalne napetosti.

3. Negativne emocije mogu se isprazniti intenzivnom tjelesnom aktivnošću (trčanje, čučnjevi, sklekovi) ili intenzivnim radnim aktivnostima (cijepanje drva, kopanje gredica za cvijeće).

4. Negativne emocije mogu se isprazniti i simboličkim izražavanjem (slikanjem, pisanjem, modeliranjem, plesom, glazbom).

Rješavanje konflikata licem u lice

Najbolje je ako sudionici u konfliktu uspiju sami riješiti konflikt i uspostaviti suradnju, jer je to najbrži i najbolji način. Posebno je važno da učitelji i roditelji kad imaju konflikt s djecom pristupaju na ovaj, a ne na autoritarni način. Teško je od djece tražiti da konflikte rješavaju nenasilno ako se odrasli služe nasilnim (autoritarnim) postupcima. Evo nekih mogućnosti:

"Time out" postupak može se koristiti kad je došlo do manjeg konflikta za koji učitelj/učiteljica procjenjuje da će sudionici moći samo riješiti. Tada ih se upućuje u neki mirniji prostor u kojem mogu na miru porazgovarati i za to im se daje tri minute. Nakon tri minute treba vidjeti jesu li našli rješenje. Ako jesu, treba ih pohvaliti i poslušati što su dogovorili, a ako nisu, onda se ide na posredovanje (medijaciju).

Ime_____

FORMULAR O TUČNJAVI

S kim si se tukao/tukla?_____

U čemu je bio problem?_____

_____

Zašto si se počeo/počela tući? Navedi dva razloga._____

_____

_____

Zašto su se drugi tukli s tobom?_____

_____

Je li tuča riješila problem?_____

Koje bi tri stvari mogao/mogla pokušati da se to ponovno dogodi?

1. _____

2. _____

3. _____

Postoji li nešto što bi želio/željela reći osobi s kojom si se tukao/tukla?

_____

_____

"Fair play" postupak može se koristiti ako oba sudionika u konfliktu znaju taj postupak i ako ga žele primijeniti.

** Svaki sudionik u konfliktu iznese činjenice o problemu kako ih on/ona vidi.*

**Svatko izrazi svoja osjećanja, ali govori samo o sebi, a ne o drugome.*

**Pokušaju naći rješenje koje bi oboje zadovoljilo.*

Za mlađu djecu pogodna je brojalica "Mir-mir". Kad se djeca nađu u sukobu mogu se dogovoriti da zajedno izgovore brojalicu tako da se pritom uhvate malim prstom:

Mir, mir, mir
nitko nije kriv.
Ava, ava, ava,
nitko nije krava.

Medijacija

Najčešće će učitelj posredovati medu učenicima, ali ponekad i između učitelja i učenika, kao i među odraslima. Posebno značenje ima posredovanje učenika među učenicima pa djecu treba postupno osposobiti za medijaciju. Važno je usvojiti osnovni pristup, a to je da medijator ne određuje tko je kriv za sukob, nego nastoji pomoći stranama u sukobu da na miran način riješe konflikt. Evo dva načina:

1. "Aktivno slušanje" je postupak kad medijator reinterpretira izjave sudionika kako bi im pomogao da shvate prave razloge sukoba i tako omogućio da lakše dođu do rješenja. Evo primjera koji navodi W.Kreidler (1984. str. 21):

ANA: On neće ništa raditi. Sve moram učiniti sama.
UČITELJICA: Ti osjećaš da radiš veći dio posla jer se Rafael nije uključio u ostvarenje projekta.
ANA: Da. Dok mi radimo, on gubi vrijeme na gluposti pričajući kako on nema što raditi na tom projektu.
UČITELJICA: Ti želiš da se radi učinkovitije.
ANA: Da.
RAFAEL: Ja imam potpuno drugačije ideje za naš projekt. Ti si zaposlena i ja ne mogu svoje ideje uopće iznijeti.
UČITELJICA: Ti imaš osjećaj da nemaš prilike iznijeti svoje ideje jer ti Ana ne da za to vremena.
RAFAEL: Da. Ja radim drugačije od nje.
UČITELJICA: Počinjem shvaćati u čemu je problem. Ana želi raditi brzo i efikasno, ali ne želi sve raditi sama. Rafael želi više vremena da bi izložio svoje ideje. Jesam li u pravu?
ANA i RAFAEL: Da.
UČITELJICA: Mislim da onda možemo naći i rješenje.

2.Prema pravilima posreduje se tako da medijator omogući jednoj i drugoj strani u sukobu da iznesu svoje stanovište i da ih po određenim pravilima vodi do rješenja.

** Svaki od sudionika izloži što je bio problem i što se dogodilo za vrijeme sukoba. Medijator upućuje sudionike da iznose samo činjenice, a ne interpretacije.*

** Medijator upućuje da svatko izrazi svoja osjećanja, potrebe i želje i da jedno drugo pokušaju razumjeti, unijeti se u situaciju onog drugog.*

** Nalazi se veći broj mogućih rješenja, a zatim se izdvajaju ona koja bi zadovoljila obje strane.*

** Stvara se zajedničko rješenje, koji prihvaćaju obje strane i dogovara način provedbe.*

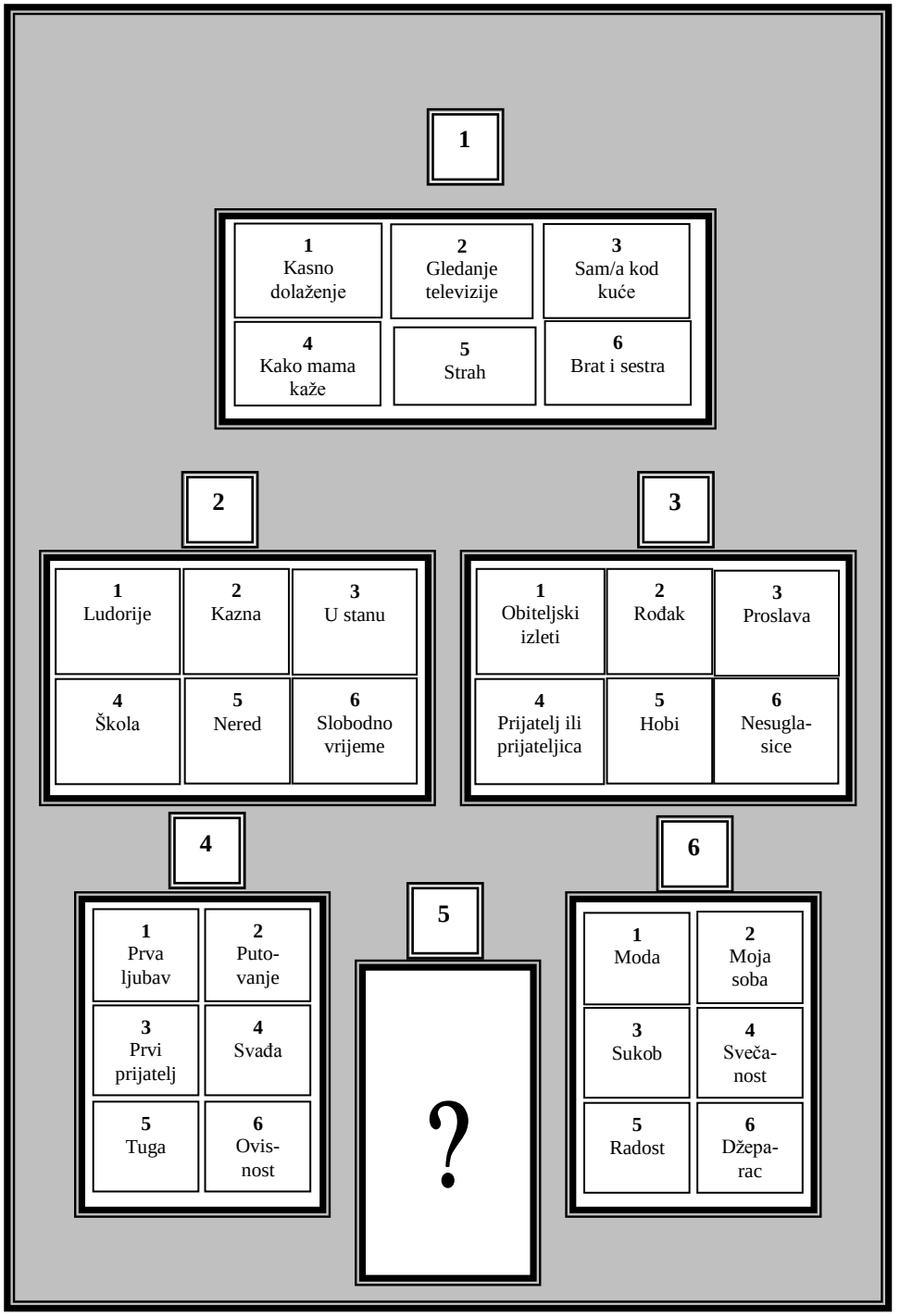
Suradničko učenje

U školi postoje i mnogobrojne mogućnosti za razvoj suradnje u odgojno-obrazovnom procesu kroz afirmaciju suradničkog učenja. To je učenje u kojem učenici u većoj ili manjoj grupi radeći na istraživanjima, projektima ili nekim oblicima grupnog stvaralaštva dolaze do rezultata. Dobar primjer učenicima bit će ako i kod svojih učitelja vide različite oblike kooperativnosti kao što je timska nastava na primjer.

Strategija individuacije

U strategiju individuacije ubrajamo metode i postupke koje koristimo u humanističkom odgoju, odnosno kojima pomažemo i potičemo samoaktualizaciju kod učenika, ali i kod svojih suradnika, roditelja i kod samog sebe. Ovo je možda i najosjetljivija strategija, jer uspješnost ovisi o kvaliteti ličnosti osobe koja ih koristi. To znači da će jedan te isti postupak kod nekog odgajatelja ili odgajateljice biti uspješan, a kod nekog neće. Zato je važno da odgajatelji rade na razvoju vlastite ličnosti kako bi mogli pomoći i drugima.

Metoda slušanja vrlo je značajna jer omogućuje učenicima da probleme koje imaju u svom odrastanju podijele s drugima koji ih žele čuti. Možemo razlikovati pasivno i aktivno slušanje. Pasivno slušanje je kad odgajatelj npr. sluša pažljivo što učenik ima potrebu reći, a da pritom ne intervenira pitanjima primjedbama, a pogotovo ne iznošenjem svojih stavova i uvjeravanjima. Ponekad će netko od učenika željeti iznijeti svoje probleme i jednostavno ih treba pažljivo slušati i shvatiti, odnosno emocionalno doživjeti. Ponekad ćemo stvarati kroz različite igre i simulacije takve situacije u kojima ćemo učenike potaknuti da pričaju o sebi, a ostali će ih slušati.

Ploča za igru "Obitelj pod jednim krovom"

***Zadac**i: Pričati o sebi, o svojim željama i potrebama, preuzimanje kontrole nad vlastitim životom.*

Može se igrati u manjim i u većim skupinama. Svaki sudionik zamisli da ima mogućnost cijeli dan provesti onako kako želi i da nema nikakvih ograničenja u onome što može činiti. Svatko zatim u maloj ili velikoj skupini opisuje svoj idealan dan, a ostali slušaju.

Obitelj pod jednim krovom[23]

***Zadaci**: Igra omogućuje djeci da pričaju o odnosima i sukobima u svojoj obitelji, te da budu slušana od drugih kako bi mogla podijeliti svoja iskustva.*
***Sredstva**: Ploča za igru (prema slici), dvije kocke.*

U igri sudjeluje nekoliko djece. Redom bacaju kocke. Kocke su različite boje. Već prema dogovoru jedna označava prozor, a druga okno na tom prozoru. Na oknu je napisana natuknica koja se odnosi na životne situacije u obitelji. Dijete treba nešto ispričati o toj temi iz svojih svakodnevnih doživljaja u svojoj obitelji. Ostali pažljivo slušaju. Ako igrač kockom koja određuje prozor dobije broj 5 (vrata) onda može ispričati nešto po vlastitom izboru ili može postaviti pitanje nekom od suigrača.

Osoba godine

***Zadac**i: Potaknuti pojedinca da razmišlja i govori o sebi. Razvoj pozitivne slike o sebi.*
***Sredstva**: Papir A-3 ili A-4 presavijen napola, boje, pribor za pisanje.*

Učenici zamisle da su u nekom časopisu odabrani za osobu godine. Na preklopljenom papiru napišu naslov tog časopisa i naslikaju svoju sliku na naslovnoj strani. U unutrašnjosti napišu tekst u kojem su istaknute kvalitete njihove ličnosti i razlozi zbog kojih su izabrani za osobu godine. U manjim skupinama svi poslušaju što je tko napisao o sebi.

Aktivno slušanje razlikuje se od pasivnog po tome što pri slušanju nastojimo dati do znanja onome koga slušamo da iskreno nastojimo razumjeti i doživjeti ono što nam želi reći. To postižemo na taj način da se iskreno uživimo u situaciju drugog ljudskog bića i da s njim suosjećamo. Pri razgovoru mu nastojimo gestama, mimikom, pokretima izraziti da ga pažljivo slušamo, a povremeno reintepretiramo ono što smo čuli kako bismo se uvjerili, da li smo dobro razumjeli i ujedno dali do znanja da se trudimo da razumijemo u potpunosti ono što nam želi priopćiti. Pri tome koristimo izraze: "Ti želiš reći..." ili "Ti osjećaš...", ili svojim riječima pokušavamo iskazati ono što nam se čini da nam ta osoba želi reći. Da bismo potaknuli sugovornika postavljamo mu tzv. otvorena pitanja na koja se ne može odgovoriti s da ili ne. Iz sljedećeg primjera možemo vidjeti kako se odvija proces aktivnog slušanja:

***Razrednic**a: Kad su počeli tvoji problemi, to s glavoboljama?*

[23] Adaptirano prema Baer/Hoyer/Menze, 1983.

***Ankica**: Nekad nekako, nekad kad se uzrujam, kad izađem na hladno. To je povezano i sa sinusima i sa strahom. Prvi sat, kad sam donijela ispričnicu i kad je nastavnik pročitao, rekao je: "Dobro Ankice, izvoli van." Tako je bilo svaki sat pa sam mislila da će biti i danas. Kad sam došla na sat i otišla u svlačionicu, kao i obično, vratila sam se u dvoranu da radim vježbe oblikovanja. Nastavnik mi je rekao: "Ma što ti, hajde izvoli van, što si došla kad i tako ne radiš. Ja za tebe nisam nastavnik. Tako se ponašaš." Onda me je doveo k Vama.*
***Razrednica**: To te je očito povrijedilo i uzrujalo. No vratimo se na problem glavobolje. Kad je to počelo?*
***Ankica**: Prošle zime.*
***Razrednica**: Pričaj mi o tome. Sjećaš li se prvog puta?*
***Ankica**: Kad sam bila kod tate. Mislim da je to sve na nervnoj bazi. Skoro svaku večer sam imala glavobolje, obično navečer. Legla sam i nisam mogla izdržati.*
***Razrednica**: Navečer. Kad se sve smiri.*
***Ankica**: Kad se vratim iz škole. A nekad i u školi.*
Razrednica: Mama ti je davala tablete?
***Ankica**: Da, mama mi je davala. Sad mi je doktor prepisao Penbritin i još neke tablete zbog sinusa i glavobolje.*
***Razrednica**: Ta glavobolja ti i za vrijeme nastave predstavlja problem.*
***Ankica**: Trebala sam iz biologije napisati referat i napisala sam ga i znala sam. Kad sam došla na sat jednostavno nisam mogla govoriti, počela sam plakati. Glava me užasno boljela...(plače).*
***Razrednica**: To doživiš kao šok i onda ti se to pretvori u glavobolju...*
***Ankica**: Kažu da nije na nervnoj bazi nego da je to zbog sinusa. Bila sam kod dva liječnika specijalista.*
***Razrednic**a: Išla si psihijatru.*
***Ankica**: Bila sam na neuropsihijatriji...Imala sam psihotest i neke razgovore, snimala sam glavu. Kažu da nije na nervnoj bazi nego u vezi sa sinusima. Nalazi psihotesta bit će gotovi u ponedjeljak.*
***Razrednica**: Kažeš da kod kuće nešto nije bilo u redu, ono pred biologiju...*
***Ankica**: Taj očuh... on kaže jednu riječ kad dođem kući...sva sam pod nekim pritiskom. Samo ako povisi ton, ja odmah pobjegnem u sobu... Toliko toga je bilo, onda još traži da ga cijenim, poštujem... pa kako?*
***Razrednica**: Nečim te je očito povrijedio.*
***Ankica**: Ja sam vidjela svojim očima koliko je on bola nanio mami. Čim dođe do neke svađe, prijeti da ćemo ići van iz kuće. Mene to izluđuje. Moja mama je živčani bolesnik, stalno pije tablete i ima Bazedovljevu bolest. Kad se on ljuti, mama mora šutjeti zbog sestre, zna da nema kamo otići.*
***Razrednica**: Tebi je zapravo žao mame i suosjećaš s njom. A što je s tatom?*
***Ankica**: Tata je izgubio stan, sad živi kod maćehinih roditelja u jednoj sobi. Izgleda da ni ne radi. Jedno je vrijeme, mislim, bio u Njemačkoj. Nisam ga vidjela nekoliko mjeseci.*
***Razrednica**: Sa svih strana te pritisnuli ozbiljni problemi...*

Aktivnim slušanjem mi djetetu ne rješavamo njegove probleme, ali mu omogućujemo da svoje probleme dublje sagleda, da ih racionalizira i emocionalno odreagira. Poslije toga možemo zajedno s djetetom vidjeti moguće izlaze iz situacije u kojoj se nalazi. U ovom slučaju djevojčica može poslije osmog razreda otići negdje u dom, upisati neku školu u kojoj postoji internatski smještaj i tako otići iz obitelji u kojoj nastaju svi njeni problemi. Možda razrednica može pokušati utjecati na očuha i majku da ponešto izmijene u vlastitim odnosima. No, važno je da ova učenica sama poduzme nešto u mijenjanju okolnosti vlastitog života. To je jedan od načina osposobljavanja za složene životne odnose. Važno je i da učenike osposobljavamo da umiju slušati jedni druge. To se postiže različitim postupcima, a tome može doprinijeti i upitnik koji donosimo na sljedećoj strani (prema Kreidler, 1984.)**.**

Metoda razgovora može biti u funkciji individuacije ako razgovor nije autoritaran, ako je otvoren i iskren, ako je emocionalno topao i ako je to razgovor prihvaćanja. To može biti razgovor koji omogućuje osobama koje sudjeluju u razgovoru da sačuvaju samopoštovanje, osobno dostojanstvo, autonomnost i odgovornost za vlastite postupke. Danas postoje i vrlo složeni postupci uvježbavanja takvog vođenja razgovora, što bi trebali savladati učitelji, a postupno tome učiti i učenike.

Razgovor je neautoritaran ako ne polazi s pozicija vlasti, starijeg, pametnijeg, važnijeg i ako ne teži dominaciji nad ljudima, nego teži iskrenom i otvorenom dijalogu među ljudima. Takav razgovor istovremeno omogućuje da drugome priopćimo naše potrebe, želje, misli, osjećaje, ali isto tako i da osjetimo, shvatimo i doživimo potrebe, želje, misli i osjećaje drugoga.

Nije svejedno koristimo li u razgovoru govor u prvom licu tzv. **JA-govor** ili govor u drugom licu tzv. **TI-govor.** Ako u slučaju kad dječak šara po školskom zidu učitelj/učiteljica upotrijebi govor u drugom licu, može reći:

Ti *si vrlo neuredan i zločest dječak.*

Na istu situaciju može reagirati govorom u prvom licu:

Ja *želim da imamo čiste zidove u našoj učionici.*

U prvom slučaju dječak je određen kao zao i neuredan i on nema izbora. U drugom on može razmisliti što da učini da bi zidovi bili čisti. U prvom slučaju razgovor je nemoguć jer je porušena komunikacija. U drugom, razgovor je tek na početku.

ZNAŠ LI DOBRO SLUŠATI?

Kada nekoga slušaš da li ti:

1. gledaš u osobu koja govori? DA NE
2. pričaš s ostalom djecom? DA NE
3. razmišljaš o tome što osoba govori? DA NE
4. razmišljaš o onome što ćeš raditi poslije? DA NE
5. postavljaš pitanja ako ne razumiješ? DA NE
6. ponavljaš ono što je rekao/rekla da se uvjeriš da pravilno razumiješ? DA NE

Napiši dolje tri načina kojima ćeš pokušati unaprijediti svoje slušanje:

1. _____
2. _____
3. _____

Razlikujemo i **razgovor prihvaćanja** i **razgovor neprihvaćanja.** Razgovor prihvaćanja ima posebno značenje jer je svakome stalo da bude prihvaćen od drugih ljudi. Kad razgovaramo s djetetom (ili nekom odraslom osobom, svejedno), uvijek mu na neki način treba dati do znanja da nam je stalo do njega. Samo razgovor prihvaćanja predstavlja postupak koji pridonosi individuaciji. Čak i kad se s nečijim postupcima, stavovima, mišljenjima ne slažemo, to možemo izreći govorom prihvaćanja. Thomas Gordon navodi sljedeći primjer:

Majka: "Ne podnosim da moja dnevna soba postane neuredna čim ti dođeš iz škole, jer sam je tako pažljivo pospremila."

Sin: "Čini mi se da ti pomalo pretjeruješ s tom čistoćom u stanu."
Majka: "Moji zahtjevi ti se čine prestrogi."
Sin: "Da."

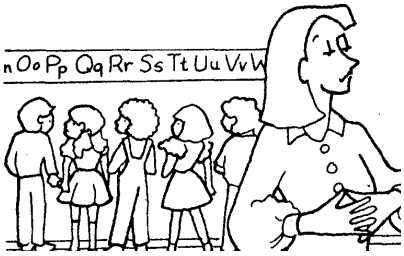
Majka: "Možda je to i istina. Razmislit ću o tome. Ali dok ne promijenim svoje mišljenje o redu, ljuti me i sva sam izvan sebe ako vidim da je moj posao uzaludan. Upravo sam ljuta na tebe."(Gordon,1989. str.49.)

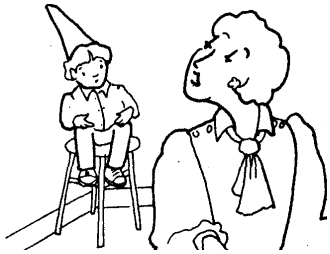
"Zato jer sam ja tako rekla, eto zašto."

"Ne želim čuti ništa o tome. Po našem rasporedu sad je vrijeme za matematiku i mi se držimo rasporeda. I u životu ćete morati..."

"Zbog toga što jedan učini svi snosimo posljedice."

"Hvala Tomice za tvoj briljantno glupi i totalno pogrešan odgovor."

Prilog: Neki karakteristični tipovi autoritarnog razgovora između učiteljice i učenika (Kreidler, 1984. str. 34.)

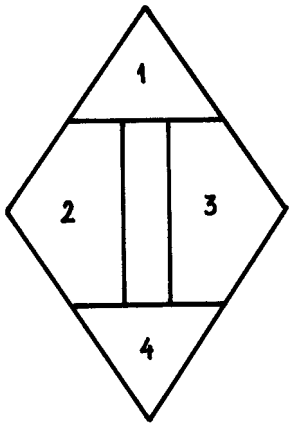
Ako koristimo termine Marshala Rosenberga (1995.) možemo u razgovoru razlikovati **govor zmije** (hladna životinja) i **govor žirafe** (životinja s velikim srcem). Govor "žirafe" odnosi se na ono što zapažamo, što osjećamo, na naše potrebe i želje. Govor "zmije" je interpretacija onoga što se dogodilo (često iskrivljena), on je dijagnosticiranje druge osobe, on je u funkciji prikrivanja stvarnih potreba i osjećanja. Govor "zmije" je govor ugrožene osobe i iza njega stoji nešto što je prikriveno. Govorom "žirafe" moguće je i sugovornika koji govori zmijski postupno okrenuti njegovim osjećajima i potrebama. Ako pri upoznavanju učitelja s novim metodičkim postupcima, netko povede razgovor u kojem negira potrebu uvođenja novih metoda i postupaka, jer su i stare dobre i potpuno zadovoljavaju, možemo reagirati na sljedeće načine:

Zmija: *"Ti odbijaš uvijek sve što je novo, jer si stvorila neki svoj šablon i paziš da ti netko ne poremeti tvoj mir, a opći je zahtjev da se nešto mora mijenjati."*

Žirafa: *"Kada prikazujem nove načine rada, osjećaš li ljutnju zato što si željela nastaviti s dosadašnjim načinom i što bi željela da se složim s tobom kako promjene nisu potrebne?"*

Zmijskim govorom mi osobu dobivamo protiv sebe i razgovor se pretvara u svađu. Žirafskim govorom osobu suočavamo s njezinim osjećanjima, potrebama i željama i na taj način otvaramo prostor za ljudsku komunikaciju i međusobno razumijevanje.

Metoda poticanja odnosi se na postupke kojima pojedinca podržavamo, hrabrimo u nastojanjima za vlastitom samoaktualizacijom. Tu pripadaju i postupci kojima stvaramo povoljnu emocionalnu i socijalnu klimu za samoaktualizaciju pojedinaca. Pritom smo svjesni da je proces samoaktualizacije ipak individualni čin svake ljudske jedinke, a drugi mogu taj proces u većoj ili manjoj mjeri olakšavati ili otežavati. Svaka topla riječ, osmjeh, ljubazan pogled, stisak ruke, radovanje uspjehu mogu biti postupci koji su u funkciji poticanja samoaktualizacije neke osobe. Ovdje navodimo nekoliko ideja za postupke kojima pojedinca okrećemo vlastitoj osobi i radu na sebi.

Dijamant

Zadaci*: Osvještavanje vlastitih osnovnih potreba.*

Sredstva*: Papir i olovka.*

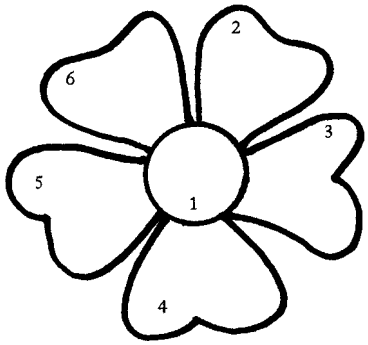
Učenik nacrta "dijamant" (prema slici) i polja označi brojkama od 1 do 4. U sredinu dijamanta upiše svoje ime. U polje 1 imena dvije za njega

važne osobe. U polje 2 stvari u kojima je dobar. U polje 3 dvije aktivnosti kojima se želi baviti u budućnosti. U polje 4 jednu važnu odluku koju je donio u posljednje vrijeme. Kad je to napisano, onda svaku izjavu treba povezati s jednom od osnovnih potreba (fiziološke potrebe, potreba za sigurnošću, potreba za ljubavlju i pripadanjem, potreba za samopoštovanjem i potreba za samoaktualizacijom). Svatko može po vlastitom izboru prodiskutirati o jednoj izjavi koju je napisao.

Cvijet

***Zadaci**: Razvoj osjećaja vlastite vrijednosti, samopotvrđivanje, osjećaj kontrole nad vlastitim životom.*

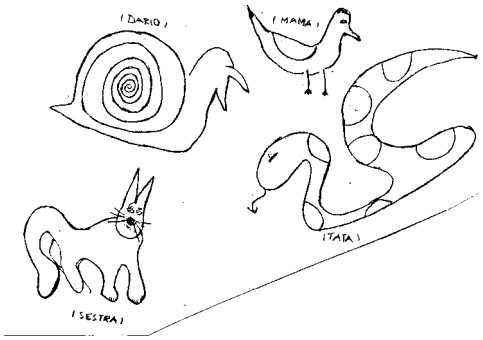
***Sredstva**: Papir i olovka.*

Svatko nacrta jedan cvijet s pet latica (prema slici). U sredinu (1) upiše dvije prednosti s kojima je rođen, u gornjoj latici (2) dvije vještine koje je stekao vlastitim zalaganjem, u slijedećoj (3) dvije kvalitete onih s kojima se igra, živi, radi, zatim (4) dvije osobine ili vještine koje želi steći, u slijedećoj (5) dva osobna cilja za iduću godinu i (6) neko postignuće na koje je ponosan.

Moja obitelj

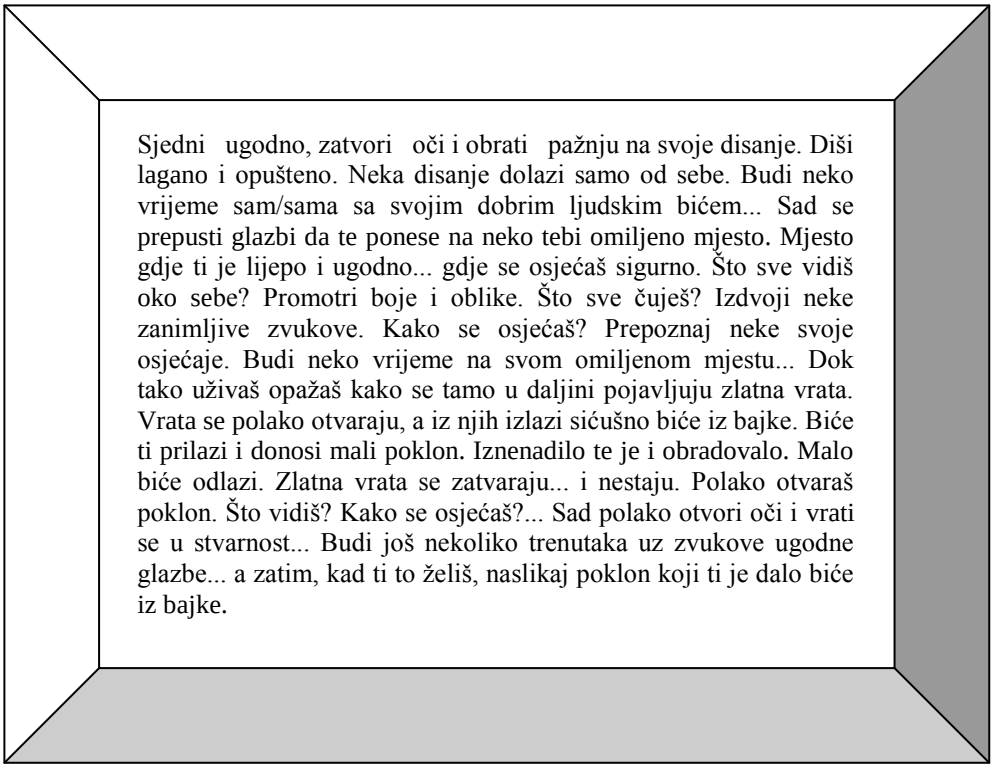
***Zadac**i: Prikazati odnose u vlastitoj obitelji i vlastiti položaj u njoj.*
***Sredstv**a: Papir, boje.*

Djetetu se predloži mogućnost da naslika svoju obitelj, ali tako da svaki član bude prikazan u obliku neke za njega karakteristične biljke (cvijeta, drveta) ili životinje. Slike se izlože i svatko može prokomentirati svoju sliku.

Moje omiljeno mjesto

Vođena fantazija je postupak kojim nastojimo biti sami sa sobom, sa svojom suštinom. Najbolje je da osoba sama nađe svakodnevno malo vremena da se posveti sebi i svojoj osobi. No, kao poticaj za tu vlastitu aktivnost mogu biti grupne aktivnosti koje se ostvaruju tako da voditelj govori (ili čita) tekst uz prikladnu glazbu i tako sudionike potiče da se okrenu sebi i svojoj prirodi, svojim lijepim doživljajima, ljudima koje vole. Vođena fantazija "Moje omiljeno mjesto"može se izvesti tako da voditelj govori sljedeći tekst:

Metoda terapije koristi se s djecom kod koje je došlo do poremećaja u razvoju ličnosti, koji se prvenstveno manifestiraju neurotskim smetnjama. Važno je da se pravovremeno reagira na blaže simptome ne čekajući da dođe do psihopatskih pojava. Naravno da će se terapija koristiti i s djecom kod kojih se javljaju psihopatske pojave, ali tada je potreban duži i strpljiviji pristup i često treba tražiti pomoć specijaliziranih stručnjaka izvan škole. Terapiju ovdje shvaćamo kao postupak kojim pomažemo drugoj osobi da lakše savlada probleme na koje nailazi u procesu vlastite samoaktualizacije. To su postupci koje može primijeniti razrednik, pedagog, psiholog, defektolog ili neka druga osoba u školi koja je za to osposobljena.

Terapija igrom koristi se prvenstveno s djecom dopubertetskog uzrasta. Igra je djeci privlačna i spontana aktivnost i preko nje relativno se jednostavno uspostavlja kontakt s djecom. Zlatko Bastašić opisuje slučaj dječaka kojeg je majka dovela zbog straha:

Preplašen je, sakrio se između ormara i kauča. Svaki moj pokušaj da ga ohrabrim ostaje bez uspjeha. Uzimam na ruku lutka-doktora koji ima BRADU kao i ja. Glumim da se lutak-doktor silno boji malog dječaka. Doktor me pita da li će mu dječak učiniti nešto nažao. Nagovaram ga da ga direktno pita, on drhti, zavlači se pod moje pazuho, pa ponovo izlazi i pita me: Je li, stvarno mi neće ništa učiniti? Molim dječaka da se s njim rukuje, ali da mu ne stisne prejako ruku. Dječak kao pod utjecajem čarolije pruža ruku malom doktoru koji ga uvodi u svijet drugih lutaka. (Bastašić, 1988, 13.)

Obično se koriste lutke koje predstavljaju roditelje, baku i djeda, brata i sestru, drugove, liječnike, policajce, učitelje i druge osobe iz dječjeg života. Potrebne su i divlje i pitome životinje, kuće, javne zgrade itd. Voditelj dijete potiče da se slobodno igra i da iskaže svoje osjećaje. On pokušava djetetu objasniti što ono osjeća. To kod djeteta stvara osjećaj da ga voditelj razumije i da suosjeća s njim. Kad se dijete dovoljno oslobodi, ono će u igri simbolično prikazati konfliktne situacije koje ga muče.

Grupna psihodrama izvodi se za 5 do 6 djece i obično dva voditelja različitoga spola. Proigravaju se različite situacije u kojima sva djeca i voditelji igraju odgovarajuće uloge koje se mogu mijenjati. Tako npr. djeca koja su odbačena u kolektivu, mogu igrati scenu u kojoj ne žele primiti u igru pridošlog dječaka, a zatim se uloge mijenjaju.

Da bi se psihodramom dovelo do promjene, prema Morenu (začetniku ovog terapijskog postupka) potrebno je postići (1) spontanost koja se ogleda u ponašanju koje nije pod prisilom, (2) matricu identiteta ili sliku o sebi, (3) ostvarivanje uloga koje mogu biti psihosomatske, socijalne i psihodramske, (4) konesvjesnost, koja omogućuje bliskost i razumijevanje medu bićima, (5) povezanost s drugim osobama, (6) katarzu ili oslobađanje do tada kočenih i prikrivanih emocija. Proces se odvija na sljedeći način (prema: Nikolić, 1985, 199):

Na početku voditelj postavlja pitanje što žele igrati. Kod djece se to prihvaća kao prava igra, ali kod adolescenata ponekad svi šute i zadržavaju pasivan stav pa je potrebna spretnost voditelja da temu postavi dovoljno općenito da bude interesantna cijeloj grupi.

Kad se tema prihvati onda svaki sudionik uzima jednu ulogu, a od ostalih se traži da odrede koju ulogu da preuzmu voditelji terapije. Zatim započinje igra. Uloga voditelja je tada posebno značajna jer on, igrajući ulogu koja mu je dodijeljena, nastoji utjecati na igru tako da na površinu izađu određeni podsvjesni konflikti, strahovi, poremećeni odnosi. U tome voditeljima pomaže prethodno upoznavanje svakog člana terapijske grupe i njegovih problema. Voditelji mogu u određenom trenutku prekinuti igru i interpretirati situaciju ili predložiti da se u igri načine određene promjene.

Realitetna terapija polazi od shvaćanja da čovjeku koji duže vrijeme ne uspijeva zadovoljiti svoje osnovne potrebe, treba pomoći tako da ga se ohrabri na aktivnost kojom će prevladati postojeće stanje umjesto da pada u depresiju ili "bježi" u neurozu. Kad čovjek osjeti da on sam bira svoje ponašanje i da ima kontrolu nad svojim životom nestat će neugodni osjećaji i on će postepeno postati aktivna i konstruktivna ličnost. Glasser (1988.) navodi sljedeće korake u realitetnoj terapiji:

1. Prvo je potrebno sklopiti prijateljstvo s djetetom koje ima problema i pridobiti njegovo povjerenje. Ako to ne uspijemo, sav naš napor bit će neuspješan.

2. U razgovoru navodimo učenika na spoznaju da on sam bira svoju aktivnost. To se čini tako da se razgovara o tome što je danas učinio ili što još planira učiniti. Naravno da je razgovor vezan uz problem koji dijete ima.

3. Slijedi razgovor o uspješnosti takvog ponašanja, da li to što radi pomaže u boljem načinu života. Ako dijete shvati da te aktivnosti nisu uspješne i da je to uzrok njegovih nevolja, ono će biti spremno nešto promijeniti.

4. Iza toga zajednički s djetetom pravimo plan, tražimo neka nova rješenja, novi put za prevladavanje problema. Dijete može samo predložiti plan, može mu se i pomoći, ali je bitno da osjeti da je to njegov plan i da ga nitko drugi ne može izvršiti umjesto njega te da preuzme odgovornost za izvršenje.

5. Taj osjećaj odgovornosti i obaveza realizacije značajna je i kao dio odnosa prema voditelju terapije i drugim osobama. Ona ga oslobađa osjećaja osamljenosti jer to što radi važno je i drugim osobama.

6. Ako dijete ne izvrši dogovoreno ne uvažavaju se opravdanja nego se pita: Kada ćeš to uraditi? Može se promijeniti plan ali se ne može prihvatiti neizvršavanje dogovorenog plana.

7. Sljedeći princip je nekažnjavanje. Ako dijete ničim ne kažnjavamo i ne ponižavamo ga, onda ono nema razloga da se opravdava, a mi nismo dužni da njegova opravdanja uvažavamo.

8. Ako sve što smo poduzeli nije dalo uspjeh, treba krenuti ponovo i ne očajavati. Baš tim postupkom uvjerit ćemo dijete da nam je stalo do njega, da ga ne napuštamo i da mu želimo pomoći.

Desenzitivizacija je postupak postupnog oslobađanja negativnih emocija izazvanih traumatskim doživljajem. Traumatski doživljaj je događaj koji nam se zbio, a nismo očekivali da nam se to može dogoditi. Budući da smo nespremni za taj događaj, mi gubimo kontrolu nad svojim životom, a događaj preuzima kontrolu nad nama. To dovodi do vrlo burnih i bolnih emocija koje dugo traju i imaju dugotrajne negativne posljedice na naš psihički život. Kod djece to može biti iznenadna smrt drage osobe, ratne strahote koje je dijete proživjelo, prometna nezgoda u kojoj je osobno sudjelovalo, neki oblici nasilja koji su nad djetetom izvršeni.

Da bi se prišlo postupku desenzitivizacije potrebno je prvo uspostaviti kontakt s osobom koja ima problem i ustanoviti točno o kojem događaju ili događajima se radi. Kad smo to ustanovili, onda postupak ima sljedeće etape:

1. Od osobe tražimo da se umiri, zatvori oči i zatim se provodi jedan od postupaka opuštanja . To mogu biti vježbe disanja (ali ne prsnog nego disanja pomoću ošita), napinjanja i zatim opuštanja mišića, mogu se koristiti neki elementi autogenog treninga.

2. Osobi se sugerira da ponovno u sjećanje prizove situaciju koja je izazvala traumatski doživljaj. Sugerira se da događaj doživi vizualno, akustički, olfaktilno (miris), gustativno (okus), kinestetički, te da ponovno osjeti sve one emocije koje je taj događaj pobudio.

3. Nakon toga osobi se sugerira da kaže "To je prošlo i neće se više povratiti."

Postupak se nastavlja tako da se ponavljaju ove iste etape i to se tako čini deset do petnaest puta, što zavisi od te osobe. Prekida se kad ta osoba pokaže potrebu da se terapija prekine. Pri stalnom ponovnom proživljavanju istog događaja intenzitet negativnih emocija postupno slabi i osoba uključena u ovu terapiju osjeća vidno olakšanje.

* * *

Ovdje smo ukratko opisali velik broj metoda i postupaka koji se mogu koristiti u odgoju. Sve smo ih grupirali u tri strategije: **strategiju egzistencije, strategiju socijalizacije, strategiju individuacije.** Lista mogućih postupaka time nije ni izdaleka iscrpljena. Zato sve ove metode i postupke treba shvatiti kao ideje i poticaje za traženje novih i drugačijih mogućnosti. Pri izboru adekvatnog postupka važno je da on bude primjeren osobama i situaciji. U odgoju postupak je značajan i bez njega se ne može. Ipak, presudna je uvijek ličnost koja ga koristi i kvalitet međuljudskog odnosa koji i predstavlja bit odgoja.

Metode odgoja

ZADACI: Upoznati neke odgojne postupke kroz vlastito sudjelovanje. Razlikovati strategije, metode i postupke, te usvojiti sustav strategija, metoda, i postupaka. Kreiranje novih postupaka.

SREDSTVA: Kazetofon, kazeta s glazbom, papiri, flomasteri, napisane uloge *Veliki Sivi* i *MalaCrvena*, igra *Robin Hood*, stroj za pušenje, veći papiri za postere, boje...

1. Voditelj/voditeljica predloži da svatko za ovu priliku izmisli svoje novo ime i zanimanje. Svi se kreću u prostoru uz prikladnu glazbu, a na prestanak glazbe predstave se osobi kraj koje se zateknu. Na ponovni zvuk glazbe opet se kreću i tako se **predstavljanje** ponavlja nekoliko puta.
2. Svi posjedaju u krug i voditelj/voditeljica najavi temu **Metode odgoja**. Sve metode možemo svrstati u tri strategije - strategiju individuacije, strategiju socijalizacije i strategiju egzistencije, a postupke u igre, simulacije i akcije.
3. Iz strategije **individuacije** upoznat ćemo jednu igru, jednu simulaciju i jednu akciju:

    3.1. Igra **Osoba godine** (prema opisu na str 149).
    3.2. Simulacija **Aktivno slušanje.** Svi se podijele na osobe A i B. Osobe B sjednu u unutarnji dio kruga i okrenu se prema osobama A. Osobe A pričaju osobama B o svom omiljenom ručku, a osobe B samo slušaju. Sad se unutarnji red pomakne za jedno mjesto tako da dođu pred drugu osobu. Sad osobe B pričaju o svom najveselijem doživljaju, a osobe A slušaju i svoje reakcije izražavaju mimikom i pokretima. Ponovno se pomakne samo vanjski krug i sad osobe A pričaju svoj najtužniji doživljaj, a osobe B slušaju uz povremeno parafraziranje kako bi osobi A dale do znanja da se trude razumjeti i suosjećati.

    3.3.. Akcija **Desenzitivizacija** (prema uputama na str. 159) izvodi se tako da voditelj/voditeljica vodi ovaj postupak s osobom koja je imala traumatski doživljaj.

Slijedi kraći razgovor o ovom i drugim postupcima, te o nekim novim idejama.
4. Iz strategije **socijalizacije** odabrat ćemo također po jednu igru. simulaciju i akciju:

    4.1. Igra **Piloti** (prema opisu na str. 130).
    4.2. Simulacija konflikta u priči **Veliki Sivi i Mala Crvena** (str. 140) Svi se podijele u tri grupe i svaka grupa dobije tekst jedne od uloga Velikog Sivog, Male Crvene i Medijatora. Nakon upoznavanja uloga formiraju se trojke u kojima su zastupljene sve uloge i vodi se razgovor kroz igru uloga i nastoji riješiti konflikt.

4.3. Sudionike možemo upoznati s akcijom **Osposobljavanje medijatora.** Možemo im podijeliti programe tečajeva i pozvati ih da se uključe oni koji žele. Medijatori će imati zadatak da pomažu u nenasilnom rješavanju sukoba među vršnjacima.

Slijedi razgovor o ovim postupcima i drugim mogućnostima.

5. Iz strategije **egzistencije** predlažemo sljedeći izbor:

5.1. Igra **Robin Hood** (str. 121-122). Treba pripremiti toliko igara koliko imamo grupa ili veći broj sličnih ekoloških igara.

5.2. Simulacija procesa pušenja i posljedica pušenja na dišne organe vidljiva je uz korištenje **stroja za pušenje** (str. 122-123).

5.3. Akcija **Kampanja protiv alkohola.** Svi sudionici se podijele u grupe i svaka načini svoj prijedlog za ovu akciju i prikaže je na većem posteru ili plakatu.

Razgovor o ovim postupcima i novim mogućnostima.

6. Na kraju je jedan od sudionika na kojeg padne izbor reporter i sa zamišljenim mikrofonom intervjuira sudionike radionice pitajući ih što im se svidjelo. što ne i što predlažu za ubuduće.

Napomena: *Ako raspolažemo ograničenim vremenom, ova se radionica može skratiti tako da odaberemo samo po jedan postupak iz svake strategije, te da u razgovoru analiziramo koji od tih postupaka je igra, koji simulacija, a koji akcija. Radionica se može realizirati i u tri dijela tako da svaki put realiziramo samo postupke iz jedne strategije.*

Evaluacija

Stigosmo i do posljednje teme EVALUACIJE. Navedite neke probleme, pitanja, dileme koje Vam sad padaju na pamet kad je riječ o evaluaciji u odgoju. Možda imate neka pozitivna ili negativna iskustva u tome. Načinite malu listu pitanja i problema za koje znate da se javljaju u praksi.

Nakon čitanja ovog teksta proanalizirajte na koje probleme, pitanja, dileme ste našli odgovore, a na koje niste. Koja rješenja Vi predlažete?

Kad smo već kod evaluacije, vrednujte ovu knjigu. Učinite to nekim od postupaka koji je prikazan u ovoj knjizi. Ako želite, javite mi rezultat.

EVALUACIJA

Svaki odgojni proces završava nekim oblikom evaluacije. To se odnosi kako na odgojni proces promatran na mikro razini, tako i na makro razini. Evaluacijom nastojimo dobiti neke pokazatelje o tome koliko je proces bio uspješan, koliko smo ostvarili postavljene zadatke, koji su se novi problemi pojavili, te kako raditi ubuduće. Vrednovati mogu odgajanici (učenici) i odgajatelji (učitelji), a u pojedinim situacijama i roditelji. Ponekad evaluaciju provode pojedini eksperti (pedagozi, psiholozi, defektolozi, socijalni radnici) koristeći za to posebno izrađene instrumentarije, ali to prelazi namjenu ove knjige, te ćemo se mi zadržati prvenstveno na evaluaciji koju provode neposredni sudionici odgojnog procesa.

Vrednovanje odgojnog procesa

Odgojni proces mogu vrednovati odgajanici i odgajatelji. Odgajatelji su kreatori i voditelji odgojnog procesa, ali i njegovi sudionici pa je normalno da će na kraju procesa imati svoje viđenje uspješnosti ili neuspješnosti tog procesa. Ipak, za konačan zaključak bit će im posebno dragocjeni pokazatelji koji dolaze od odgajanika jer oni najbolje mogu reći kako su doživjeli sam proces. Zato ćemo najprije dati pregled postupaka kojima možemo doći do takvih podataka. Postupci moraju biti vrlo jednostavni i djeci lako razumljivi, ali i brzi za provođenje i sređivanje.

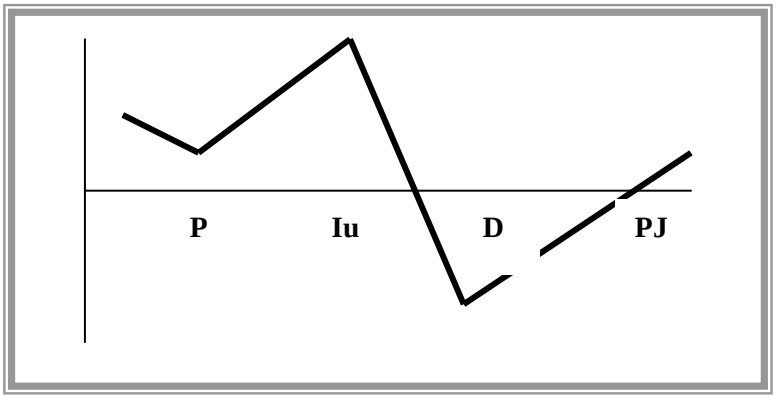
zatim pojedinačno otvaraju i može se napraviti pregled kako je većina doživjela odgojni proces.

Listić osjećaja može se izraditi u različitim varijantama. Na listić se nacrtaju likovi koji simboliziraju neki osjećaj. Listići se umnože kako bi svaki učenik mogao dobiti jedan listić. Svatko oboji jedan ili više likova koji odgovaraju vlastitom osjećaju za vrijeme odgojnog procesa. Listić se isto tako može odnositi na osjećaj u kraćem ili dužem vremenskom razdoblju.

Listić osjećaja

Krivulja raspoloženja primjerena je nešto starijim učenicima koji mogu razumjeti koordinatni sustav. Na apscisu se upišu aktivnosti koje su se za vrijeme odgojnog procesa provodile (npr. **P**redstavljanje, **I**gra **u**loga, **D**iskusija, **P**jesma). Svaku aktivnost označimo velikim početnim slovom. Na ordinatu pak označimo stupanj pozitivnog ili negativnog odnosa prema toj aktivnosti. Svaki učenik na komadiću papira s kvadratićima nacrta svoju krivulju raspoloženja, odnosno osciliranja svog pozitivnog ili negativnog odnosa prema pojedinoj aktivnosti.

Krivulja raspoloženja

Evaluacijski krug (vidi na str. 89) može se načiniti na većem papiru tako da za svaku aktivnost predvidimo jedan kružni isječak. Svako dijete uzme jednu boju i stavlja u svaki isječak po jednu točku, ali tako da točka bude bliže sredini ako mu se ta aktivnost svidjela ili dalje od središta ako mu se aktivnost nije svidjela. Postupak je praktičan jer ne zahtijeva nikakvu naknadnu obradu nego odmah vrlo slikovito pokazuje kakav je odnos sudionika prema svakom dijelu odgojnog procesa.

Cvijet interesa i potreba može se koristiti i na početku, ali i na kraju odgojnog procesa. On je posebno primjeren nekoj zahtjevnijoj temi koja predstavlja jedinstvo odgojnog i obrazovnog procesa, a ostvaruje se u nekom dužem vremenskom razdoblju. Na početku se djeci može dati da upišu svoje želje, a na kraju da analiziraju koliko su ti njihovi interesi i potrebe zadovoljeni.

Svi učenici podijele se u šest skupina i svaka dobije jednu od latica cvijeta interesa i potreba. Latice su izrezane od kolaž papira i različitih su boja. Nakon dogovora grupe upisuju svoje želje, a zatim svaka svoju laticu stavlja u zajednički cvijet.

Mikrofon je vrlo jednostavan evaluacijski postupak u kojem svaki sudionik uzme neki predmet (štapić, flomaster, kredu) koji simbolično predstavlja mikrofon, te ukratko kaže svoj osvrt na odgojni proces u kojem je sudjelovao. Prednost ovog postupka je otvorena mogućnost sudionicima da iskažu svoj stav, a poteškoća je što je teško izvršiti sintezu i dati neku zajedničku ocjenu.

Reporteri dobivaju zamišljeni mikrofon i tako provode postupak sličan prethodnom. Reporter nekom od sudionika postalja pitanja. Nakon obavljenog razgovora mikrofon daje nekom od sudionika koji sad postaje reporter.

Pismo iz budućnosti prikladan je postupak evaluacije nakon neke duže i složenije teme za koju pretpostavljamo da je na sudionike ostavila snažniji dojam i značajnije utjecala na promjenu stavova i ponašanja. Sudionicima se ponude papiri različitih boja. Svatko odabere svoju boju i napiše voditelju pismo iz nekog zamišljenog budućeg vremena. U pismu će vjerojatno navesti kako je na njih djelovalo to što su zajednički radili i kakve je promjene izazvalo u njihovu životu.

Odgajatelji (učitelji) uvijek na neki način i sami vrednuju odgojni proces. Budući da su angažirani vođenjem procesa i da su subjektivno potpuno zaokupljeni nizom organizacijskih poslova, takvo je vrednovanje dosta površno i potpuno subjektivno. Zato se mogu koristiti neki postupci video ili audio snimanja koji nam omogućuju naknadno promatranje i analiziranje cijelog procesa. Pritom se mogu koristiti i neki analitički postupci koji omogućuju da se odgojni proces izrazi kvantitativnim pokazateljima.

Flandersova analiza govorne interakcije može se izraditi na osnovi audio snimke odgojnog procesa u kojem ima mnogo govornih aktivnosti. Preslušavajući snimku, svake tri sekunde stavlja se znak u jednu od deset kategorija. Prvih sedam kategorija odnosi se na govor odgajatelja (učitelja), sljedeće dvije na govor odgajanika (učenika), a posljednja na šutnju, zbrku ili nedefiniranu situaciju. Na ovaj način ne treba analizirati one dijelove odgojnog procesa kad se ne događa govorna interakcija (dok djeca npr. slikaju, pišu). Realnija slika se dobije ako snimimo veći broj govornih situacija.

Već izračunavanje postotaka zastupljenosti pojedinih kategorija pokazat će nam koristimo li više poticajni govor (prve tri kategorije) ili više direktivni govor (kategorije 5,6 i 7) ili imamo tzv. "despotizam učiteljskih pitanja" (kategorija 4). Kod učenika ćemo vidjeti odgovaraju li pretežno na naša pitanja ili sami daju poticaje.

1. Prihvaća učenikove osjećaje. Prihvaća ili objašnjava osjećaje učenika, a da pri tom ne obeshrabruje. Osjećaji mogu biti pozitivni i negativni. Ovamo se ubraja i predskazivanje osjećaja i podsjećanje na prošle osjećaje.

2. Hvali ili ohrabruje. Hvali ili ohrabruje učenikovo djelovanje ili ponašanje. Šali se da bi popustila napetost, ali ne na račun drugih. Ovamo se ubraja ohrabrujuće »kimanje« glavom, te izrazi poput »aha« ili »a dalje?«.

3. Prihvaća ili koristi ideje učenika. Objašnjava, izgrađuje ili razvija ideje učenika. Kad nastavnik počinje s iznošenjem pretežno svojih ideja, prelazi se na kategoriju 5.

4. Postavlja pitanja. Pitanja o nekom sadržaju ili postupku koja polaze od nastavnikove ideje s namjerom da učenik odgovori.

5. Izlaganje. Iznosi činjenice ili mišljenja o sadržaju ili postupku: iznosi vlastite misli ili se poziva na neki autoritet, postavlja retorička pitanja.

6. Daje upute. Upute, zapovijedi ili naredbe za koje se očekuje da će ih učenik izvršiti.

7. Kritizira ili se poziva na svoj autoritet. Izjave s kojima se nastoji izmijeniti ponašanje učenika od neprihvatljivog prema prihvatljivom, grdi učenika, iznosi razloge nekog svog postupka, ekstremno pozivanje na samog sebe.

8. Učenikov govor-odgovor. Odgovaranje učenika na nastavnikovo pitanje. Nastavnik strukturira i ograničava situaciju. Sloboda učenikova iznošenja vlastitih misli je ograničena.

9. Učenikov govor-inicijativa. Učenik iznosi nove ideje, vlastite predodžbe, bilo spontano bilo na poticaj nastavnika. Mogućnost slobodnog iznošenja stavova i mišljenja, prelaženje okvira određene strukture.

10. Šutnja ili zbrka. Kratke stanke, vremenski odsjeci šutnje ili općeg žamora kad promatrač ne može ustanoviti oblik i sadržaj komuniciranja.

Flandersove kategorije za analizu govorne interakcije

Vrednovanje odgojnog učinka

Sam odgojni proces svoju učinkovitost dokazuje promjenama u stavovima, uvjerenjima i ponašanju odgajanika, pa je evaluacija odgojnog učinka ujedno i najbolja evaluacija samog procesa. Ipak, treba napomenuti da promjene u stavovima i ponašanju ne dolaze brzo i često je u igri i mnogo drugih činitelja pa je rezultate teško mjeriti. Osim toga, kad je riječ o različitim testovima kojima nastojimo mjeriti stavove, često dobivamo od djece odgovore za koje ona znaju da očekujemo pa je vjerodostojnost takvih rezultata uvijek na određen način upitna.

Ponašanje je možda ipak najsigurniji pokazatelj kojem bi se trebalo okrenuti. Mogu se pratiti neki negativni oblici ponašanja kao što je broj razbijenih prozora na školi, uništenih prekidača, broj krađa, tuča među

djecom, intenzitet galame za vrijeme odmora... Ali isto tako je moguće pratiti neke pozitivne manifestacije ponašanja kao što je učestalost suradničkih igara u dječjim igrama, broj uspješno nenasilno riješenih sukoba među djecom, učestalost dječjeg posredovanja u sukobima. To može pratiti udgajatelj, ali to može biti i zajednička aktivnost s djecom, koja će na taj način biti i više angažirana na mijenjanju vlastitoga ponašanja.

Ispitivanje socijalnih odnosa nam može također biti važan i pouzdan pokazatelj. Postoje različiti tipovi situacijskih testova gdje se djeci daje kraći opis neke situacije u socijalnim odnosima, a traži se odgovor što bi učinila u toj situaciji. No, vjerodostojnost rezultata je uvijek upitna. Međutim, rezultat sociometrijskog ispitivanja možemo smatrati pouzdanim, te sociometriju treba povremeno koristiti za ispitivanje odnosa unutar zajednice učenika. Prilikom upotrebe javlja se problem tzv. negativnih biranja, odnosno odbijanja, te javnosti rezultata koje smo dobili. Predlažemo da se koriste samo pozitivna biranja, a djeci se može reći tko je koga birao (npr. za sudjelovanje u nekoj aktivnosti) pa te zahtjeve, koliko je moguće i uvažiti. Izrađen sociogram (vidi na str. 108) pak poslužit će odgajatelju za dijagnozu stanja socijalnih odnosa ili kao pokazatelj dokle se stiglo u mijenjanju postojećeg stanja.

Ispitivanje stavova bit će koristan pokazatelj ako ga učenici ne dožive kao provjeravanje postignuća, nego kao rezultat želje da zaista doznamo njihove stavove o nečemu. Pritom treba napomenuti da nema točnih i netočnih ili dobrih i loših odgovora. Može samo biti iskrenih i neiskrenih odgovora, te ih zamoliti za iskrenost, ali i mogućnost da ne odgovore, ako ne žele.

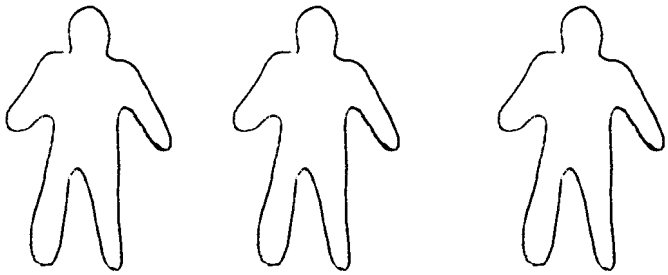
Jednostavan upitnik za ispitivanje stavova kojim možemo doznati predrasude koje djeca imaju može biti i primjer na sljedećoj stranici. Umjesto upitnika može se koristiti i jednostavna igra. Učenici sjede u krugu, a učitelj/učiteljica baca redom lopticu govoreći nazive grupa prema kojima ispituje predrasude. Npr:

Liječnici su....
Zubari su....
Nogometaši su...
Dinamovci su....

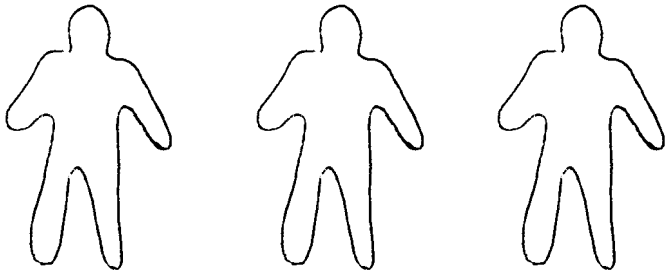
Dijete koje dobije lopticu treba brzo odgovoriti i vratiti lopticu učitelju/učiteljici. Važno je da se nakon te aktivnosti raspravi o tim iskazima i osvijeste predrasude koje djeca imaju kako bi mogla biti otvorena za njihovo mijenjanje.

Obično se kaže:

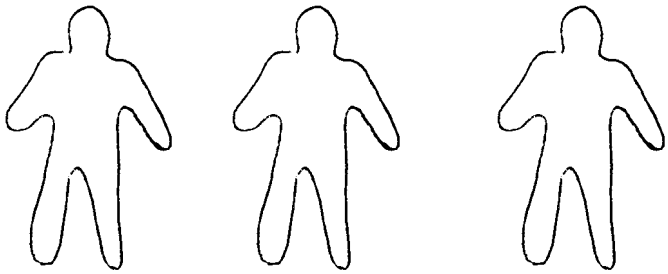
Djeca su _____. Mladići su __ _____. Djevojke su _____.

Žene su _____. Muškarci su _____. Učitelji su _____.

Učenici su _____. Učenice su _____. Studenti su _____.

Upitnik za ispitivanje predrasuda

Druga jednostavna mogućnost ispitivanja stavova je tzv. semantički diferencijal. Ako želimo ispitati npr. stavove učenika o školi, o obitelji, o slobodnom vremenu... jednostavno napišemo taj pojam na listu semantičkog diferencijala (koja je jednaka za svaki pojam) i učenici se u svakoj dihotomiji opredjeljuju već prema svom stavu tako da označe mjesto na kontinuumu, npr:

```
          3   2   1   0   1   2   3
VAŽNO +--+-X+--+--+--+--+ NEVAŽNO
```

```
          3  2 1  0 1  2 3
DOBRO +--+--+--+--+--+--+ LOŠE

USPJEŠNO+--+--+--+--+--+--+ NEUSPJEŠNO

SREĐENO +--+--+--+--+--+--+ NESREĐENO

OPTIMISTIČNO +--+--+--+--+--+--+ PESIMISTIČNO

POZITIVNO +--+--+--+--+--+--+ NEGATIVNO

AKTIVNO +--+--+--+--+--+--+ PASIVNO

UZLAZNO +--+--+--+--+--+--+ SILAZNO

TOPLO +--+--+--+--+--+--+ HLADNO

BRZO +--+--+--+--+--+--+ SPORO

LAKO +--+--+--+--+--+--+ TEŠKO

JAKO +--+--+--+--+--+--+ SLABO
```

Vođenje odgajanika (učenika)

Vođenje je osjetljiv proces u kojem odgajatelj prati i potiče osobni rast i razvoj svakog pojedinca i učeničke zajednice. Pritom i odgajatelj raste i razvija se. Utjecaj je obostran. No, vodeća uloga odgajatelja uvijek je prisutna.

Upitnici poticanja jednostavan su oblik kojim možemo potaknuti pojedinog odgajanika ili sve učenike da se okrenu sebi i da sami vrednuju neke vidove svog ponašanja ili svoje ličnosti. Budući da rezultate učenici nikome ne pokazuju nego samima sebi, oni to ne doživljavaju kao nekakvo provjeravanje i miješanje u njihovu intimu, nego kao poticaj da

rade na sebi i vlastitom mijenjanju. Odgajatelju ostaje mogućnost da koristi one poticaje koji su primjereni odgojnim problemima, ali i dobi odgajanika. Takav je upitnik *Znaš li dobro slušati* na str. 152.

Razgovor odgajatelja i odgajanika ostaje ipak najvredniji oblik vođenja. Bilo bi dobro da odgajatelj planira vrijeme da npr. u jednoj školskoj godini barem dva puta razgovara sa svakim učenikom. U tom razgovoru treba učeniku reći prvo ono pozitivno što smo uočili, zatim određene primjedbe i savjete za naredni period. Zavisno od dobi učenika treba saslušati i učeničke želje, primjedbe i sugestije.
Ponekad možemo koristiti razgovor u troje. To je razgovor razrednika/ razrednice, učenika i roditelja. Takvi razgovori posebno su korisni jer sudjeluju sva tri bitna subjekta u odgoju. Za vođenje učeničke zajednice razrednik/razrednica može koristiti razgovor u krugu. Stolice se postave u krug kako bi svi sugovornici imali ravnopravnu ulogu. Tu svatko ima pravo i mogućnost da iznese svoje stajalište, ali i da sasluša druge.

Pismo je također jedan od postupaka koji odgajatelj može koristiti u vođenju učenika. Pismo roditeljima može se koristiti kad se nešto lijepo dogodilo u učenikovoj obitelji, u aktivnostima u školi ili kad su se javili neki odgojni problemi koje treba zajednički rješavati. Pismo učeniku ili opisna ocjena piše se na kraju nekog razdoblja. Ono treba biti napisano riječima koje učenik te dobi može razumjeti i treba biti napisano tzv. "ja-govorom", a može imati sljedeće dijelove:

> 1. Opći osobni dojam o suradnji s učenikom. 2. Kvalitete koje cijenimo kod učenika, te napredak koji smo zajednički postigli. 3. Eventualne slabosti koje smo uočili. 4. Prijedlozi za promjene.

Draga Željka!

Bliži se kraj školske godine i tvoj završetak sedmog razreda. Suradnja s tobom bila mi je vrlo uzbudljiva. Iako uvijek nisam odobravala tvoje postupke, pa smo imale čak i manjih sukoba zbog toga, ipak smo uvijek nalazile zajednički jezik i tako postupno jačale naše međusobno povjerenje. Vrlo sam ponosna što smo u tome zajednički uspjele.

Raduje me kod tebe tvoja lepršavost i velika energija. Tebi nikad ništa nije teško. Stalno si u nekoj akciji. Često sama daješ poticaj, ali isto tako prihvaćaš i inicijative drugih. U tvojim sjajnim krupnim očima uvijek vidim otvorenost i iskrenost. Kad kod si nešto rekla uvijek sam osjećala da govoriš točno ono što osjećaš bez obzira koliko sam se s tim slagala.

Iako smo o tome već više puta razgovarale, i ovom prilikom ti želim predložiti da nađeš načina da obuzdaš svoj temperament. Puno puta sam uočila da burno reagiraš kad se s nečim ne slažeš, a to često zna povrijediti osobe s kojima surađuješ. Zato su te neke prijateljice počele izbjegavati. Željela bih općenito više tolerancije u mom razredu, a ti mi posebno u tome možeš pomoći.

Željela bih da ti i ja naredne godine nađemo češće vremena za razgovor. Nadam se da ćeš pronaći načina da bolje surađuješ sa svojom mamom. Vjerujem da ćemo i iduće godine imati onako lijepih trenutaka kao što je bio onaj kad si pomirila Manuelu i Korneliju i kad ste zajedno otišle na sladoled.

Tvoja razrednica

Elizabeta

Odgajatelj se treba uvježbati u afirmativnom pristupu djeci, što znači da uočava pozitivno kod svakog djeteta i da to potiče. To je tzv. princip pozitivne usmjerenosti koji je vrlo zanačajan u odgoju. Isto tako treba u pismu (a i inače) izbjegavati govor koji znači dijagnosticiranje, presuđivanje, izbjegavanje vlastite odgovornosti i korištenje "ti-govora", jer takav govor kod djece nailazi na odbijanje i nije odgojno učinkovit. Nasuprot tome pismo u kojem se osjeća iskrenost i toplina, podrška i povjerenje, iskrena ljudska osoba, a ne hladni autoritet, obično ima snažan odgojni utjecaj.

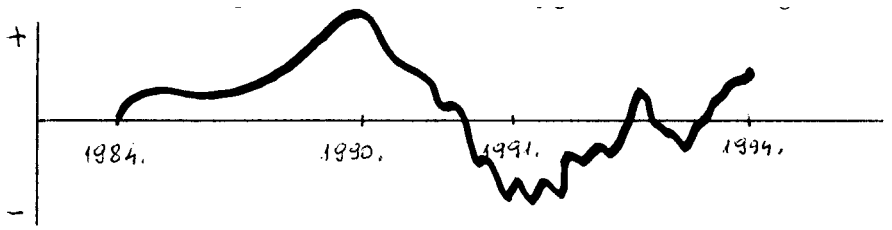
* * *

Evaluacija je značajna etapa odgojnog procesa. Evaluacijom proces završava. ali i nanovo počinje. Razlikujemo evaluaciju **odgojnog procesa,** te evaluaciju **odgojnog učinka.** U evaluaciji odgojnog procesa više smo se zadržali na postupcima kojima odgajanici (učenici) vrednuju odgojni proces, a kod evaluacije odgojnog učinka na postupcima kojima se služe odgajatelji vrednujući učenike. Postoje naravno i postupci kojima odgajanici vrednuju svoje odgajatelje, ali njih je moguće pronaći u drugim priručnicima. Budući da je odgoj stalan proces, evaluacija ima svoj smisao u vođenju odgajanika pojedinca ili učeničke zajednice. Postupci koje smo naveli samo su ideje kojima se ne iscrpljuju nove mogućnosti koje kreativni odgajatelji i njihovi učenici svakodnevno pronalaze u praksi.

R 7 Postupci evaluacije

ZADACI: Upoznati postupke evaluacije odgojnog procesa, odgojnog učinka, te postupke vođenja. Kreirati nove postupke.
SREDSTVA: Papiri A4, boje, flomasteri, primjeri upitnika, različitih instrumenata, opis odgojnog slučaja.

1. Svaki sudionik na listu papira nacrta svoju **krivulju uspješnosti** suradnje s drugim ljudima proteklih godina. Na apscisu označi prelomne datume, a na ordinatu + za uspješnost i - za neuspješnost suradnje. Ako imamo više vremena, krivulja uspješnosti može se i ilustrirati. Svatko zatim pronađe para i porazgovaraju o svojim krivuljama uspješnosti.

2. Voditelj/voditeljica ukaže da su oni sad izvršili evaluaciju svog dosadašnjeg odnosa s drugima, te najavi temu **Postupci evaluacije.**.
3. Sudionici se podijele u tri skupine. Svaka na svom stolu ima pripremljen pismeni zadatak i potrebne materijale.
   3.1. Prva skupina se treba prisjetiti postupaka **evaluacije odgojnog procesa** koji su korišteni u dosadašnjim radionicama, te olujom ideja stvoriti jedan novi. Taj će biti korišten danas na kraju ove radionice.
   3.2. Druga skupina dobiva na uvid razne postupke **evaluacije odgojnih postignuća** i treba olujom ideja kreirati jedan novi postupak.
   3.5. Treća skupina dobiva opis slučaja (vidi radni list) i zatim treba igrom uloga prikazati razgovor u troje, te napisati pismo učenici na kraju godine. To je praktična primjena **postupaka vođenja.**
4. Svaka skupina izvješćuje o svom radu i prikazuje svoj kreativan doprinos. Otvara se diskusija u kojoj mogu biti iznesene i druge ideje ili pohvale i primjedbe na ostvarenja pojedinih grupa.

5. Radionica se vrednuje prema ideji koju je dala prva skupina.

Suzana

1. Pročitajte i proanalizirajte u grupi slučaj srednjoškolke Suzane.

Suzana se u srednju školu upisala kao odlična učenica. Živi s majkom, otac joj je nepoznat. U baraci u kojoj žive bez osnovnih higijenskih uvjeta, boravi i nepokretna baka. Majka je radnica, ali je pretežno na bolovanju zbog alkoholizma. Nemaju što jesti jer mama popije sve što zaradi, a i baka ono što dobije u ime socijalne pomoći.
Suzana je zdrava, inteligentna, s izrazitim darom za književnost. Izbjegava društvo, jer se srami. Nakon škole čisti tuđe stanove da se nekako prehrane i odijevaju. Ti teški uvjeti u kojima ona živi od odličnog učenika učinili su problem. Boji se života, čak je počela i uzimati sredstva za umirenje. Puna briga ne može učiti ni spavati.
Suzana je sama zamolila razrednicu za razgovor. Opisala joj je situaciju u kojoj živi i težak život koji provodi. »Sve to nije strašno, samo da mogu učiti. Moram se liječiti, ne smijem postati ovisnik o lijekovima za umirenje,« u razgovoru je bespomoćno zaključila Suzana.
Razrednica ju je uputila u Centar za mentalno zdravlje djece i omladine, jer je ocijenila da Suzanin problem nadilazi njezine snage. Liječnica u Centru preporučila je daljnje liječenje i promjenu sredine u kojoj Suzana živi. Razrednica je bila svjesna da je u tom trenutku teško izvedivo da Suzana s nezavršenom školom promijeni sredinu.
Kako je Suzana u četvrtom razredu srednje škole, razrednica joj je savjetovala da uz njezinu pomoć i podršku izdrži do kraja školske godine, ali da nastavi s liječenjem u Centru. Razrednica pomaže Suzani da prevlada poteškoće, razgovara s drugim nastavnicima kod kojih nastoji izazvati stav razumijevanja i pomaganja. Sve se to odražava na Suzanin stav prema učenju, te završni razred prolazi s dobrim uspjehom.
Razrednica osjeća toliku odgovornost prema Suzani da joj pronalazi i posao u bolnici. Neke poslove daktilografa Suzana obavlja povremeno još dok traje škola, a dato joj je obećanje da će — čim završi — biti primljena za stalno. Problem brige za majku i baku ostat će joj i dalje. (Bratanić, 1990, str. 141)

2. Igrom uloga prikažite razgovor utroje između razrednice, Suzane i

majke.

3. **U ulozi razrednice napišite pismo Suzani na kraju školske godine.**

PROGRAM ODGOJA

ZA OSNOVNU ŠKOLU

CILJ ODGOJA

Cilj odgoja je stvaranje atmosfere podrške i poticanja optimalnog razvoja ljudskih mogućnosti svakog pojedinog djeteta, te usvajanje vrijednosti i normi društvenog ponašanja kojima se osigurava dalji razvoj društva na demokratskim osnovama.

ZADACI

Osigurati uvjete za normalan tjelesni rast i razvoj svakog djeteta.

Poticati djecu na zdrav način života i aktivan odnos prema vlastitom zdravlju.

Osposobljavati djecu za aktivan odnos prema osobnoj i zajedničkoj sigurnosti u školi, kući, u prometu, te u slučaju prirodnih i društvenih nepogoda.

Afirmirati rad kao osnovu ljudske egzistencije, ali i stvaralaštva.

Poticati razvoj svijesti o potrebi očuvanja prirode čiji je čovjek neodvojivi dio.

Osigurati svakom djetetu da bude prihvaćeno u učeničkoj zajednici, te da dobije adekvatnu ulogu i status.

Osposobljavati djecu za otvorenu komunikaciju s drugim ljudima, za povjerenje u ljude i suradničke odnose.

Poticati djecu na produktivan pristup sukobima i osposobiti ih za nenasilno rješavanje sukoba u svakodnevnom životu.

Osigurati svakom djetetu doživljaj uspjeha i razvoj pozitivne slike o sebi.

Omogućiti djeci da postupno preuzimaju kontrolu nad vlastitim životom.

Poticati djecu da razvijaju sve svoje potencijale, a posebno one za koje imaju veće sklonosti.

Pružati efikasnu pomoć i podršku u krizama do kojih dolazi u procesu razvoja ličnosti.

Postupno usmjeravati djecu na izbor budućeg zanimanja koje će biti spoj osobnih interesa i društvenih potreba.

Osigurati poštivanje osnovnih ljudskih prava u školi, te odgajati djecu za poštivanje ljudskih prava u društvenim odnosima.

Odgajati za toleranciju i uvažavanje različitosti, za rješavanje društvenih sukoba nenasilnim putem i za mir u svijetu.

Aspekt odgoja	ODGOJNO PODRUČJE	I. - III. razred	IV. - V. razred	VI. - VIII razred
EGZISTENCIJALNI ODGOJ	ZDRAVSTVENI ODGOJ	Kako se hranimo	Zdravlje ulazi na usta	Prehrana i zdravlje
		Igre na zraku	Vježbanjem do zdravlja	Aktivnost i odmor
		Opasnosti od pušenja	Pušenje i alkohol	Alkohol i ostale droge
		Zdravlje i bolest	Briga o zdravlju	Karta zdravosti
	RADNI ODGOJ	Igramo se i stvaramo	Konstruktorske igre	Radimo i stvaramo
		Pomažemo u kući i ...	Moji poslovi u kući	Domaćinstvo
		Što ću biti kad odrastem	Želim biti...	Moje buduće zanimanje
		Igrajmo se zajedno	Radimo zajedno	Potrebe - rad - trgovina
	SAMOZAŠTITNI ODGOJ	Opasnosti u kući	Voda, vatra, plin, struja	Zaštita od požara
		Pažljivo u prometu	Prometna pravila	Vožnja biciklom
		Sigurnost u školi	Štitimo mlađe i slabije	Sigurnost moja i tvoja
		Grmljavina i oluja	Poplava, potres, rat...	Kako se snaći u opasnosti
	EKOLOŠKI ODGOJ	Čistoća u kući i školi	Zagađenost zraka i vode	Zrak, voda, tlo...
		Zdrava hrana	Otrovi u hrani	Zaštita tla
		Volimo cvijeće i ptice	Zaštita šuma i parkova	Zaštita biljaka i životinja
		Ekološka igre	Ekološke igre	Ekološke akcije

Aspekt odgoja	ODGOJNO PODRUČJE	I. - III. razred	IV. - V. razred	VI. - VIII razred
SOCIJALNI ODGOJ	ODGOJ ZA ŽIVOT U ZAJEDNICI	Slušati druge	Da li se čujemo	Razumjeti druge
		Ti si moj prijatelj	Sviđaš mi se jer...	Afirmacija
		Suradničke igre	Natjecanje ili suradnja	Kako surađivati
		JA i TI	MI i ONI	Prijatelj - neprijatelj
	SPOLNI ODGOJ	Djevojčice i dječaci	Mama i tata se vole	Mladići i djevojke
		Tko se tuče taj se voli	Zaljubljenost	Ljubavni odnos
		Djecu ne donose rode	Rođenje djeteta	Kontracepcija
		Mama i tata	Jednakost i razlike	Predrasude o ženama i muškarcima
	ODGOJ ZA NENASILJE	Uh što sam ljut/ljuta	Oprezno s ljutnjom	Kako se odljutiti
		Što me sve ljuti	Svađa ili kompromis	Konflikt
		Tuča ili dogovor	Svi smo pobjednici	Rješenje bez poraza
		Kako se pomiriti	Posredovanje	Medijacija
	ODGOJ ZA MIR	Igre rata i igre mira	Mir i ratovi	Nasilno rješavanje sukoba
		Zašto ne volim rat	Posljedice rata	Rat u Hrvatskoj
		Moja obitelj u ratu	Sjećanja na rat	Heroji mira
		Djeci treba mir	Kako živjeti u miru	Akcije za mir

Aspekt odgoja	ODGOJNO PODRUČJE	I. - III. razred	IV. - V. razred	VI. - VIII razred
HUMANISTIČKI ODGOJ	ODGOJ POZITIVNE SLIKE O SEBI	To sam ja	Kako me vide drugi	Tko sam ja zapravo
		Igrom do sebe	Nešto o meni osobno	Svi moji uspjesi
		Ja u obitelji	Moja obitelj	Ja i oni koje volim
		Zašto me vole	Moje kvalitete	Moje važne odluke
	EMANCIPACIJSKI ODGOJ	Djeca kojima je teško	Siromašni i bolesni	Ljudi sa margina
		Izbjeglice i prognanici	Žrtve rata	Ratni invalidi
		Djeca invalidi	Gluhi i slijepi ljudi	Ljudi sa specijalnim potrebama
		Djeca bez roditelja	Djeca s teškoćama	Gladna djeca
	ODGOJ ZA LJUDSKA PRAVA	Moje i tvoje pravo na greške	Mogu i promijeniti mišljenje	Ljudsko dostojanstvo
		Pravo na DA i NE	Ja mislim drugačije	Drugi ljudi, drugi običaji
		Ja osjećam tako	Jednakost i razlike među ljudima	Različita vjerovanja
		Potrebe moje - potrebe tvoje	Prava i obveze	Tolerancija različitih uvjerenja
	SAMOAKTUALIZA-CIJSKI ODGOJ	Ono što volim	Moje želje	Želje i mogućnosti
		Želim, želim...	Što je sreća	Koliko sam sretan/sretna
		Vjerujem u ...	Moja vjerovanja	Moj sustav vjerovanja
		Ja kad odrastem	Pismo iz budućnosti	Maštanja o budućnosti

Egzistencijalni odgoj obuhvaća sadržaje zdravstvenog odgoja i to zdravu prehranu, razvijanje navika tjelesnog vježbanja, prevenciju ovisnosti od pušenja, alkohola i ostalih droga, te zaštitu od bolesti. Mlade se želi učiniti odgovornima za vlastito zdravlje i razvijati pozitivnu orijentaciju na zdrav način života.

Radni odgoj orijentiran je na razvoj osnovnih radnih navika kroz obavljanje svakodnevnih poslova u kući i u školi. U radu se traže mogućnosti za stvaralaštvo i vlastito samopotvrđivanje. Ističe se važnost rada u životu čovjeka i važnost odabira adekvatnog budućeg zanimanja. Djeci se omogućuje da istražuju svoje sposobnosti na različitim područjima rada, te da upoznaju različita zanimanja kako bi se mogli opredijeliti. Na kraju osnovne škole djetetu i roditeljima daje se usmena preporuka za izbor budućeg zanimanja.

Djeca se upoznaju s različitim opasnostima u kući, na ulici i u školi i kako se zaštititi. Posebna se pozornost posvećuje prometnom odgoju, a posebno sigurnom sudjelovanju u prometu kao pješak i kao biciklist. Djeca trebaju biti osposobljena i za ponašanje u raznim izvanrednim situacijama kao što su elementarne nepogode i rat, te za pružanje prve pomoći unesrećenima.

Ekološki odgoj odnosi se na uočavanje problema devastacije prirodne sredine u mjestu gdje djeca žive, te aktivan odnos prema tim problemima. Djeca će uočavati konkretne pojave zagađivanja zraka, vode, tla i pokretati određene inicijative za promjenu stanja, ali i organizirati različite akcije za zaštitu biljnog i životinjskog svijeta npr.

Socijalni odgoj odnosi se na uspješno komuniciranje i suradnju unutar obitelji, razredne zajednice, u odnosima između spolova, te na nenasilno rješavanje konfliktinih situacija. Za život u zajednici posebno je važna suradnja zato će se djeci ponuditi različite suradničke igre umjesto natjecateljskih koje sada dominiraju. Različitim postupcima kod djece će se razvijati sposobnost afirmativnog odnosa prema drugima i orijentacije na pozitivno.

U spolnom odgoju djeca će postupno upoznavati fizičke i psihičke razlike između dječaka i djevojčica, mladića i djevojaka, muškaraca i žena. Uočavat će i različite predrasude prema ženama i muškarcima u svojoj sredini. Posebna pažnja će se posvećivati odnosima između muškarca i žene, te fenomenu ljubavi kao važnom činiocu života, ali i preduvjetu za brak, te rađanje i zajedničko podizanje djece.

Odgoj za nenasilje okrenut je razvijanju kulture nenasilja u svakodnevnom životu djece. Djeca će se osposobljavati za kontrolu i

pražnjenje svojih neugodnih emocija, te za ovladavanje modelima ponašanja u svakodnevnim konfliktnim situacijama. Postupno će ovladati različitim tehnikama rješavanja sukoba bez posrednika i uz posredovanje neutralne osobe. Odgoj za mir treba početi već u mlađoj školskoj dobi. Djeca mogu razlikovati svoje ratničke i suradničke igre i zauzeti prema ratničkim igrama kritički stav. Djeca će analizirati svoja ratna iskustva, a posebno iznositi svoja traumatska iskustva. Upoznat će se s nekim ljudima koji su pokušali i uspjeli sukobe riješiti na miran način. Posebno će se analizirati uzroci rata u Hrvatskoj.

Humanistički odgoj odnosi se na razvoj pozitivne slike o sebi i pomoć drugima da ostvare tu potrebu, na odgoj za ljudska prava, te poticanje procesa samoaktualizacije svakog pojedinca. Pozitivnu sliku o sebi djeca će postupno razvijati uočavajući svoje ljudske posebnosti i svoje kvalitete, govoreći o sebi i osobama koje vole, ali i kroz podršku drugih. Tako će se i sami navikavati da daju podršku drugima kojima je teško (hendikepiranima, bolesnima, invalidima, prognanicima...). Odgoj za ljudska prava polazi od uočavanja i poštivanja vlastitih prava i prava drugih u svakodnevnom životu. Postupno će uočavati i primjere kršenja ljudskih prava u svojoj sredini i aktivno se postavljati prema tim problemima.

Samoaktualizacijski odgoj usmjeren je na preuzimanje kontrole nad vlastitim životom i odgovornosti za vlastitu sreću, na poticanje i podršku pojedincu u njegovom izrastanju u originalnu ljudsku jedinku, na slobodu izbora vlastite filozofske i vjerske orijentacije, ali i toleranciju prema drugačijim orijentacijama. Usmjeren je na poticanje pojedinca da se aktivno uključi u stvaranje vlastite budućnosti.

PRISTUP REALIZACIJI

Planiranje može učiniti razrednik/razrednica, vodeći računa o dobi učenika, te o odgojnoj situaciji, tako da u svakoj godini iz svakog odgojnog područja odabere po dvije do tri teme koje će realizirati na zajednici učenika. Ostalo vrijeme (do 55 sati godišnje) koristit će za aktualnosti u zajednici učenika, školi i društvenoj sredini.

Organizacijska rješenja treba tražiti unutar jednotjednih sastanaka zajednice učenika, ali i povezivanjem s nastavom ostalih predmeta i povremenim aktivnostima u školi i izvan nje.

Program se ostvaruje putem **pedagoških radionica** koje počinju sjedenjem u krug i igrama komunikacije, stvaranja ugodnog raspoloženja, opuštanja i međusobnog povjerenja, a potom se prelazi na osnovnu temu koja se ostvaruje kroz tzv. iskustveno učenje, rad u

manjim skupinama, radom na projektima itd. Na kraju je evaluacija u kojoj djeca i učitelj/učiteljica iznose svoje zadovoljstvo ili nezadovoljstvo i želje za buduće aktivnosti.

METODE 1 POSTUPCI

Program će se prvenstveno realizirati **igrom**. To su posebno smišljene igre koje djecu dovode u situacije u kojima mogu steći iskustva slična onima u stvarnoj situaciji, ali zadržavaju draž igre. Danas postoje mnogobrojne zbirke u kojima će svaki razrednik pronaći adekvatnu igru ili ideju za kreiranje nove.

Simulacija je postupak sličan igri, ali se razlikuje po većoj mogućnosti sudionika da sami odlučuju o daljem razvoju situacije. Ona je znatno bliža stvarnoj situaciji, ali se ipak od nje razlikuje, te je dobra priprema za stvarne okolnosti.

Akcije ili kampanje su aktivnosti kojima ostvarujemo promjene u stvarnosti i kojima sudjelujemo u stvarnom životu. U njima praktično primjenjujemo sposobnosti do kojih smo došli igrom i simulacijom, a ujedno stječemo nova iskustva o složenosti stvarnih situacija i njihovoj razlici od igre i simulacije.

SREDSTVA I POMAGALA

Za ostvarenje ovog programa nisu potrebna neka posebna sredstva i pomagala. Najvažnije je topao međuljudski odnos. No, aktivnosti će biti uspješnije ako osiguramo dovoljno papira različitih boja i dimenzija, voštanih boja, flomastera, kostima, lutaka, glazbenih instrumenata, loptica. Možda se ta sva potrebna sredstva mogu nalaziti u jednoj ovećoj *kutiji iznenađenja*. Dobro će doći različiti radni listovi, kartice za igre uloga, opisi događaja, priče, pjesme, upitnici...

PREUREĐENJE PROSTORA

Program se svakako ne može provoditi u klasičnoj učionici sa sjedenjem u potiljak, te je jako važno da se prostor preuredi tako da se u njemu i učenici i učitelji ugodno osjećaju, te da ima dovoljno prostora za dječju aktivnost. Vjerojatno će dio klupa trebati izmjestiti iz učionice, a postavljanjem klupa za grupne aktivnosti također se dobije dosta slobodnog prostora. Neka učenici zajedno sa svojim učiteljem/učiteljicom kreiraju taj prostor i neka ga stalno mijenjaju prema vlastitim potrebama.

EVALUACIJA

Na kraju svakog susreta učenicima ćemo dati priliku da iskažu kako su se osjećali, što im se svidjelo, a što ne, da izraze svoje želje i potrebe, te prijedloge za buduće aktivnosti. Na taj način **vrednujemo**

odgojni proces. Da bismo **vrednovali postignuća,** najbolje je da pratimo ponašanje učenika i njihove međusobne odnose. Djeci se može dati da govore, pišu, slikaju o sebi i svojim problemima odrastanja, o svojim odnosima s drugima. Mogu se koristiti i sociometrijska ispitivanja kao i ispitivanja stavova. Sve to treba biti u funkciji **vođenja učenika** koje provodimo kroz razgovore udvoje (razrednik-učenik), razgovore utroje (razrednik-učenik-roditelj), razgovorom u krugu (grupa učenika ili cijela razredna zajednica), pismom roditeljima ili pismom učeniku.

Literatura

1. Adorno,T.W:/Horkheimer,M. (1980.) **Sociološke studije**, Školska knjiga, Zagreb
2. Adorno,T.W. (1984.) **Philosophie und Gesellschaft**, Fünf Essays, Reclam, Stuttgart
3. Andrilović,V./Čudina,M. (1984.) **Osnove opće i razvojne psihologije**, Filozofski fakultet, Zagreb
4. Andrilović,V./Čudina,M.(1991.) **Psihologija učenja i nastave**, Školska knjiga, Zagreb
5. Baer/Hoyer/Menze, (1983.) **Schulspass und Schulspiele,** Rowohlt Taschenbuch Verlag, Reinbek bei Hamburg
6. Bastašić Z.(1988.) **Lutka ima i srce i pamet**, Školska knjiga, Zagreb
7. Bašić,J./Uzelac,S. (1983.) **Ponavljanje razreda**, Škola i kriminalitet maloljetnika, Zavod za prosvjetno pedagošku službu, Osijek, str. 136-153
8. Beck,J. (1976.) **Schule der Angst**, Jahrbuch für Lehrer, Rowohlt, Reinbek bei Haamburg
9. Benner,D.(1991.) **Allgemeine Pädagogig**, Eine systematisch-problemgeschichtliche Einfürung in die Grundstruktur pädagogischen Denkens und Handelns, Juventa Verlag, Weinheim und München
10. Bognar L.(1991.) **Igre** zbirka odgojno-obrazovnih igara, vlastito izdanje, Osijek
11. Bognar,L. (1992.) **New Age ili kako dalje**, Život i škola br. 5, str. 423-430, Osijek
12. Bognar,L./Matijevlć,M. (1995.) **Didaktika**, Školska knjiga, Zagreb
13. Bowers S./Wells L.(1988.) **Ways and Means**, An approach to problem solving, Kingston Friends Workshop Group, Kingston
14. Brajša,P.(1990.) **Drukčiji pogled na brak**, Globus, Zagreb
15. Bratanić,M.(1990.) **Mikropedagogija** - Interakcijsko-komunikacijski aspekt odgoja, Školska knjiga, Zagreb
16. Bunčić K./Ivković Đ./Janković J./ Penava A.(1995.) **Igrom do sebe**, Alinea, Zagreb
17. Butorac,M. (1953.) **Amala, Kamala i mali Lukas**, Priroda br. 2, str. 50-55, Zagreb
18. Calgren,F. (1991.) **Odgoj ka slobodi**, Pedagogija Rudolfa Steinera, Društvo za Waldorfsku pedagogiju, Zagreb
19. Čudina-Obradović, M./Težak,D. (1995.) **Mirotvorni razred**, Priručnik za učitelje o mirotvornom odgoju, Znamen, Zagreb

20. De Zan, D. (1994.) **Slika i crtež i psihoterapiji djece**, HPKZ, Zagreb
21. Fine, N./Macbeth, F.(1992.) **Playing with Fire**, Training for the creative use of conflict, Youth Work Press, Leicester
22. Flannery, R.B. (1998.) **Posttraumatski stresni poremećaj,** Vodič za žrtve: liječenje i oporavak. Izvori, Osijek
23. Fromm,E. (1984. a) **Anatomija ljudske destruktivnosti I**. Naprijed, Zagreb
24. Fromm,E. (1984. b) **Anatomija ljudske destruktivnosti II** Naprijed, Zagreb
25. Fromm,E. (1984. c) **Zdravo društvo**, Naprijed, Zagreb
26. Fromm,E. (1987.) **Človekovo srce**, Državna založba Slovenije, Ljubljana
27. Fromm,E. (1990.) **Čovjek za sebe**, Naprijed, Zagreb
28. Fulgosi,A. (1981.) **Psihologija ličnosti**, Školska knjiga, Zagreb
29. Furlan,I. (1984.) **Primijenjena psihologija učenja**, Školska knjiga, Zagreb
30. Glasser,W. (1988.) **Odabrani radovi W. Glassera s područja kontrolne teorije i realitetne terapije**, Socijalna zaštita br. 26-27, Zagreb
31. Glasser, W.(1988.) **Koraci i principi u provođenju realitetne terapije**, Socijalna zaštita br. 26-27, Zagreb
32. Good, E. P. (1991.) **U potrazi za srećom,** NIP "Alinea", Zagreb
33. Good, E. P. (1993,) **Kako pomoći klincima da si sami pomognu,** NIP "Alinea", Zagreb
34. Gordon, Th.(1989.) **Družinski pogovori**, Reševanje konfliktov med otroki in starši, Svetovalni center, Ljubljana
35. Green, N.S.(1991.) **The Giraffe Classroom**, Where Teaching is A Pleasure and Learning is A Joy, The Centre for Nonviolent Communication, Ohio
36. Gordon,Th.(1977.) **Lehrer - Schuler - Konferenz**, Wie man Konflikte in der Schule lost, Hoffman und Campe, Hamburg
37. Gruden, Z. (1989.) **Psihoterapijska pedagogija**, Školske novine, Zagreb
38. Haralambos,M. (1989.) **Uvod u sociologiju**, Globus, Zagreb
39. * * * (1989.) **International Understanding Through Foreign Language Teaching**, German Commission for UNESCO, Bonn
40. Jurić,V.(1989.) **Metodika rada školskog pedagoga**, Školska knjiga, Zagreb
41. Kohlberg,L. (1982.) **Dete kao filozof morala**; Proces socijalizacije kod dece, Zavod za udžbenike, Beograd, str. 51-63.
42. Kreidler W.(1984.) **Creative Conflict Resolution**, Scott, Foresman and Company, Glenview, Illinois, London
43. Kroflič,B./Gobec,D. (1995.) **Igra - gib - ustvarjanje - učenje**, Pedagoška obzorja, Novo Mesto

44. Leimdorfer, T. (1992.) **Once upon a conflict**, A fairytala manual of conflict resolution for all ages, European network for conflict resolution in education, London

45. Lešnik, R. (1979.) **Samorastniki ob Sotli**, Univerzum, Ljubljana

46. Lindemann, H. (1993.) **Autogeni trening,** Kako preživjeti stres, Put k opuštanju, zdravlju i povećanju učinka, Prosvjeta, Zagreb

47. Lugomer-Armano, G. (1992.) **Tehnike opuštanja (relaksacije)**, "Ratni stres u djece", Ministarstvo obrane Republike Hrvatske, Zagreb, str. 157-160

48. Maglajlić, D.(1]91.) **Osnove samozaštite i suzaštite**, Savez organizacija invalida, Osijek

49. Masheder, M. (1989.) **Lat's play together**, Green Print, London

50. Masheder, M. (1993.) **Windows to Nature,** A Book for Teachers of Children from 3 to 8 Years of Age, WWF UK, Panda House, Godalming

51. Mashader, M. (1995.) **Surađujmo,** Djelatnosti i zamisli o miroljubivom rješavanju sukoba namijenjene roditeljima djece mlađe dobi, Sitograf, Osijek

52. Marcuse,H. (1981.) **Estetska dimenzija**, Školska knjiga, Zagreb

53. Maslow,A.H. (1968.) **Psychology of Being**, D.Van Nostrad Company, New York

54. Matijević,M.(ur.)(1985.) **Praćenje i opisno ocjenjivanje učenika u razrednoj nastavi**, Školske novine, Zagreb

55. McGrath,H./Francey,S. (1996.) **Prijazni učenci, prijazni razredi,** Učenje socijalnih veščin in samozaupanja v razredu, DZS, Ljubljana

56. Mesarović,M./Pestel,E. (1976.) **Čovječanstvo na raskršću**, Drugi izvještaj Rimskog kluba, Stvarnost, Zagreb

57. Munjiza, E. (1985.) **Osnovna škola "Ivan Filipović" u Velikoj Ko**panici, Školska knjiga, Zagreb

58. Mužić,V. sa suradnicima (1982.) **Pretpostavke usvajanja ekoloških spoznaja i stavova,** Odgoj i samoupravljanje br. 1-2, Zagreb

59. * * * (1986.) **Nastavnik i profesionalni razvoj učenika**, Školske novine, Zagreb

60. Neill, A.S. (1969.) **Theorie und Praxis der antiautoritaren Erziehung**, Rowahlt, Reinbek bei Hamburg

61. Neill,A.S. (1999.) **Škola Summerhill,** Sara 93, Zagreb

62. Nielsen,R.F. (1982.) **Od egocentričnog ka socijalizovanom**, Proces socijalizacije kod dece, Zavod za udžbenike, Beograd

63. Nikolić S.(1985.) **Scenska ekspresija i psihoanaliza**, Naprijed, Zagreb

64. * * * (1986.) **Od puberteta do zrelosti**, Mladost, Zagreb

65. Oelkers, J. (1992.) **Reformpädagogik**, Eine kritische Dogmengeschichte, Juventa Verlag, Weinheim und München

66. Ornstein, A.C./Levine,D.U. (1989.) **Foundations of Education**, Houghton Mifflin Company, Boston

67. Pastuović, V. (1987.) **Edukološka istraživanja**, Školske novine, Zagreb

68. Polić,M. (1993.) **K filozofiji odgoja**, Znamen, Zagreb

69. Pregrad,Z.(1974.) **Misli o porodičnom odgoju**, Zajednica osnovnih škola, Zagreb

70. Prutzman,P./Stern,L./Burger,M./Bodenhamer,G.(1988.) **The Friendly Classroom for a Small Planet**, New Society Publishers, Santa Cruz

71. Renton L.(1993.) **'I'he School is us**, A practical guide to successful whole shool change, WWF and DEP, Manchester

72. Rijavec,M./Miljković,D. (2000.) **Srce moje i tvoje u ljubavi stoje: psihologija ljubavi,** IEP-D2, Zagreb

73. Rogers, C.R. (1983) **Freedom to Learn for the 80's**, Maxwell Macmillan International Publishing Group, New York, Oxford, Singapore, Sydney

74. Rogers,C.R. (1985.) **Kako postati ličnost**, Nolit, Beograd

75. Rosenberg,M.B.(1985.) **A Model for Nonviolent Communication**, New Society Publishers, Sherman, Texas

76. Rosenberg M.(1995.) **Nenasilna komunikacija** (priručnik za radionicu), Antiratna kampanja Hrvatske, Zagreb

77. Saakvitne, K.W./Pearlman, L. A. (1998.) **Prerasti bol,** Priručnik o sekundarnoj traumatizaciji, Izvori, Osijek

78. Salman,H. (1992.) **Kultura New Agea**, Heppy New Age, Časopis za kritiko znanosti, Ljubljana, str. 12-18

79. Schaff,A. (1989.) **Kamo vodi taj put?** Društvene posljedice industrijske revolucije, Globus, Zagreb

80. Schrank, J. (1972.) **Teaching Human Beings**, Beacon Press, Boston

81. Schreiner,G. (1988.) **Škola kao "moral demokracije",** Modeli samoupravne škole, Zavod za školstvo, Osijek, str. 56-67

82. Shapiro, S. (1992.) **Prevencija pušenja**, Zaklada "Otvoreno društvo" Hrvatska, Zagreb

83. Shapiro, S/Flaherty-Zonis, C.(1992.) **Uvod u ljudsku seksualnost**, Zaklada "Otvoreno društvo"-Hrvatska, Zagreb

84. Shapiro,S.(1992.) **Alkohol i ostale droge**, Zaklada "Otvoreno društvo-Hrvatska", Zagreb

85. Shapiro,D. (1997.) **Sukob i komunikacija**, Zaklada "Otvoreno društvo Hrvatska", Zagreb

86. Shehy I. (1988.) **So Everybody Fights**, A Teaching Programme on Development Education for 9-15 Year Olds, Irish Commission for Justice and Peace, Dublin

87. Schoenbeck H.(1980.) **Der Versuch ein kinderfreundlicher Lehrer zu sein**, Fischer, Frankfurt

88. Solomon,P. (1992.) **Meta-človek**, Priročnik za osebno preobrazbo, Iskanja, Ljubljana

89. Singer,K.(1981.) **Masstabe fur eine humane Schule**, Fischer, Frankfurt

90. Singer,K.(1984.) **In jeder Schulklasse muss es schlechte geben**, Bayerische Schule, br.2

91. Singer,K.(1984.) **Bez ocjena se uči s više volje i postižu bolji rezultati**, Život i škola, br. 5; Osijek

92. Singer, K.(1988.) **Lehrer - Schuler - Konflikte gewaltfrei regeln**, Beltz Verlag, Weinheim und Basel

93. Steiner,R. (1973.) **Aspekte der Waldorf-Pedagogik**, Kinder Verlag, München

94. Steiner,R. (1990.) **O odgoju**, Društvo za Waldorfsku pedagogiju, Zagreb

95. Steiner,R.(1993.) **Srž socijalnoga pitanja u životnim potrebama sadašnjosti i budućnosti**, Antropozofsko društvo "M.Sofija", Zagreb

96. Supek,R.(1989.) **Ova jedina Zemlja**, Idemo li u katastrofu ili Treću revoluciju, Globus, Zagreb

97. Uzelac, V. (1990.) **Osnove ekološkog odgoja**,.Školske novine, Zagreb

98. Uzelac, M. (1997.) **Za Damire i Nemire: Vrata prema nenasilju,** Priručnik miroljubivog rješavanja problema u školi i ublažavanju trauma, Mali korak, Zagreb

99. Virk-Rode, J/Belak-Ožbolt, J. (1990.) **Razred kot socialna skupina in socialne igre**, Zavod Republike Slovenije za šolstvo, Ljubljana

100. Vogelnik,M. (1996.) **Likovnost v skupini in umetnostna terapija**, VITA, Koper

101. Walters,J.D. (1990.) **Vzgoja za življenje**, Mohorjeva družba, Celje

102. Washburne,C. (1953.) **Schools Aren't What They Were**, William Heinemann LTD, Malburne, London, Toronto

Rječnik

Afirmacija (lat ad + firmus = čvrst, tvrd) Potvrda, potkrepljenje, pozitivan sud. U odgoju se koristi u značenju pozitivnog odnosa prema svakom pojedincu.
Aktivno slušanje Terapijski postupak kojim sugovorniku omogućujemo da iskaže svoje probleme, da ih osvijesti i da pronađe izlaz.
Anksioznost Tjeskoba, neodređeni osjećaj straha i nelagode.
Aspekti odgoja Različite vrste, vidovi, područja odgoja.
Autentična osoba Osoba koje je stvarno ono što je i tako se ponaša. Osoba koja ne nastoji biti netko drugi. Iskrena i nepatvorena osoba.
Autonomija (grč. auto + nomos = pravilo, red, zakon) Nezavisnost, samouprava.
Delinkvencija Činjenje kažnjivih, krivičnih djela. Delinkvent = prijestupnik.
Egzistencijalni odgoj Područje odgoja koje obuhvaća zdravstveni, radni, samozaštitni i ekološki odgoj.
Elitizam Izdvajanje dijela odabranih i njihovo favoriziranje u političkom i drugom društvenom životu.
Emancipacija (lat. e + mancipium = kupljeni rob) Oslobađanje, od zavisnosti, podčinjenosti, ugnjetavanja.
Emancipacijski odgoj Dio odgoja koji je usmjeren na izjednačavanje ljudi koji su na neki način podčinjeni i neravnopravni s drugim ljudima.
Empatija (grč. empathes = uzbuđen, strastven) Biti u stanju suosjećati s drugom osobom, staviti se u njen položaj.
Enureza Nehotično mokrenje u snu. Kod djece može biti znak određene emocionalne nestabilnosti i problema na koje dijete nailazi u svom razvoju.
Faktor (lat. factor =činitelj, tvorac) Uzrok, pokretna snaga ili jedan od uvjeta nekog procesa ili pojave. Faktori odgoja su obitelj, dječje grupe, škola, mediji, slobodno vrijeme itd.
Fobija (grč. fobemai = bojim se) Strah često bez jasnog uzroka. Označava i pojedine vrste straha npr. klaustrofobija = strah od zatvorenog prostora.
Humanistički odgoj Područje odgoja koje je usmjereno na zadovoljavanje potrebe za samoaktualizacijom pojedinca te na usvajanje društvenih vrijednosti koje to omogućavaju.
Ideologija Skup vladajućih ideja, predodžbi, pojmova u nekom društvu koje nameću dominantni društveni slojevi.
Idolizam Pretjerano obožavanje idola - predmeta ili osoba.

Idolopoklonstvo Obožavanje idola ljudi ili stvari.
Individuacija Proces individualnog razvoja ljudske jedinke pri čemu jedinka postaje jedinstvena i neponovljiva.
Internalizacija Proces pounutrenja određenih procesa, vrijednosti, ideja.
Kompeticija (lat. competere = natjecanje, konkurencija, suparništvo) U odgoju kompeticija je suprotna od suradnje i uglavnom daje negativne učinke.
Komunikacija (lat. communicare = učiniti općim) Priopćavanje, uspostavljanje veze i kontakta. U odgoju komunikacija znači uspostavljanje odnosa između različitih osoba, te međusobno razumijevanje.
Konflikt Sukob s nekom drugom osobom ili sa samim sobom. Psihoanalitički konflikt predstavlja funkcioniranje suprotnih impulsa, želja i tendencija i često je uzrok različitih neurotskih pojava.
Konformizam Prihvaćenje nekih stavova i ideja ne izvlastitih uvjerenja nego zbog oportunizma, straha ili vlastite koristi.
Kooperacija (lat. ko + opus = djelo, posao, rad) Suradnja. U odgoju kooperacija ima suprotno značenje od kompeticije i prepostavka je nenasilja u odgoju.
Legalizam Prema Eriksonu nekritičko prihvaćanje pravila i zakona.
Medijacija (lat. medius = srednji) Posredovanje treće neutralne strane u sukobu.
Medijator Posrednik u sukobu.
Metod (grč. methodos) Način djelovanja, postupak za postignuće nekog cilja.
Moral Sustav nepisanih pravila i normi koji u određenom društvu vrijede u odnosu među ljudima.
Nesvjesno u psihoanalizi predstavlja dio ličnosti koji ne razumijemo putem svjesnih procesa. Ono je prisutno u svijesti ali kao nešto što ne razumijemo.
Numinozan Božanstven, onaj kojeg se obožava.
Odgoj za ljudska prava Područje odgoja koje na djeci primjeren način utječe na uvažavanje svake ljudske jedinke.
Ontogeneza Razvoj živog bića od začeća do smrti.
Osnovne potrebe Potrebe čije nezadovoljavanje dovodi do poremećaja u razvoju ličnosti.
Pedocentrizam Orijentiranost na dijete. Početkom 20. stoljeća jak pedagoški pokret. Sam naziv potječe od protivnika ovakve orijentacije pa je dobio negativan prizvuk.
Piromanija Bolesni nagon za podmetanje požara.

Plan igra Vrsta didaktičke igre u kojoj sudjeluje nekoliko grupa, a igru predvodi grupa koordinatora. Igra se tako da svaka grupa predstavlja jednu ulogu koja treba donositi odluke u vezi s razvojem nekog događanja koje koordinatori prikazuju u etapama. Nakon dogovora odluke se pismeno dostavljaju koordinaciji. Na kraju slijedi rasprava.
Prorada Proces uvida u nesvjesno i suočavanje s potisnutim emocionalnim konfliktima.
Psihopatija Poremećaj u ličnosti u sferi osjećaja i reagiranja.
Psihoterapija Liječenje psihičkih poremećaja.
Rituali Skup obreda koji se vrše uz neki religiozni čin, ali i niz postupaka u svakodnevnom životu koji imaju svečano značenje.
Samoaktualizacija Nastojanje ljudske jedinke da ostvari sve svoje mogućnosti. Po Maslowu spada u jednu od osnovnih ljudskih potreba.
Sapijentizam Nastojanje da se netko prikaže mudrim iako to nije.
Simptom Znak nekog događanja. Vanjska pojavnost koja se može zapaziti, a ukazuje na mogućnost postojanja nekog poremećaja.
Socijalizacija Proces prilagođavanja pojedinca društvu u kojem živi. Događa se kroz cijeli život ali najintenzivnije u djetinjstvu i mladenaštvu.
Socijalni odgoj Područje odgoja koje je usmjereno na zadovoljavanje socijalnih potreba pojedinca i usvajanje društvenih vrijednosti usmjerenih na socijalne odnose.
Sociocentrizam Orijentacija na društvo u odgoju. Suprotno od pedocentrizma odgoju se postavljaju prvenstveno društveni zadaci.
Sociogram Grafički prikaz odnosa privlačenja i odbijanja unutar jedne grupe nakon sociometrijskog ispitivanja.
Sociometrija Postupak kojim se ispituju društveni odnosi u manjim grupama čiji članovi se poznaju. Obično se djeci da popis svih članova grupe i zamoli ih se da odaberu one s kojima bi željeli obavljati neku aktivnost, a s kojima to ne bi željeli. Na osnovi tog izbora izrađuje se sociogram i računaju različiti indeksi koji ukazuju na odnose u grupi.
Strategija (grč. stratos = vojska, ago = vodim) Ratna vještina. U pedagogiji se koristi u značenju načina rješavanja nekih problema odnosno širi pojam za metode i postupke. Strategije se dijele na metode, a metode na postupke.
Sugestija (lat. suggerere = prišaptavati, savjetovati) Utjecaj na drugu osobu, navođenje na nešto, poticanje. U odgoju se koristi pri vođenoj fantaziji na primjer.
Svjesno Psihoanalitički pojam suprotan od nesvjesnog. Predstavlja doživljaj sebe i okoline.

Terapija (grč. therapeia = služenje, liječenje) Izraz u medicini znači liječenje. U odgoju se koristi u novije vrijeme kao pomoć u prevladavanju određenih lakših poremećaja kod djece koje su posljedice nezadovoljavanja osnovnih potreba.
Totalizam Prema Eriksonu fanatična opsjednutost idejama grupe.
Totalitarizam Način vladanja u kojem država uzima pod svoju kontrolu pojave javnog i kulturnog života.
Transfer Psihoanalitički pojam koji znači prenošenje emocija koje smo u ranom djetinjstvu osjećali prema bliskim osobama na terapeuta.
Vođena fantazija Postupak kojim putem sugestije utječemo na maštu radi okretanja svojim potrebama, opoštanja, rješavanja nekih traumatskih posljedica.

Dragi moji!

Evo stigosmo i do kraja ove knjige, do kraja našeg zajedničkog traganja za boljim i ljudskijim pristupom u odgoju. Sve ovo o čemu smo govorili, u čemu smo se složili ili u čemu se nismo složili, sve je to važno, ali možda još nismo dovoljno naglasili ono najvažnije: Odgoj je dio života, utkan je u naša rađanja, odrastanja, starenja i umiranja.

Jedan filozof reče - Život naš je kratki posjet iz vječnosti. Pjesnik bi možda rekao, da je to svjetlucavi mjehurić od sapunice koji nekoliko trenutaka zacakli svojom ljepotom, a zatim nestane. Odgajati znači baviti se tom krhkom i fascinantnom pojavom - životom. Pomagati da svaki mladi ljudski život zasvijetli u svojoj osebujnoj ljepoti, ali i primati istovremeno dio tog sjaja i tako bogatiti svoj život.

No, pomaganje lako može postati odmaganje. Pružena ruka koja prečvrsto drži postaje okov koji sputava. Odgajatelj je samo onda dobro obavio posao ako je sebe učinio nepotrebnim. Ako je mlado biće osovio na vlastite noge i pustio ga da samo dalje traži svoj put.

Možda je suštinu odgoja najbolje jednom prilikom izrekao moj prijatelj Zlatko Bastašić, na čijem crtežu i pišem ovo pismo:

- Mi ne možemo djetetu dohvatiti mjesec, ali ga možemo malo približiti.

Srdačno Vaš

Ladislav Bognar